

TC
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI

SAMSUN ÇIRAKLIK EĞİTİM MERKEZİ'NE DEVAM EDEN
ÇIRAKLARIN SOSYODEMOGRAFİK , ÇALIŞMA YAŞAMI
ÖZELLİKLERİNİN VE DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI
DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

107873

Tez Yöneticisi
Yrd. Doç. Dr. A. Tevfik SÜNTER

T 107873
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Hazırlayan
Dr. Sevgi CANBAZ

SAMSUN / 2001

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sırasında değerli katkı ve önerilerini aldığım, tez danıőmanım Yrd. Doç. Dr. A. Tefvik SÜNTER'e, Halk Sağlığı Anabilim Dalı Baőkanı Prof. Dr. Yıldız PEKŐEN'e, anabilim dalımız öğretim üyeleri Doç. Dr. őennur DABAK'a, Doç. Dr. Cihad DÜNDAR'a ve Yrd. Doç. Dr. Melek COŐKUN'a, araştırma görevlisi arkadaşlarım Dr. Cansever SÜREN'e ve Dr. Leman TOMAK'a ve desteğinden dolayı eőim Dr. M. Ahmet CANBAZ'a teőekkürü borç bilirim.

Dr. Sevgi CANBAZ

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
Teşekkür	i
İçindekiler	I
Tablo Dizini	V
Özet	VII
Anahtar Sözcükler	VIII
Abstract	IX
Key words	X
1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. TANIM VE KAVRAMLAR	4
2.1.1. Çocuk Kavramı	4
2.1.2. Çocuk İşçi- Genç İşçi Ayırımı	5
2.1.3. Çırak	6
2.2. ÇIRAKLIK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	7
2.2.1. Avrupa'daki Gelişim	7
2.2.2. Türkiye'deki Gelişim	8
2.2.2.1. Tanzimat'a Kadar Olan Dönem	8
2.2.2.1.1. Osmanlı Döneminde Çalışma İlişkileri	8
2.2.2.1.2. Osmanlı Döneminde Çalışma Yaşamının	9
Temel Kurumları	
2.2.2.1.2.1. Ahilik	9
2.2.2.1.2.2. Loncalar	10
2.2.2.2. Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar Olan Dönem	11
2.2.2.3. Cumhuriyetten sonraki Dönem	12
2.2.3.1. 1960 Yılına Kadar Olan Dönem	12
2.2.3.2. 1960-1980 Yılları Arası Dönem	13
2.2.3.3. 1980 ve Sonrası Dönem	15
2.3. ÇIRAKLIK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ KANUNLAR	16
2.3.1. 2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu	16
2.3.2. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu	17

2.3.2.1. Kapsam	18
2.3.2.2. Tanım	18
2.3.2.3. Kurullar	18
2.3.2.4. Kanunun Getirdiği Eğitim Sistemi	18
2.3.2.4.1. İşletmelerde Mesleki Eğitim	19
2.3.2.4.2. Meslek Kursları	19
2.3.2.4.3. Çıracılık Eğitimi	19
2.3.2.4.4. Ustalık Eğitimi	20
2.3.2.4.5. Usta Öğreticilik	20
2.3.2.4.6. Fon Kurulması	21
2.3.2.4.7. Denetleme ve Ceza	21
2.3.2.4.8. Araştırma Geliştirme	21
2.4. ÇALIŞAN ÇOCUĞU KORUYAN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	23
2.4.1. BM Düzenlemeleri	23
2.4.2. ILO Düzenlemeleri	24
2.4.3. Avrupa Sosyal Şartı	25
2.5. ERGENLİK DÖNEMİ VE KAYGI KAVRAMLARININ AÇIKLANMASI	25
2.5.1. Ergenlik Dönemi	25
2.5.2. Kaygı(Anksiyete) Kavramının Açıklanması	26
2.5.3. Kaygı ve Korku Kavramlarının Açıklanması	27
2.5.4. Durumluk ve Sürekli Kaygı	28
2.5.5. Kaygının Kliniği	28
2.5.6. Kaygı Türleri	29
2.5.7. Çocuklarda ve Gençlerde Kaygı	30
3. GEREÇ VE YÖNTEM	34
3.1. Araştırmanın Tipi ve Çalışma Grubu	34
3.2. Veri Toplanması	34
3.3. Çalışma Grubunun Özellikleri	34
3.3.1. Sosyodemografik Özellikleri	34
3.3.2. Sosyoekonomik Düzey	34

3.3.3. Çalışma Yaşamı	35
3.3.4. Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler	35
3.3.5. Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler	35
3.3.6. Alışkanlıklar	36
3.4. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği	36
3.4.1. Ölçeğin Uygulanması	36
3.4.2. Ölçeğin Puanlanması	37
3.5. İstatistiksel Analizler	38
4. BULGULAR	39
4.1. Araştırma Grubunun Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı	39
4.2. Araştırma Grubunun Sosyoekonomik Özelliklerinin Dağılımı	42
4.3. Araştırma Grubunun Çalışma Yaşamı Özelliklerinin Dağılımı	44
4.4. Araştırma Grubunun Çalışma Ortamından Kaynaklanan Risklerin Dağılımı	47
4.5. Araştırma Grubunun Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Risklerin Dağılımı	48
4.6. Araştırma Grubunun Alışkanlıklarının Dağılımı	49
4.7. Araştırma Grubunun Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Dağılımı	50
4.7.1. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Sosyodemografik Özellikler	51
4.7.2. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Sosyoekonomik Özellikler	52
4.7.3. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Çalışma Yaşamı Özellikler	53
4.7.4. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler	54
4.7.5. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Araştırma Grubunun Alışkanlıkları	55
5. TARTIŞMA	57
5.1. Araştırma Grubunun Sosyodemografik Özellikleri	57
5.2. Araştırma Grubunun Sosyoekonomik Özellikleri	64

5.3. Araştırma Grubunun Çalışma Yaşamı Özellikleri	68
5.4. Araştırma Grubunun Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler	71
5.5. Araştırma Grubunun Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler	75
5.6. Araştırma Grubunun Alışkanlıkları	79
5.7. Araştırma Grubunun Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeyleri	82
5.7.1. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Sosyodemografik Özellikler	84
5.7.2. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Sosyoekonomik Özellikler	86
5.7.3. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Çalışma Yaşamı Özellikleri	86
5.7.4. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler	87
5.7.5. Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Araştırma Grubunun Alışkanlıkları	88
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	89
7. KAYNAKLAR	93
Anket Formu	101

TABLO DİZİNİ

	SAYFA NO
Tablo-I: Çıraklık Eğitiminde Yıllara Göre Sayısal Veriler	22
Tablo-II: Çırakların Bazı Özelliklerinin Dağılımı	39
Tablo-III: Çırakların Eğitim Durumlarının ve Eğitimlerini Yarıda Bırakma Nedenlerinin Dağılımı	40
Tablo-IV: Çırakların Ebeveynlerinin Bazı Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı	41
Tablo-V: Çırakların Kardeş Sayısı ve Kaçınıcı Çocuk Olduklarının Dağılımı	41
Tablo-VI: Çırakların Birlikte Yaşadığı Kişilerin Dağılımı	42
Tablo-VII: Çırakların Ailelerinde Kendilerinden Başka Çalışan Kişi ve Çalışan Kardeş Sayılarının Dağılımı	42
Tablo-VIII: Çırakların Gelir Getiren Mülklerinin Dağılımı	43
Tablo-IX: Çırakların Evlerindeki Bazı Eşyaların Dağılımı	43
Tablo-X: Çırakların Çalıştıkları ve Eğitim Aldıkları Alanların Dağılımı	44
Tablo-XI: Çırakların Çalışmaya Başlama Yaşı ve Toplam Çalışma Süresi Dağılımı	44
Tablo-XII: Çırakların Çalışma Yaşamına Atılma Nedenlerinin Dağılımı	45
Tablo-XIII: Çırakların İşyeri ve İş Kolu Değiştirme Nedenlerin Dağılımı	45
Tablo-XIV: Çırakların Şu Anki İstekleri ve Gelecekte Beklentilerinin Dağılımı	46
Tablo-XV: Çırakların Çalıştıkları İşyerinde Yaşadıkları Zorlukların Dağılımı	47
Tablo-XVI: Çırakların Çalıştıkları İşyerlerinde Bulunan Hizmet Birimlerinin ve Çalışma Ortamından Kaynaklanan Risklerin Varlığının Dağılımı	47
Tablo-XVII: Çırakların Haftalık, Günlük İş Sürelerinin ve Gün İçindeki Ara Dinlenme Fırsatlarının Dağılımı	48

Tablo-XVIII: Çırakların Yıllık İzin Kullanma Durumlarının Dağılımı	49
Tablo-XIX: Çırakların Çalıştıkları İşyerlerinin Çalışan İşçi Sayısına Göre Dağılımı	49
Tablo-XX: Çırakların Hafta Sonlarını Değerlendirme Biçimlerinin Dağılımı	50
Tablo-XXI: Çırakların Boş Zamanlarında Yaptıkları Aktivitelerin Sıklığının Dağılımı	50
Tablo-XXII : Çırakların Bazı Sosyodemografik Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları	51
Tablo-XXIII: Çırakların Bazı Sosyoekonomik Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları	52
Tablo-XXIV : Çırakların Bazı Çalışma Yaşamı Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları	53
Tablo-XXV : Çırakların Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Bazı Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları	54
Tablo-XXVI : Çırakların Bazı Alışkanlıklarına ve ÇEM ile İlgili Görüşlerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları	55
Tablo-XXVII: Çırakların Bazı Özelliklerinin DKP ve SKP ile İlişki Durumu	56
Tablo-XXVIII: Çalışan Çocukların Yaş Gruplarına ve Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranları ve Toplam İşgücü İçindeki Paylarının Dağılımı	57

ÖZET

Gelişme çağındaki milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine zarar veren, ulusal yasalara ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmakta ve bu yolla suistimal edilmektedir. Bu çalışmada, Samsun ili Çıraklık Eğitim Merkezi'ne devam eden çalışan çocukların sosyodemografik özellikleri, çalışma yaşamına ilişkin bilgileri ve durumluk-sürekli kaygı düzeyleri belirlenerek, aralarındaki ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

13.12.2000-09.01.2001 tarihleri arasında yapılan kesitsel tipteki bu çalışmaya, Samsun ili Çıraklık Eğitim Merkezi'nde okuyan 1001 çırak alınmıştır. Araştırma kapsamına alınanlara sosyodemografik özellikleri, sosyoekonomik düzeyi, çalışma yaşamı, çalışma ortamı ve çalışma koşullarından kaynaklanan riskleri, alışkanlıklara ilişkin soruları ve Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'ni içeren anket formu gözlem altında uygulanmıştır.

Araştırma grubunu oluşturan bireylerin yaş ortalaması 16.9 ± 1.5 yıl olup, %53.2'si ilkokul mezunudur. Çalışmaya başlama yaşı ve toplam çalışma süresi ortalaması sırasıyla 13.3 ± 1.6 ve 3.7 ± 1.9 yıldır. Çırakların %62.5'inin asgari ücretten daha düşük, %13.6'sının ise ücret almadan çalıştıkları; okula geldikleri gün hariç olmak üzere haftada ortalama 5.7 ± 0.6 gün, günde ise 11.0 ± 1.9 saat çalıştıkları saptanmıştır. Çırakların %62.9'u ara sıra, %8.9'u da sürekli fazla mesai yaparken, bunların ancak %24.1'i fazla mesai için ek ücret aldıklarını, %32.9'u halen sigara içtiğini ve %10.0'u da içki kullandığını belirtmiştir. Çırakların durumluk(DKP) ve sürekli kaygı puan(SKP) ortalaması sırasıyla 40.0 ± 9.7 ve 44.7 ± 9.7 puan olarak saptanmış olup, DKP ile SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur($p < 0.001$, $r = 0.52$). Çalışmada cinsiyetin kız olmasının, çalışma koşullarındaki olumsuzlukların, sigara ve alkol kullanma durumunun DKP ve SKP'ını düzeyini artırdığı bulunmuştur.

Çalışan çocukların çalışma nedenleri, sorunları ve çözüm yolları çok boyutludur. Bu nedenle devlet başta olmak üzere, işverenlere, kitle örgütleri ve meslek kuruluşlarına, ailelere ve çocukların kendilerine görevler düşmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

1. Çırak
2. Sosyodemografik zellikler
3. Çalışma Koşulları
4. Anksiyete
5. Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri

ABSTRACT

Millions of children in grow up period are working in inappropriate conditions which are harmful for their physical, mental and moral developments and by the way they are abused. In this study we aimed to determine the socio-demographic features, work conditions and State-Trait Anxiety levels and whether there's an association between these parameters of children attended to Apprenticeship Training Center in Samsun city center.

A cross-sectional study was conducted between 13.12.2000 and 09.01.2001 and 1001 apprentices participated to the study. All of the apprentices were applied a questionnaire about socio-demographic characteristics, socioeconomic levels, work conditions, habits and State-Trait Anxiety Inventory under observation.

In the study group mean age, beginning to work age and period were 16.9 ± 1.5 , 13.3 ± 1.6 and 3.7 ± 1.9 years, respectively and %53.2 percent were primary school graduate of the apprentices, 62.5% were working for a salary under minimum wage and 13.6% were not receiving any salary. The apprentices were working for a mean of 11.0 ± 0.9 hours of daily and 5.7 ± 0.6 days weekly. While 8.9% of apprentices were working overtime only 24.1% of them were receiving extra salary. Of the apprentices, 32.9% were smokers and 10.0% were drinking alcohol daily. Mean state-trait anxiety scores of apprentices were 40.0 ± 9.7 and 44.7 ± 9.7 points, respectively and there was a statistically significant relation between these scores ($p < 0.05$, $r = 0.52$). It was found that, female sex, inappropriate working, conditions and smoking and drinking habits increase the state-trait anxiety scores.

Reasons, lead the children to work, working problems and their solutions are multidimensional, so it's thought that the government, non-governmental organizations, employers, professional associations, families and children should try to solve there problems all together.

KEY WORDS

1. Apprentice
2. Socio-demographic Characteristics
3. Work Conditions
4. Anxiety
5. State-Trait Anxiety Inventory

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization, ILO)'nün 138 sayılı sözleşmesine göre, "15-24 yaşları arasında çalışanlara *genç işçi*; 15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklara *çalışan çocuk ya da çocuk işçi*" denilmektedir(32,56,58). Gelişme çağındaki milyonlarca çocuk fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimlerine zarar veren, ulusal yasalara ve uluslararası standartlara uygun olmayan koşullarda çalışmaktadır(45,98). Bunların sonucunda hem çocukların kendi sağlıkları, hem de gelecek nesillerin sağlıkları açısından büyük sorunların ortaya çıktığı gözlenmektedir(16). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün bir çalışmasında, çocuk işgücünün az gelişmişliğin bir parçası olduğu, bunun bir ülkenin ekonomik gelişmişlik derecesi ile ters yönde bir ilişki içinde devam ettiği, yoksulluk ve eşitsizliğin çocuk işgücünün kullanımına neden olduğu belirtilmiştir(98). Gelişmekte olan ülkelerde çalışan çocuk olgusu; bu ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı, aşırı düzensiz kentleşme ve gelir dağılımı sorunlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim aile gelirindeki hızlı düşüşler, diğer aile üyelerinin çalışma gerekliliğini ortaya çıkarmakta ve küçük yaşlarda çocukların çalışma yaşamına atılmalarını gündeme getirmektedir(16). Çocuk işçiliği, tüm dünyada büyük bir sorun olup, çocukların çalışma yoluyla suistimali günümüzde çocuk sömürsünün ve suistimalinin en yaygın şeklidir(45).

ILO'nun yaptığı araştırmalarda, tüm dünyada çalıştırılmakta olan 15 yaşından küçük çocuk sayısının 200 milyon dolaylarında olduğu ve bu çocukların %98.0'inin gelişmekte olan ülkelerde bulunduğu bildirilmiştir(45,98). Gelişmekte olan ülkelerde 10-14 yaşları arasındaki çocukların %18.0'inden fazlası, Latin Amerika'dakilerin %7.0'si, Asya'dakilerin %18.0'i ve Afrika'dakilerin %25.0'i çalışmaktadır(45). Çocukların ücretsiz aile işçisi olarak veya resmi olmayan işyerlerinde çalışıyor olmaları, bazı ülkelerde yasalarla belirlenmiş olan en az çalışma yaşın altında çalıştırılmaları gibi nedenlerden dolayı gizlenmeleri, çalışan çocuk sayılarının gerçek rakamlarının bilinmemesine yol açmaktadır(45,98). Ulusların gelişmişlik düzeylerine göre değişmekle birlikte, faal işgücü arzlarının %10.0 ile %25.0'ini çocuk işçilerin oluşturduğu bildirilmektedir(45,46,98). 1985 ve 1995 yıllarında yapılan iki araştırmaya göre çalışan çocukların oranı İsviçre'de her iki yıl için %0.0, Almanya için %2.0 ve %0.0, Yunanistan için %5.0 ve %0.0, Türkiye için ise %21.0 ve %24.0'tür(60).

Gelişmekte olan bazı ülkelerdeki işsizlik oranının %20.0-30.0 olduğu ve ortalama 200 milyon çocuk işçinin, 2.4 milyarlık dünya istihdam potansiyelinin %4.0-8.0'ini oluşturduğu bilinmektedir(45).

Çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamında yer almaları, giderek daha fazla çocuğun çeşitli alan ve işkollarında çalışması olgusu, Türkiye'de de önemli bir toplumsal sorun olarak ağırlığını hissettirmektedir. Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye'nin, günümüzde önemli temel sorunları vardır. Yoksulluk, eğitim sisteminin beklentilere yanıt verememesi ve işverenlerin ucuz işgücünü tercih etmeleri çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına katılmalarında önemli etkenlerdir. Nedenleri ne olursa olsun çocukların erken yaşta çalıştırılmaları; çocukların çocukluklarını yaşayamamalarına, eğitimden uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine ve çeşitli istismarlara uğramalarına yol açmaktadır(16,33,57).

Ülkemizde çocuklar ve gençler nüfusun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsü(DİE) "Ekim 1999 Çocuk İşgücü Anketi" verilerine göre; 6-17 yaş grubundaki 16 milyon 88 bin kişinin %10.2'si ekonomik bir faaliyette bulunmaktadır. Bu çocukların okula devam durumları incelendiğinde, %21.2'sinin okula devam etmediği görülmektedir. Bu yaş grubundaki çocukların, kendilerinden çok ailelerinin ekonomik gereksinimlerini karşılamak amacıyla çalıştıkları ve çalışma yaşamına atılmalarında öncelikli olarak iş öğrenmek ve meslek edinmeyi gözetmedikleri belirlenmiştir(24).

Farklı kültürlerde, farklı ergen grupları ile yapılan çalışmalar, özellikle çalışan çocukların çok çeşitli ruhsal rahatsızlıklar açısından risk taşıdığını göstermektedir. Ülkenin geleceği olan bu gruptaki yüksek kaygı, başarıyı olumsuz etkilemesi ve ileride büyük sorunlara yol açması gibi nedenlerle üzerinde önemle durulması gereken bir konudur(44). Kaygı geçmişte bireye doyum sağlamayan bazı olaylar üzerine olabileceği gibi, bireyin başarmak istediği, geleceğe yönelik faaliyetlerini de içerebilir. Çocukların yaşamlarının en sıkıntılı dönemlerinden olan ergenlik döneminde çalışmak zorunda kalmaları, bir yandan onlara ayrı sorumluluklar yüklemekte, diğer yandan da iş ortamında çocuk kimliklerini bırakarak, yetişkin/çocuk adam kimlikleriyle üretime katkıda bulunmak zorunda bırakılmaktadır. Ülkemizde sadece belli merkezlerde, benzer ergen grupları ile yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar, ülkemizin farklı coğrafik

bölgelerinde yaşayan ergenlerin sorunlarını ortaya koymaktan çok uzaktır. Geniş ve farklı ergen grupları üzerinde yürütülecek çalışmalar, psikolojik rahatsızlıklar açısından risk altında olan ergenlerin daha kolay tanınmasını sağlayacak, koruyucu ve tedavi edici ruh sağlığı hizmetlerine yol gösterici olacaktır. (19,102).

Bu çalışmada, Samsun ili Çıraklık Eğitim Merkezi(ÇEM)'nde okuyan ve çalışan çocukların sosyodemografik özellikleri, çalışma yaşamına ilişkin bilgileri ve durumluksüreklilik kaygı düzeyleri belirlenerek, aralarındaki ilişkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. TANIM VE KAVRAMLAR

2.1.1. ÇOCUK KAVRAMI

Çocuk kavramının kesin sınırlarla ve objektif tanımlarla anlatılmasında, çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Tanımlamada bir ülkeden diğerine, ülke içinde de kırsal alandan kentsel alana farklılıklar görülmektedir. Dolayısıyla bu kavram için, evrensel bir tanım yapılması çok zordur(31,55,56,58).

Çocuk kelimesinin tam karşılığı insan yavrusudur. Bu terimi açıklamada biyolojik, yasal ve geleneksel ölçütler kullanılmaktadır. Çocuğun biyolojik açıdan tanımı “gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış, reşit sayılmayan küçük” şeklinde yapılmaktadır. Biyolojik olarak çocukluk döneminin bitiminde alınacak ölçüt ergenliktir. Yani ergenliğin başlaması ile çocukluk dönemi bitmekte ve gençliğe adım atılmaktadır (11,78,106).

Yasal olarak; eski hukuk sistemlerinde çocukluğun sınırları, bedensel olgunluğun cinsel olgunluğa erişmesi ile çizilmiş iken; günümüz modern hukuk sistemlerinde korunma ve yardıma gereksinim olma döneminden kişinin kurtulmasıyla ergen olacağı kabul edilmektedir. Hukuki açıdan çocuk “tam ve canlı doğduğu andan başlayarak, reşit olduğu ana kadar geçen devrede bulunan gerçek kişi” şeklinde tanımlanmaktadır. Çeşitli ülkelerde farklı olarak belirlenen rüşt yaşına erişen kişi, çocukluktan çıkmış ve erişkinliğe girmiş olarak kabul edilmektedir(97). Yasaların içerdiği ve kabul ettiği belirli yaş sınırları bulunmaktadır. Eğitim ile ilgili yasal düzenlemelerin ve iş yasalarının içerdikleri sınırların, çocuk ve yetişkini ayırt etmede yol göstericilikleri bulunmaktadır. Zorunlu eğitim ile ilgili bir düzenleme, aynı zamanda iş yasasındaki minimum çalışma yaşını da ortaya koymaktadır. Bu açıdan hukuki düzenlemeler önemli bir ölçüt olmaktadır(11,57). Türk Medeni Kanunu’nun 11. maddesi, “18 yaşın bitirilmesiyle rüşte erişileceğini” belirtmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bir yasa ile kabul edilip 27.01.1995 günü bir kararname ile iç hukukumuza dahil edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme(ÇHDS), 18 yaşına kadar herkesi çocuk saymaktadır(21,57).

Geleneksel ölçütlerde ise, bireyin aile içindeki durumu belirleyici olmaktadır. Aile içinde çocukların yetişkinliğe doğru geçişleri, statülerindeki yükselme ve üretkenlikleri ile doğru orantılıdır(11).

2.1.2. ÇOCUK İŞÇİ- GENÇ İŞÇİ AYIRIMI

Uluslararası belgelerde genç ve genç işçi terimleri için belli tanımlamalar yapılırken, ulusal mevzuatımızda bu terimler için açık tanımlara rastlanılmamaktadır. Türk Hukuk Sisteminde, çocuk işgücü ya da gencin kime denildiği ya da kimleri içerdiği konusunda kavram kargaşası bulunmaktadır(56,58). Bununla birlikte, Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmeler ve belgelerden hareket edildiğinde, belli tanımlar üzerinde birleşmek olasıdır. Örneğin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'ne göre; "genç öğrenim yapan, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait konutu bulunmayan kişidir"(58). ILO tarafından çocuk işgücü tanımında benimsenen yaş sınırı 15'tir. Ülkemiz tarafından 1973 yılında kabul edilen ILO'nun 138 sayılı sözleşmesine göre, "15-24 yaşları arasında çalışanlar genç işçi" olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan, "15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklara çalışan çocuk ya da çocuk işçi" denilmektedir. ILO'nun 146 sayılı tavsiye kararıyla ilk aşamada taban çalışma yaşının 16'ya çıkarılması öngörülmüş ve daha sonra kademeli olarak asgari çalışma yaşının yükseltilmesine ilişkin bir öneri getirilmiştir(32,56,58).

Türkiye'nin de imzaladığı ÇHDS'nin 1. maddesinde "18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılması" ifadesine yer verilmektedir. Bu ifade ile reşit olma yaşını 18 olarak kabul eden Medeni Kanun'un ilgili maddesi, uyum içindedir(10,58).

Çocuklar, tüm koruyucu kanunlara karşın bugün çalışma yaşamının içindedir ve çeşitli istismarlara maruz kalmaktadır. Çocukların korunmasına ilişkin yasal düzenlemelere bakıldığında; Anayasa'nın 43. maddesinin 2. fıkrasında "çocuklar, gençler ve kadınlar çalışma koşulları bakımından özel korunur" hükmü yer almaktadır. Anayasadaki bu hükümden başka 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu (UHK) ve 1475 sayılı İş Kanunu (İK)'nda çocukları koruyucu hükümler yer almaktadır. İşçi olmamalarına karşın çiraklar için, Borçlar ve Sosyal Sigortalar Kanunları'nda bazı hükümlere rastlanmaktadır(32,38,79).

İK'nun 67, 68, 69, 78, 80. ve UHK'nun 173, 174, 176. maddelerinde çocuk teriminden bahsedilmekte ama çocuk işçinin kim olduğu konusunda kesin ve belirleyici bir hükme rastlanmamaktadır. Bu kanunlarda 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Medeni Kanun'un 11. maddesinde ve İK'nda, 18 yaşın altındakileri koruyucu hükümler bulunmaktadır. İlgili kanunlara göre "çalışma

yaşamında yer alan 18 yaşından küçükler, çocuk işçi” olarak adlandırılmaktadır. Türk İş Hukuku açısından ise “en az çalışma yaşının yani 15 yaşın altındakiler, çocuk işçi ve bu yaşın üstündekiler genç işçi” olarak adlandırılmaktadır (21,32,38,41,56,79).

2.1.3. ÇIRAK

Çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğinin gerektirdiği bilgi, beceri ve alışkanlıkları iş içinde geliştiren kişidir. Çıraklık, bir mesleğin ya da zanaatın öğrenilmesi sürecinin en geleneksel yoludur(11,80,81).

İnsanlık tarihi kadar eski olan çıraklıkla ilgili ilk bilgilere Babil-Hammurabi Kanunları’nda, Çin, Roma ve Yunan tarihine ait yazılı belgelerde rastlanmaktadır. Türkiye’de çıraklık 12. yüzyılda Ahilik teşkilatlarında başlamış, 18. yüzyılda loncalarla devam etmiş ve daha sonra değişerek günümüze kadar gelmiştir(11,41).

Ustanın kendisinden sonra zanaatını devam ettirecek kişiyi yetiştirmesi olarak gerçekleşen süreç, *enformel çıraklık* olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, Anadolu’da 12-18. yüzyıllar arasında, Müslüman esnaf ve zanaatkarlara eleman yetiştirmeyi amaçlayan Ahi birliklerinin faaliyete geçmesi ile *formel çıraklığa* dönüşmüştür(97). Günümüzde ise, Çıraklık Yasasının öngördüğü çıraklık sözleşmesinin düzenlenmesi ile şekillendirilen formel çıraklık süreci yanında, enformel çıraklık süreci denilen geleneksel fakat giderek bu özelliğini yitirmiş bir çalışma düzeni de bulunmaktadır(11).

Çıraklık sözleşmesinin asıl amacı, çalışma ve karşılığında ödenecek ücretin düzenlenmesi değil, bir mesleğin veya zanaatın öğrenilmesi ve öğretilmesidir. Bunun yanında çırak, sosyal güvenlik kapsamına da dahil edilmektedir(11). 1926 yılında çıkarılan Borçlar Kanunu’nun 313, 318, 320 ve 342. maddelerinde çıraklık ilişkisi düzenlenmiştir. UHK’nun 173/I maddesinde 12 yaşından büyüklerin çırak olarak çalıştırılabileceği ifade edilmiştir. Çıraklık, 1977 tarih ve 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu ile ilk kez tanımına kavuşmuş ve bu kanunla çırak olabilmek için gerekli koşullar belirlenmiştir(21,38,41,104). 1986 tarih ve 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu’nda, çırak kavramı genişletilerek bir kez daha tanımlanmıştır. Kanunun 3. maddesine göre “çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını, iş içerisinde geliştiren kişi *çırak*, çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine

işyeri ortamı tanıtılan, zanaat ve mesleğin ön bilgileri verilen kişi de *aday çırak*” olarak tanımlanmıştır(21,41,81,104).

Diğer yandan sıklıkla küçük işletmelerde kendi başına bırakılmış, herhangi bir resmi görünümü olmayan enformel çıraklık daha yaygın bulunmaktadır. Bu düzen; çalışanların genellikle belli bir mesleği veya zanaatı öğrenmekten çok üretim için çalıştıkları, uzun süreli çalışmaya dayalı basit vasıfların edinildiği ve eğitimin çok az verildiği bir düzendir. Genellikle bu statüde çalışan çocuklar iş yaşamı için ucuz emek potansiyeli olarak görülmektedir. Aile bireylerinin çalışması zorunlu olduğundan, alınan ücretin çocuğun emeğinin karşılığı olup olmadığı dikkate alınmamaktadır. Diğer yandan gelirinin düşük olmasını önemsemeyen çocuk, bir meslek edineceği düşüncesi taşımaktadır. Genellikle çeşitli nedenlerle eğitimlerinde başarılı olamayan çocukların geleceklerini kazanmaları için, bir ustanın yanına verilmesi de çocuğun gelir düşüklüğünü gözlerden uzak tutmaktadır. Diğer bir ifade ile, enformel çıraklık çocuğun tek seçeneği olmaktadır(11).

2.2. ÇIRAKLIK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.2.1. AVRUPA'DAKİ GELİŞİM

Çocuk ve gençlerin çalıştırılmalarına tarihin her döneminde rastlanmıştır. Ancak, gerek nitelik gerekse nicelik açısından tarihsel gelişim süreci içinde her zaman aynı olmamıştır(41).

Esnaf ve zanaatkar yanında çocuk ve gençlerin çalıştırılması kaynağını ortaçağdan, derebeylik düzeninden almıştır. Çırak-kalfa-usta sınıflamasına dayanan üç dereceli bir hiyerarşiye sahip olan loncalar, hem yeryüzünde sanayinin çekirdeğini oluşturmuş, hem de bu dönemin ekonomik ve toplumsal yapısına tarım kesiminin ardından damgasını vurmuştur. Loncalar, ekonomik ve sosyal sistem olarak uzun asırlar boyu üretim ve çalışma ilişkilerini düzenlemiştir. Mesleki örgüt olan loncalara girişin belli katı kurallara bağlanması, bunların toplumun büyük bir kesimine kapalı meslek kurumları olarak kalmalarını sağlamıştır. Lonca döneminin koruyucu ve kollayıcı bir dengesi bulunduğundan, çalışan kişi kendisini güvenlik duygusu içinde bulmuştur. Bir çırağın çeşitli gereksinimleri kalfası ve ustası tarafından karşılanmıştır. Çırak adaylarının yaşının, zanaatlara göre değişmekle birlikte 10-18 yaşları arasında olması istenmiştir. Çırakların çalışma süresi, çocukların doğal sınırları (çalışma gücü, gün ışığı,

hava durumu vb.) ve genel bağlayıcı kurallara (Pazar ve bayram günlerinde çalışma yasağı) göre belirlenmiştir. Loncaların çocukların çalışmalarını sınırlaması ise, orta çağın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Ancak daha sonra loncalık sisteminin çökmesiyle, çocuk ve gençler fabrikalarda çalışmaya başlamış, böylece bağımsız usta olabilme umutlarını yitirmişlerdir(40).

2.2.2. TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM

Türkiye'de çocuğun çalışma yaşamı ile ilgili değişimleri, yarattığı sonuçları incelemek ve olayın perspektifini çizmek açısından tarihsel gelişim Tanzimat'a kadar olan dönem, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönem ve Cumhuriyet'ten sonraki dönem olarak incelenebilir(4,40,103).

2.2.2.1. Tanzimat'a Kadar Olan Dönem

Türkistan, Yakın-Doğu ve Anadolu toprakları üzerinde ortaya çıkan esnaf-zanaatkar örgütlerini 8. yüzyıla dayandırmak olasıdır. Önceleri Gaziyân, Fütüvvet adlarını alan bu örgütlenmeler, 13. yüzyıldan sonra Anadolu toprakları üzerinde Ahilik örgütleri olarak anılmaya başlanmıştır. Ahilerin kurduğu esnaf ve sanatkar birliklerinin koydukları ana kurallar, fütüvvetnameler daha sonra bu alanda hazırlanan kanunname ve tüzüklerin temelini oluşturmuştur(4,103).

Tarihin daha ileri dönemlerinde kurulan Osmanlı İmparatorluğu'nun en belirgin özelliği bir İslam devleti olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bir İslam devleti vasfına sahip olması, devletin temelinde yer alan ve diğer sahalarla birlikte çalışma hayatını düzenleyen müesseselerin, İslami müesseselerle bağlantılı olduğunu göstermektedir(4,103).

2.2.2.1.1. Osmanlı Döneminde Çalışma İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda, çağın ekonomik yönden en güçlü devleti durumundaydı. Bu gücün nedenlerinden birisi, üretim sisteminin ahilik düzenine dayanmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda çalışma hayatı genellikle insangücü ağırlıklı olup, daha çok tezgah ve el işlerine dayanmaktaydı. Ancak 17. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen sanayi devrimine Osmanlı İmparatorluğu ayak uyduramayınca, ülkeye çok miktarda ucuz mallar sokulmuş ve bunun sonucunda da küçük zanaat yaşamı olumsuz etkilenmiştir. Diğer taraftan devletin kurduğu tersane ve harp sanayi dışında

sınırlı da olsa dericilik, matbaacılık, çinicilik, tekstil ve kağıtçılık alanında bazı gelişmeler olmuştur(4,103).

2.2.2.1.2. Osmanlı Döneminde Çalışma Yaşamının Temel Kurumları

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yıllarından tanzimata (1839) kadar olan devrede çalışma yaşamı ile ilgili, Osmanlı tarihinde büyük bir yer ve öneme sahip kurumlara rastlanmaktadır. Önceleri Ahi birlikleri şeklinde ortaya çıkan bu kuruluşlar, daha sonraları lonca teşkilatı halinde devam etmişlerdir(4,103).

2.2.2.1.2.1. Ahilik

“Kardeşim” anlamında kullanılan Arapça kökenli olan Ahi kelimesi, eski Türkçe’de eli açık, cömert ve yiğit anlamlarına gelmektedir. Terim olarak 12. ve 18. yüzyıllar arasında belli kurallara göre işleyen esnaf ve zanaatkarlar birliğini ifade etmektedir. Teşkilat olarak ise, mesleki ve ahlaki bir örgüt olarak Anadolu’ya özgü bir kuruluş olan Ahilik; şehir, kasaba ve hatta köylerdeki esnaf ve zanaatkar kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum olmuştur(4,86,103).

Ahilik, tarihi ve sosyoekonomik zorunluluklar sonucu ortaya çıkan bir Türk esnaf birliği kuruluşudur. Bu kuruluş ile, aynı yüzyıllarda Avrupa’daki kuruluşlar arasında benzerlikler görülmektedir. Ancak, Ahilik daima çevresel ve toplumsal karakterini muhafaza ederek, üretici ile tüketici arasındaki ilişkileri en iyi şekilde düzenlemeyi esas amaç olarak almıştır(4,103).

Örgütün işleyişi Ahi birliğinin başı olan Ahi Evran’ın kontrolü altındaydı. Ahilik çok yönlü bir sosyal yapıya sahipti. Bu yapıda belli bir süre çalışılarak pekiştirilen yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi kurulmuş ve bu kademelerdeki baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla sanatın sağlam, ahlaki ve mesleki temellere oturtulması sağlanmıştır(4,86,103). Çocuk ve gençlerin ahi birliklerinin hiyerarşik yapısı içindeki yerleri, yamaklık ve çıraklık statülerinde bulunmaları şeklindeydi. Bu statüler yakından incelendiğinde, bir esnafa yamak olmak için çocuğun 10 yaşından küçük olması ve işe devamın velice sağlanması gerekmekteydi. İki yıl bedava ve düzenli olarak yamaklık eden çocuklar, çıraklığa yükselmekteydi. Çıraklar, çıraklık süresince hiç ücret almadan boğaz tokluğuna çalışmaktaydı. Ustalar, çıraklara sanatlarının bütün inceliklerini öğretmek zorundaydı. Ayrıca ustalar çırakların iyi

yetişmelerinden de sorumluydu. Nitekim bir çırağın sanatının ehli olmasına karşılık, iyi ahlaklı biri olmaması, usta için onur kırıcı olur, giderek çırağın bağlı bulunduğu zanaat dalının küçümsenmesine yol açardı(4,103).

Anadolu Ahiliği 20. yüzyılın başlarına kadar, toplumun iktisadi ve ticari ilişkilerini etkilemiştir. 1861 yılında zanaat ve ticarete tekelciliğin, ticaret ve sanayide gelişmeyi önlediği gerekçesi ile ve bir padişah fermanı ile kısmen, 1912 yılında da yasayla tamamen ortadan kaldırılmıştır(4,103).

2.2.2.1.2.2. Loncalar

Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün Türk zanaatkarlarının Ahi birliğine mensup olarak işlerini devam ettirmesi, 18. yüzyıla kadar sürmüştür. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun gayri müslimler üzerindeki egemenlik alanı genişleyip büyüdükçe, zanaat ve zanaatkarlar çoğalıp dalları arttıkça, farklı dindeki kişiler arasında ortak çalışma mecburiyeti doğmuştur. Böylece din ayırımı gözetilmeden meydana gelen ve eskisinden büyük bir farkı olmayan bu yeni kuruma lonca adı verilmiştir(4,86,103).

Osmanlı döneminde çalışma yaşamını düzenleyen mevzuatı örf-adetler, loncaların tüzükleri (fütüvvetnameler), fermanlar ve kanunlar olmak üzere dört grup halinde toplamak mümkündür. Bunlardan ilk ikisi sanayi devriminden önceki dönemde usta-çırak ilişkilerini düzenleyen kurallardı. Diğer ikisi usta-çırak ilişkilerini düzenlemenin yanı sıra, daha çok işçi-işveren ilişkilerini düzenleme yönünde ağırlık taşımaktaydı(4,103).

Loncanın iki temel amacından birisi ustalar arasında eşitlik sağlamak, diğeri ise toplumda ekonomik bir güç meydana getirmektir(3,4). Loncalık teşkilatına giren bir çocuk için usta, babalık hakkına eş geniş haklara sahipti ve usta-çırak ilişkilerine son derece önem verilirdi. Usta çırağın adeta evlat edinir, zanaatı ve mesleği öğretirken diğeri yandan ahlak bakımından da örnek olurdu. Yemesi, içmesi ve diğeri ihtiyaçları ustası tarafından karşılanan ve onun ahlakı ile mesleğini yıllarca yanında kalmak suretiyle elde eden çırak, ustasının taktiriyle ve loncada yapılan özel bir merasimle kalfalık ünvanı alırdı(4,103). Loncalık ile çocuklar ve gençlerin iş güvenliği açısından gelişme sağlamıştır. Kalfalık statüsü zorunluluk kazanmış, ustalık statüsüne hemen geçme olasılığı ortadan kalkmıştır(97).

Lonca sistemi, ekonomik yaşamı kontrol altında tutmak için rekabeti yasaklamıştır. Loncanın dışında üretim yapılması ve pazarlanması yasaklanmıştır. Lonca sisteminin tekelci bir yapıya sahip olması, Osmanlı sanayiinin önünde engel oluşturmuştur. Bu nedenle ufak bir bölümü dışında, tanzimatın ilanından sonra kaldırılmıştır. Lonca sisteminin kaldırılması ile birlikte Osmanlı meslek ve zanaat yaşamında o zamana kadar bağımsızlıklarını korumuş zanaatkarlar, artık sermaye sahiplerine bağlı çalışmaya başlamıştır. 18. yüzyıl ortalarına kadar süren çalışma yaşamına ilişkin fermanlara dayalı düzenlemeler, yerini daha sonra kanuni düzenlemelere bırakmıştır(4,103).

2.2.2.2.Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar Olan Dönem

Tanzimat dönemi, örf ve adetlere dayanan toplum sisteminin, pozitif hukuk sistemine geçmesi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemde çıkarılan kanunların başında Mecelle (1877) gelmektedir. Ancak bu kanunun "İcari-i Adem" başlığı altındaki dördüncü faslında toplanan hükümler, bütün çalışma ilişkilerini düzenlemeye yeterli gelmemiştir(97,103). Tanzimat döneminde Mecelle dışında, sadece bazı işçi gruplarını korumak için çıkarılmış yasa ve tüzükler de bulunmaktaydı. Bu yasa ve tüzüklerden çıraklarla ilgili olanlarına, 20. yüzyıl başlarında rastlanmaktadır. Amacı okuma çağında olup da gündüzleri zanaat ve ticaret erbabının yanında çalışmak zorunda olan çocuklara ilk öğrenimi sağlamak olan çıraklık okullarının ilki, 1914 yılında açılmıştır. Bu okullar işyerlerine yakın mahallelerde açılmış ve gece faaliyet göstermiştir. 1915 yılında çırak ve çıraklık eğitimiyle ilgili konularda faaliyet göstermek üzere "Talim ve Terbiye Cemiyeti" kurularak, ana tüzüğe bu hususlarla ilgili hükümler konulmuştur(4,103).

1863 yılında çıkartılan Mevadd-ı Madeniyeye Dair Nizamnamenin 25. maddesi; hem ferdi haklara yer vermesinin, hem de iş sağlığı-iş güvenliği tedbirlerinin uygulanmasında işyerinin de önemini göstermesi bakımından dikkati çekmektedir(4,103).

1865 yılında Ereğli Kömür İşçileri ile ilgili olarak yürürlüğe giren "Dilaver Paşa Nizamnamesi"nde 13-50 yaşları arasındaki erkeklere, tarım işlerinin geri kalmaması için 12'şer gün arayla maden ocaklarında çalışma zorunluluğu getirmekteydi. Bundan 13 yaşından küçüklerin çalışma zorunluluğu olmadığı anlaşılmaktadır. 1869 yılında

çıkarılan “Maadin Nizamnamesi”nde ise, çalışma yükümlülüğü kaldırılmıştır (41,97,103).

1921 tarihli ve 151 sayılı Ereğli Havzai Fehmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mûteallik Kanun çocukların işgüvenliği açısından önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Kanunda çocuklar ve gençlerin maden ocaklarında çalıştırılmaları yasaklanmıştır(38,97,103).

2.2.2.3.Cumhuriyetten Sonraki Dönem

2.2.2.3.1. 1960 Yılına Kadar Olan Dönem

Bu dönemin en temel olaylarından birisi 17.02.1923 tarihinde İzmir’de toplanan 1.İktisat Kongresi’dir. Bu kongre ile 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasıyla ilgili temel prensipler oluşturulmuştur. 14-18 yaş arasında olan çocukların günde 2 saat eğitim görmelerinin işverenler tarafından güvence altına alınması öngörülmüştür. Bu yaşlarda olanların maden ocaklarında, yer altında çalıştırılmaları ve gece çalıştırılmalarının yasaklanması, kabul edilen esaslardandır. Bu kanunla 12 yaşına kadar olanların, günde dört saat ve hafif işlerde çalıştırılabilecekleri ifade edilmiştir(4,97,103).

Cumhuriyetin ilanından sonra ilk yasal düzenleme 22.04.1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanunu (BK)’dur. Bu kanunun hizmet sözleşmesine ilişkin bölümle, çırakların çalıştırılmasını ve eğitimini düzenleyen bir takım koruyucu hükümler (313/3, 318, 330, 342/2) getirilmiştir. Ancak bu hükümler çırakları tam olarak korumaktan uzak kalmıştır(4,41,94,103).

06.05.1930 tarih ve 1593 sayılı UHK, çalışma yaşamındaki çocukların yaşı, çalışma koşulları ve yerlerinin belirlenmesinde Türk Hukuk Sistemi’nde önemli bir yer tutmaktadır. Bu hükümlerden çıraklarla ilgili olanı 173. maddesidir. Bu maddede “12 yaşından küçük çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle, maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı yasaktır. 12-16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz.” hükmü yer almıştır(4,38,41,94,97,103).

1934 yılında Başbakanlığın onayı ile kurulan ve Bayındırlık, Tarım, Ekonomi, Milli Savunma ile Genel Kurmay yetkililerinden oluşan komisyonun hazırladığı raporda, açılması önerilen okulların arasında çırak okulları da gelmekteydi. Daha sonra

toplanan Milli Eğitim şuraları ile “Mesleki ve Teknik Öğretim ile Sanayi İlişkileri” sempozyumunda çıraklık eğitiminin yasal esaslara bağlanması istenmiştir(4,103).

1936 yılında çıkartılan 3008 sayılı İK, 16 yaşından küçüklerin hangi işte olursa olsun günde 8 saatten fazla çalıştırılmayacaklarını (Madde 48) ifade etmiş ve gençlerin yer altında yapılan işlerde (Madde 48) ve gece döneminde çalıştırılmalarını yasaklamıştır. Ayrıca gençlerin çalıştırılmayacakları ağır ve tehlikeli işlerin tanımını (Madde 58) ve sağlık yoklamasından geçirilme zorunluluğunu (Madde 60) getirmiştir(97,103).

17.06.1938 tarih ve 3457 sayılı Sanayi Müesseselerinde ve Maden Ocaklarında Meslek Kursları Açılmasına Dair Kanun ve bu kanuna bağlı olarak çıkarılan 15.05.1939 tarih 2/10913 sayılı nizamname ile, bir yılda ortalama 100’den fazla işçi çalıştıran işyerleri çırak, kalfa ve ustalık kursları açmakla görevli kılınmıştır. Bu kanunun uygulanma görevi Milli Savunma, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlıklarından Çalışma Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlıkta da bu görevin yürütümünü, İş ve İşçi Bulma Kurumu’na verilmiştir(4,41,103).

24.05.1957 tarih ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun, korunmaya muhtaç çocukların çalıştırılmalarına ve öğrenim imkanlarının gözetilmesine ilişkin bir takım (Madde 14-20) hükümler getirmiştir(4,38,103).

2.2.2.3.2. 1960-1980 Yılları Arası Dönem

1961 Anayasası, sosyal devlet anlayışı ile kişisel özgürlüklerin yanında, devlet düzenini sağlayıcı yeni bir takım yükümlülükler getirmiştir. Bu yükümlülüklerin başında çocuğun korunması için gerekli önlemlerin alınması gelmektedir(Madde 35/1). 45. maddede, “kimsenin yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmayacağı”; “çocuk ve gençlerin çalışma koşulları bakımından özel olarak korunacağı” hükme bağlanmıştır. Devlet 49. madde ile “herkese sağlıklı yaşaması için bir ortam” yaratacak, 50. maddeyle ise “öğrenim ve eğitimi sağlayacak ve yürütecek”tir. Bu maddelerden anlaşılacağı gibi 1961 Anayasası kapsamlı ve geniş önlemlerle, çocukları korumayı uygulama alanına geçirmeye çalışmıştır(97).

05.07.1977 tarih ve 2089 sayılı Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Yasası, çırak statüsündeki çocukların çalıştırılma koşullarını ele almıştır. Bu yasada çırak olabilme şartları ve çıraklık süresi (Madde 9), çırağa ödenecek ücret (Madde 13), çırakların iş

görmelerine nezaret ve çalışma süreleri (Madde 14), ücretli izinleri ve mazeret izinleri (Madde 15), çıraklık sözleşmelerinin feshi (Madde 18), çıraklık sözleşmesinde tarafların görev ve yükümlülükleri (Madde 20-21) de düzenlenmiştir(4,38,80).

Çalışma yaşamını düzenleyen 01.09.1971 tarih ve 1475 sayılı İK, çocukların çalışma koşullarını belirleyen bazı hükümler getirmiştir. Madde 67’de en az çalışma yaşı alt sınırı 15 olarak belirtilmiştir. Bu madde ile ILO’nun en az çalışma yaş sınırı Türk Hukuk Sistemi’ne geçmiştir. Ancak bu maddenin ikinci bendine (3/II) göre, kanunda belirtilen nitelikleri taşıyan 13 yaşını doldurmamış kişilerin çalıştırılmasına da olanak tanınmıştır(38,97).

İK 18 yaşını bitirmemiş çırakları kapsam dışı bıraktığı için, anılan bu kanunun dışında kalan çocukların en az çalışma yaşı ise, UHK’nun 173. Maddesinde 12 olarak saptanmış ve 12-16 yaş arasındaki çocukların günde azami 8 saat çalıştırılabilecekleri belirtilmiştir. İK’nun 67. Maddesinde “16 yaşını doldurmamış çocukların, hangi işte olursa olsun günde 8 saatten fazla çalıştırılması yasaktır. Bunlardan ilkokula gidenlerin iş saatleri, okul saatlerine engel olmayacak şekilde düzenlenir ve ders saatleri 8 saatlik çalışma süresi içinde sayılır” ifadesi yer almaktadır(1,38,79,94). Fazla Çalışma Tüzüğü’nün 4. Maddesi, 15 yaşından küçük çocukların fazla çalıştırılmayacağını belirtmiştir. Yine İK’nun 80. Maddesinde “12 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmadan önce; işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, Hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her altı ayda bir, aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde muhafaza edilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmeleri zorunludur” denmektedir. 16 yaşını bitirmemiş çocukların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması yasaklanmıştır (Madde 78). Aynı maddede 16-18 yaş arası çocukların hangi çeşit ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri “Çalışma Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’nca hazırlanan tüzüklerde gösterilir” ifadesi yer almaktadır (79).

İK’nun 49. Maddesinde, “18 yaşından küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin 18 günden az olamaz” hükmü bulunmaktadır. Ayrıca, Asgari Ücret

Yönetmeliği 5/I. Maddeye göre de, “Asgari ücret, işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı saptanır” denmektedir(55,79).

Öte yandan kadın ve çocukların hangi işlerde çalıştırılmayacakları ise İK’na dayandırılarak 09.04.1973 tarih ve 14502 sayılı Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü’nde de belirtilmektedir(1,38,94).

2089 sayılı Çıraklık, Kalfalık ve Ustalık Yasası yürürlükten kaldırılarak, yerine 06.11.1986 tarih ve 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu ve bu kanunu tamamlayan bir seri yönetmelik, tebliğ ve tamamlayıcı mevzuat çıkarılmıştır. Bu kanunun amacı; çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektedir. Yasada aday çırak, çırak ve usta öğreticinin tanımları bulunmaktadır. Çırakların çalışma yaşamını düzenleyen bu yasanın hangi işyerlerini kapsadığı Madde 2’de belirtilmiştir.Yasa bütün üyelerini kapsamına almadığı için birisi 3308 sayılı yasanın kapsamına giren, diğeri ise bu kanun kapsamı dışında kalan işyerleri için gerekli olabilecek hukuki planda iki ayrı çıraklık statüsü meydana gelmesine neden olmuştur(81).

2.2.2.3.3. 1980 ve Sonrası Dönem

Çocukları ve gençleri koruyucu özel hükümler içeren 1961 Anayasası’ndan sonraki 1982 Anayasası, bir önceki anayasa ile paraleldir. 41, 48, 49, 50, 58 ve 60. maddelerde çocuk ve gençleri koruyucu ve düzenleyici çerçeve çizilmiştir(97).

1982 Anayasası’nda çocuğun korunması genel olarak ifade edilmiştir. Herkese dilediği alanda çalışma ve sözleşme yapma hürriyeti verilmiştir. Ancak 1982 Anayasası’ndaki bu madde, 1961 Anayasası’nın 41. maddesi kadar ayrıntılı ve önleyici tedbirler içermemektedir(97).

Anayasanın 50. maddesinde yer alan “Kimse yaşına, cinsiyetine, gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” ifadesi çalışan çocuklara yöneliktir. Aynı madde dinlenmenin çalışanların hakkı olduğunu, ücretli hafta tatili ile yıllık izin hakları ve şartlarının yasayla düzenlenebileceğini belirtmektedir(97).

1982 Anayasası’nda hukuk sistemimizde gençlerin ilk defa özel bir maddeyle korunduğu görülmektedir (Madde 58). Bu maddeden çıkacak bir yorumla genç işçiler kavramı içinde, çocuk ve küçükleri de ele alabilmemiz sağlanmaktadır. 48. Madde ile

gençlerin eğitimi ve geliştirilmeleri düzenlenmiş, 58. Maddede de bu eğitimin düzenlenmesi ve sürdürülmesi yolu şekillenmiştir(97).

Yasalarla asgari çalışma yaşı belirlenmiş olmasına rağmen, çocukların genellikle daha erken yaşta çalışmaya başladıklarına rastlanmaktadır. Bu sorun, temel eğitim süresinin 5 yıl olmasına bağlı olarak, çocukların eğitimini tamamladığı 11 yaşında çalışmaya başlamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak, 1998 yılında temel eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması ile birlikte, 14 yaşın altında çocuk çalıştırılması giderek azalacaktır. 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'na göre 1998 yılına kadar çıraklık yaşı 13 olarak uygulanmakta iken; temel eğitim süresinin 8 yıla yükseltilmesi ile çıraklığa başlama yaşı 14'e yükselmiştir(18).

2.3. ÇIRAKLIK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ KANUNLAR

2.3.1. 2089 Sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu

Sanayinin gelişimine ayak uyduramayıp, yok olmaya başlayan çıraklık sistemini modernize eden ilk girişim 05.07.1977'de resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu'dur. Bu kanun 54 madde ve 4 geçici maddeden oluşan ve çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimini düzenleyen bir kanundur(3,38,80). Kanun ile çıraklık bir öğrenim dönemi, çıraklar da öğrenci olarak tanımlanarak bunların işyerinde çalışan kimseler sayısına dahil edilmeyecekleri kaydı konmuştur(38,80).

Kanun kapsamına 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarlar Kanunu'na tabi işyerleri ile, 5590 sayılı Ticaret Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Deniz Ticaret Odaları, Ticaret Baroları ve Türkiye Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Baroları Birliği Kanununa göre kurulmuş olan mesleki teşekküllere kayıtlı işyerleri ve buralarda çalıştırılan kalfa ve ustalar alınmıştır. Uygulamaya dahil edilecek meslek alanlarını belirleme yetkisi çıraklık kuruluna verilmiştir. Bu kanuna göre, çırak olabilmek için ilkökul mezunu olmak, 12 yaşından küçük, 18 yaşından büyük olmamak ve seçtiği mesleğin özelliklerini taşımak gerekmektedir. İşyeri sahibi çırağa işe başladığı günden itibaren İK gereğince belirlenen asgari ücretin %30'undan az olmamak üzere ücret ödemek zorundadır. Çıraklığa çıraklık sözleşmesi ile başlanmakta ve çırağın zanaatı öğrenmesi için haftada en çok sekiz saatlik teorik ve pratik meslek kursları düzenlenmektedir. Çırak, çıraklık süresinin sonunda kalfa olabilmek için mesleği ile ilgili düzenlenecek iki sınava katılmak zorundadır(3,38,80).

Kalfalık belgesi aldıktan sonra mesleğinde üç yıl kalfa olarak çalışıp, geliştirme kurslarına katılarak başarı gösterenler ustalık sınavına katılmaktadır. Lise dengi mesleki teknik öğretim okulları mezunlarına sınavsız ustalık belgesi verilmektedir. Kanunla bakanlıkta Çıraklık Kurulu, illerde Çıraklık Eğitim Komiteleri kurularak, bunlara katılacak kişilerin, kurulların yetki, görev ve sorumlulukları belirlenmiştir(38,80).

Kanunla ilgili olarak Çırak Kalfa ve Ustaların Eğitimi Hakkında Yönetmelik, Çıraklara ait Sigorta Primlerinin Hesaplanma Usullerine İlişkin Yönetmelik, Çıraklık Eğitim Merkezleri Yönetmeliği gibi yönetmelikler çıkmıştır. Kanunun uygulamaya konulmasından 1985 yılına kadar 39 ilde 40 meslek dalında eğitim yapılmıştır(3).

Sigorta primlerinin önemli bir bölümünün işveren tarafından ödenmesi nedeni ile işveren tarafından eğitime olan ilginin azalması, denetim ve ceza ile ilgili hükümlerin yetersiz kalması, okul ve işyeri arasında gerekli yaklaşmanın sağlanamaması, kanunda çıraklık kapsamının dar tutulması, özel sektörün çıraklık eğitim kurumu açmasının kanunda yer almaması, mahalli çıraklık eğitim komitelerinin tüm taraf temsilcilerinin bulunamaması gibi nedenlerle kanundan beklenen neticeler alınamamıştır(3).

Ayrıca sistemi yeterince bilen öğretmen ve yönetici olmaması, ulusal düzeyde meslek analizlerinin yapılamaması, mesleki yeterliliklerde düşme gözlenmesi gibi nedenlerle bu konuda bir iyileştirmenin gerekliliği ortaya çıkmış ve 05.06.1986'da 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu kabul edilmiştir(3).

2.3.2. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu

2089 sayılı kanun maddelerinin anlaşılmasında ve uygulanmasında bazı güçlükler çıkması, kalfaların ve ustaların eğitimi konusunda yeterli açıklık bulunmaması, imtihan komisyonlarının teşkilinde güçlükler, kurumların çıraklık eğitiminin gelişmesi için verebilecekleri ayni ve nakdi yardımların kabul edilmesi ve kullanılmasının bir esasa bağlanmamış olması, çırakların iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı sigorta ettirilmesinde bazı güçlüklerle karşılaşılması, çırakların işyerindeki eğitimiyle ilgili denetimin belirgin olmaması ve kanun hükümlerine aykırı davranışlara verilen cezaların caydırıcılığını kaybetmiş olması gibi gerekçelerle hazırlanan kanun tasarısı 19.06.1986 tarih ve 19139 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir(81).

2.3.2.1. Kapsam

Kanun 507 sayılı kanuna göre kurulmuş işyerleri, mal ve hizmet üreten kamu kuruluşları ile Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı işyerleri ve Dışişleri Bakanlığına bağlı Devlet Konuk Evleri hariç olmak üzere döner sermaye işyerlerini kapsamaktadır(81).

2.3.2.2. Tanım

Kanunda çeşitli kademelerdeki elemanların tanımları yapılmıştır. Bunlar aday çırak, çırak, öğrenci, kalfa, usta, usta öğretici ve fon tanımlarıdır(81).

2.3.2.3. Kurullar

Kanunla iki kurul oluşturulmuştur. Bunlardan biri merkezde Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu, diğeri de illerde İl Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu'dur. Bu kurullarda mesleki ve teknik eğitim ile ilgili kamu ve özel kuruluşları, işçi ve işveren temsilcileri, ilgili meslek kuruluşlarından temsilciler yer almaktadır(81).

Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulunun başlıca görevi; çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimin planlanması, geliştirilmesi konularında tavsiye kararları alarak görüş bildirmektir. Bu kurulun kararı Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'nin onayı ile uygulanmaktadır. İl Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kurulu'nun görevi ise, illerde çıraklık, kalfalık ve ustalık eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitimin planlanması ve değerlendirilmesi konularında valiliğe görüş ve tavsiyeler bildirmektir(81).

2.3.2.4. Kanunun Getirdiği Eğitim Sistemi

Yaygın eğitim sistemi içerisinde mesleğin özelliğine göre haftada bir gün, 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar, normal öğretim ile tüm branşlarda ortak olan genel bilgi dersleri (Türkçe, matematik, sosyal bilgiler, din kültürü ve meslek ahlakı) ile temel teknik resim, meslek resim, meslek bilgisi ve branş özelliğine göre özel mesleki dersler okutulmaktadır(81). Mesleki eğitimde yeniden yapılanmayı amaçlayan bu kanun üç alanda eğitim içermektedir. Bunlar işletmelerdeki mesleki eğitim, meslek kursları ve çıraklık eğitimidir(4,55,81).

2.3.2.4.1. İşletmelerde Mesleki Eğitim

Buna göre 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işletmeler çalıştırdıkları işçi sayısının %5'inden az, %10'undan fazla olmamak koşulu ile meslek lisesi öğrencilerine beceri eğitimi yaptırmakla yükümlüdür. İşletmelerde beceri eğitimi gören öğrencilerin teorik eğitimi Bakanlığın mesleki ve teknik eğitim kurumlarında veya işletmelerin eğitim merkezlerinde yapılmaktadır. İşletmelerde teorik eğitim için öğrencilere çalışma saatleri içinde izin vermek zorundadır. Kanunda çalışma saatleri içinde yapılacak teorik eğitimin haftada 12 saatten az, 16 saatten fazla olamayacağı hükmü bulunmaktadır. Bu eğitim yoğunlaştırılmak suretiyle de yapılabilmektedir. Öğrenciler asgari ücretin %30'u oranında ücret almakta ve sigorta primleri devlet tarafından ödenmektedir. Meslek liselerinden mezun olanlar bir yıl çalışmak koşuluyla sınavlara katılarak ustalık belgesi almaktadır(81).

2.3.2.4.2. Meslek Kursları

Örgün eğitim sisteminden ayrılmış, istihdam için gerekli bilgi ve beceriye sahip olmayan kişileri iş yaşamına hazır hale getirmek amacıyla bakanlık tarafından meslek kursları düzenlenmesi öngörülmüştür. Kursa katılanlar devam ettikleri süre içinde kanunun çırak ve öğrencilere sağladığı haklardan yararlanmaktadırlar. 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işletmeler, çalıştırdıkları personelin bilgi ve becerisini geliştirmek için çalışma saatleri dışında meslek kursları düzenleyebilmektedir(4,55,81).

2.3.2.4.3. Çıraklık Eğitimi

Kanunda *Aday çırak*, çıraklığa başlama yaşını doldurmamış ve çıraklık döneminden önce kendisine işyeri ortamı tanıtılan, zanaat ve mesleğin ön bilgileri verilen kişi olarak tanımlanmaktadır. İlkokulu bitirmiş olan aday çıraklara, en fazla iki yıl eğitim verilmektedir(81).

Çırak, bir öğrenci olarak kabul edilmekte ve çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişi olarak tanımlanmaktadır. Çırak olabilmek için kişinin ilkokul mezunu olması, 13 yaşını doldurmuş ve 19 yaşından gün almamış olması, bünyesi ve sağlık durumunun yapacağı mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olması gerekmektedir. Çıraklığa 2-3 ay süren bir deneme dönemi ile başlanmaktadır. Çıraklık süresi 3-4 yıldır.

Aday ırak ve çıraklar, mesleğin özelliğine göre haftada 8-10 saat arası genel ve mesleki eğitim görmektedir. Bu eğitime katılmaları için işyerleri tarafından çıraklara ücretli izin verilmektedir. Pratik eğitimler işyerlerinde, teorik eğitimler EM’nde yapılmaktadır. Aday ırak ve çıraklar, ğrenci olup öğrencilik haklarından yararlanmaktadır(81).

İşyeri sahibi aday çırağı çalıştırmaya başlamadan önce velisi, vasisi veya reşit ise ğrenci ile ıraklık sözleşmesi yapmak zorundadır. Aday ırak ve çırak almak için işyerinde usta öğretici bulunmak zorundadır(81).

ıraklar kabul edilebilir mazeretleri dışında eğitim süresi dolunca kalfalık sınavına girmek zorundadır. Kalfalık, ıraklıktan ustalığa geçişte bir ara meslek kademesidir. “Kalfa”, bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazanmış ve bu meslekle ilgili iş ve işlemleri ustanın gözetimi altında kabul edilebilir standartlarda yapabilen kişidir(81).

2.3.2.4.4. Ustalık Eğitimi

Becerili işgücünün en st kademesidir. *Usta*, bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazanmış ve bunları mal ve hizmet üretiminde iş yaşamında kabul edilebilecek standartlarda uygulayabilen, üretimi planlayabilen, üretimde karşılaşabilecek problemleri zmlileyebilen, üretimle ilgili pratik hesaplamaları yapabilen kişidir. Kalfalık yeterliliğini kazanmış olanların mesleki yönden gelişmeleri ve işyeri aabilmelerini sağlamak için gerekli yeterliliği kazandırmak amacıyla ustalık eğitimi kursları düzenlenmektedir. Kurslar alışma saatleri dışında yapılmaktadır. Kalfaların ustalık sınavına girebilmesi için mesleklerinde en az iki yıl çalışmış ve açılan ustalık eğitimi kurslarına katılmış ya da beş yıl kalfa olarak çalışmış olmaları gerekmektedir. Ustalık belgesine sahip olanlar veya bunları işyerlerinde alıştıranlar bağımsız işyeri açabilmektedir(81).

2.3.2.4.5. Usta ğreticilik

Çıraklık eğitimi, okul ve işyerlerinin işbirliğine dayalı mesleki eğitim Şeklidir. Mesleğin gerektirdiği beceriler, çırağa işyerinde kazandırılmaktadır. İşyerinin ıraklık eğitiminde sorumluluğu çırağa düzenli beceri eğitimi yaptırmasıdır. Bu eğitim *usta öğretici* tarafından verilmektedir. Ustalık yeterliliği kazanmış olanlar bakanlıkça

açılacak iş pedagojisi kurslarını başarıyla tamamlamaları halinde kendilerine usta öğreticilik belgesi verilmektedir(81).

2.3.2.4.6. Fon Kurulması

Kanunla mesleki, çıraklık ve yaygın eğitime kaynak sağlanması amacıyla Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonu kurulmuştur. Fon kaynaklarından atölye ve laboratuvar için makine ve teçhizat satın alınıp, atölye ve meslek dersi öğretmenlerine ek ders ücret ödemesi yapılabilmektedir(81).

2.3.2.4.7. Denetleme ve Ceza

Kanun hükümlerine göre bakanlığa bağlı eğitim kurumları dışında kamu ve özel kurum ve kuruluşlarında yapılan aday çırak, çırak ve kalfa eğitimi ile ilgili işletmelerde yapılan mesleki eğitim MEB ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nca denetlenmektedir(81).

2.3.2.4.8. Araştırma Geliştirme

Etkili bir meslek teknik eğitimi için bilim, teknoloji ve iş yaşamındaki değişikliklerin sürekli izlenmesi ve eğitimin değişikliklere uyumunun sağlanması gerekmektedir. Çıraklık mesleki eğitim ve teknik eğitim konularında ihtiyaç duyulan planlama, araştırma, geliştirme ve üretim hizmetlerini yapmak veya yaptırmak amacıyla doğrudan MEB Merkezine bağlı bir taşra kuruluşu olarak Mesleki ve Teknik Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi kurulmuştur(81).

3308 sayılı kanun ile çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esaslar belirlenmiştir. Yaygın eğitimin bir parçası olarak sürdürülen çıraklık eğitimi; ilköğretimi bitirip bir üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalmış ortaöğrenim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitimini kapsamaktadır(52,55).

Çıraklık eğitimi, ülkemizde hızla kurumlaşmakta ve gerek meslekler gerekse uygulandığı yerleşim birimleri itibarıyla yaygınlaşmaktadır. İkili bir eğitim modeli olan bu sistemde teorik eğitim MEB'nca açılmış olan ÇEM'nde, pratik eğitim ise yine bu merkezlerin kontrolünde ve iş yerlerinde gerçek iş ortamında verilmektedir. Çıraklık eğitiminde beklenen hedeflerin yakalanabilmesi bakımından her iki eğitim

uygulamasının da planlandığı şekilde ve birbirine paralel olarak yürütülmesi kaçınılmaz bulunmaktadır(91). Yasa kapsamında bulunan mesleklerde bir iş yerinde çalışan ve çıraklık sözleşmesi yapanlar, öğrencilik haklarından tümüyle yararlanabilmekte ve eğitim süresince sigorta primleri İK'nun 33. Maddesi gereğince öğrencilerin yaşına uygun asgarî ücretin %50'si üzerinden MEB bütçesine konulan ödenekle karşılanmaktadır(52).

Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası ile yapılan düzenlemeler sonucunda meslekî eğitim sistemi; örgün meslekî eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olmak üzere üç temel uygulama alanı bulmuştur. *Örgün meslekî eğitim*'i bitirenler, bir yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. *Çıraklık eğitimi*; mesleğin özelliğine göre 3-4 yıl sürelidir. Bu eğitimi tamamlayanlar kalfalık sınavlarına girebilmektedir. Kalfalık belgesi almaya hak kazananlar ustalık eğitimine devam etmeleri halinde 3 yıl, bu eğitime devam etmemeleri halinde ise 5 yıl süreli iş deneyiminden sonra ustalık sınavlarına girebilmektedir. Ustalık belgesi olmayanlar müstakil iş yeri açamamakta, usta olarak çalışmamaktadır. *Meslek kursları* örgün eğitim sisteminden ayrılmış, istihdam için gerekli yeterliklere sahip olmayan kişileri iş yaşamında istihdam olanağı olan görevlere hazırlamak amacıyla düzenlenmektedir. Kurslara katılanlar, kursa devam ettikleri sürece bu yasanın çırak ve öğrencilere verdiği haklardan yararlanmaktadırlar. Her üç eğitim uygulamasında da kişi, sonuçta nitelikli ara insan gücü için belirlenmiş olan en üst yeterlilik düzeyine ulaşabilmekte ve bu yeterlilik düzeyi için öngörülen ustalık belgesini alabilmektedir. Tablo-1'de çıraklık eğitiminde 1996-2001 yılları arasındaki sayısal veriler verilmiştir(49,52,82,87).

Tablo-1: Çıraklık Eğitiminde Yıllara Göre Sayısal Veriler

<u>ÖĞRETİM YILI</u>	<u>İL SAYISI</u>	<u>MESLEK SAYISI</u>	<u>CEM SAYISI</u>	<u>ÖĞRETMEN SAYISI</u>	<u>CIRAK SAYISI</u>
1996-1997	80	86	312	4089	195 961
1997-1998	80	89	321	4122	267 074
1998-1999	80	89	325	4759	228 844
1999-2000	80	89	330	5084	218 576
2000-2001	81	109	342	4840	-

2.4. ÇALIŞAN ÇOCUĞU KORUYAN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Korunmaya muhtaç ya da yaşamlarını belirli seviyede sürdürmek zorunda olan çocukları koruyan dünya çapındaki örgütlerden akla ilk gelenler Birleşmiş Milletler(BM), ILO ve Avrupa Sosyal Şartı'dır.

2.4.1. BM Düzenlemeleri

Toplumların sürekli olarak yenilendiği ve değişimlere uğradığı günümüzde tüm bireylere, özellikle de çocuklara sosyal ve ekonomik düzeylerinin getirdiği temel insan hakları verilmelidir. Bu fikirden yola çıkarak 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, çocukların özel olarak özen ve bakıma kavuşturulmaları gerektiğini kabul etmiştir. O dönemden sonra BM çocuk haklarına yönelik olarak, 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirisini kabul etmiştir. Bu bildiriye yer alan çocuk haklarına uluslararası yasa gücünü kazandıran ilke metin ise, ÇHDS'dir. Bu sözleşme, BM Genel Asamblesi tarafından 20.11.1989 tarihinde kabul edilmiş, 02.09.1990 tarihinde de yürürlüğe konulmuştur. Ülkemizde bu sözleşme 1995 yılında yürürlüğe girmiştir(9,10,78).

BM ÇHDS'nin kabul edilmesi ile birlikte dünyanın her yerindeki çocuklar, durumlarının düzeltilmesi açısından önemli bir araca kavuşmuştur. Bu sözleşme halen var olan en geniş uluslararası kabul görmüş ve katımlı sözleşmedir. Devletlerin büyük çoğunluğu bu sözleşmenin prensiplerine katılmaktadır(78,92).

Sözleşme bir başlangıçla, üç bölüm ve on ilkeden oluşmaktadır. Çocuklara yönelik tutum ve davranışlara ilişkin evrensel standartları derleyip, tek bir hukuki metinde toplayan ve bağlayıcı olan ilk belge olma özelliği taşımaktadır(78). Bildirinin dokuzuncu ilkesinde, çocuk her türlü ihmâl, zulüm ve istismardan korunmak istenmiştir. Bildiri çocuğu ticaret konusu olmaktan çıkarmış, "Belirli bir yaştan önce sağlık, eğitim, beden, fikir ve ahlak gelişimine engel olacak bir işte çalıştırılmayacaktır" denmiştir(10,78,92).

2.4.2. ILO Düzenlemeleri

ILO 1919 yılında, Birinci Dünya savaşı sonrasında, çalışanların çalışma şartlarını düzeltmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaçları gerçekleştirmek için üçlü bir yapıya sahip olan ILO çatısı altında hükümet, işveren ve işçi temsilcileri bir araya gelmiştir(47,71). ILO, çocukları çalışma yaşamından uzaklaştırmak için birçok sözleşme ve tavsiye kararı çıkarmıştır. Bunlardan ilki ILO'nun kuruluş yılı olan 1919 yılına rastlamaktadır. Bu dönemde çıkarılan uluslararası ILO sözleşmelerinden 13 ILO sözleşmesi ile 6 tavsiye kararı, genç ve çocuk işçilerle ilgilidir. Bu da ILO'nun çocuk işçiliğe verdiği önemin önde gelen göstergelerinden birini oluşturmaktadır(21,88).

Ülkemiz, ILO tavsiye kararlarının büyük bölümünü benimsemiş ve aşağıda belirtilen sözleşmeleri imzalamıştır:

- 77 Sayılı Sözleşme (çocukların ve gençlerin sanayide işe elverişlilikleri yönünden sağlık muayenesine tabi tutulmalarına ilişkin hükümler içerir)
- 59 Sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşme (sanayi işyerlerine alınacak çocukların asgari yaş sınırını belirler)
- 70 Sayılı Tavsiye Kararı (16 yaşından küçüklerin yer altı ve maden ocakları ve kuyularında çalıştırılmamalarına ilişkin düzenlemeler içerir)
- 96 Sayılı Tavsiye Kararı (16 yaşından küçüklerin kömür ocaklarında çalıştırılmamalarına ilişkin hükümler getirir)
- 123 Sayılı Sözleşme (yer altı maden işlerinde işe alınmada 16 yaş esas alır)
- 58 Sayılı Sözleşme (deniz işlerinde çalıştırılacak çocukların asgari yaş haddinin tespitini içerir)
- 15 Sayılı Sözleşme (trimci ve ateşçi sıfatıyla gemilerde işe alınacakların asgari yaşının tespitini içerir)
- 115 Sayılı İşçilerin İyonizan Radyasyona Karşı Korunması Hakkındaki Sözleşme (16 yaşından küçük hiçbir işçinin iyonizan radyasyona sebep olan işlerde çalıştırılmayacağına dair hüküm taşır)
- 127 Sayılı Tek İşçinin Taşyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkındaki Sözleşme (kadın ve genç işçilerin taşıyabileceği yükün azami sınırına ilişkin düzenlemeler içerir)
- 142 Sayılı Sözleşme (insan kaynaklarının değerlendirilmesinde mesleki eğitim ve yönlendirmenin yeri hakkında bilgi verir)(42,55,88).

ILO'nun Çocuk İşçiliğini Önleme Projesi (International Programme On The Elimination Of Child Labour = IPEC) 01.12.1992 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye IPEC çerçevesinde çocuk işçiliğine karşı mücadele için eylem programları başlatan altı ülkeden biri olmuştur. Bu proje ile çocukların çalışmasını yasaklamak ve çalışma koşullarını iyileştirmek hedefleri belirlenmiştir(48).

2.4.3. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesi, çocukların ve gençlerin korunma hakkının etkin bir biçimde kullanılmasına yer vermiştir. Ülkemiz, 7. maddenin 3, 4, 5, 6, 8 ve 9. fıkralarını onaylamıştır. Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesinin 1. fıkrası hafif işler hariç asgari çalışma yaşının en az 15 olmasını, 2. fıkrası ise tehlikeli ve sağlığa aykırı sayılan belirlenmiş işlerde asgari çalışma yaşını daha da yükseltmeyi istemektedir. İK'nun istisnalarla ilgili 5. maddesi nedeniyle ilk iki fıkra onaylanmamaktadır. Aynı şekilde 7. maddenin 18 yaşın altındaki çalışan kişilere yılda en az üç haftalık ücretli izin hakkını tanıyan 7. fıkrası da İK'nun yıllık ücretli izinlerle ilgili 49. maddesi nedeniyle onaylanmamaktadır(55).

2.5. ERGENLİK DÖNEMİ VE KAYGI KAVRAMLARININ AÇIKLANMASI

2.5.1. Ergenlik Dönemi

Latince'de büyümek, yetişkinliğe erişmek anlamında kullanılan ve "adolescere" kökünden gelen ergenlik; zihinsel, duygusal, toplumsal ve fiziksel gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemini belirtmektedir. Bu sözcük günümüzde, bireyde gözlenebilen süratli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilir(16,19,35,101). Yakın zamana kadar çocuğun cinsel olgunluğa adım attığı yaştan, 21 yaşına kadarki gelişim dönemi ergenlik dönemi olarak nitelenirdi. Günümüzde ise ergenlik ön, orta ve son ergenlik dönemi olarak gruplandırılmaktadır. 12-14 arası yaşlar ön, 15-17 arası yaşlar orta ve 18-21 arası yaşlar son ergenlik dönemi olarak tanımlanmaktadır(16,101). Bu durumda, çalışma yaşamı söz konusu olduğunda, gelişim psikolojisinde ön ve orta ergenlik dönemi olarak kabul edilen yaşların, çocukluk dönemi içinde ele alındığı görülmektedir(16).

İnsan yaşamının önemli evrelerinden olan ergenlik dönemine ait özelliklerin bilinmesi ve yorumlanması, son yıllarda önem kazanmıştır. Değişimlerin hızlı yaşandığı

bu dönemin özelliklerine bağlı olarak yaşanan çeşitli güçlükler, gencin bunaltısını artırmakta ve tehditlere açık duruma düşmesine yol açmaktadır. Ergenlik yıllarının genellikle psikiyatrik bozukluğa benzer görünümde psikolojik karışıklıkları olduğu, ergenin duygusal yaşamında birçok kaygı, tasa ve kuruntular bulunduğu belirtilmektedir(16,44). Bu dönemde ruhsal belirti düzeyinde olmayan sorunların tanınması, ruhsal yakınma ortaya çıktıktan sonraki sorunlarla benzerlik ve farklılıkların ayırt edilmesi koruyucu ruh sağlığı açısından önemlidir(44,101).

2.5.2. Kaygı(Anksiyete) Kavramının Açıklanması

Kaygı sözcüğünün kökü eski Yunanca “anxietas” olup, endişe, korku, merak anlamına gelmektedir. Ruhbilim alanında bu sözcüğü ilk defa kullanan ve bir kavram olarak irdeleyen Freud’a göre kaygının işlevi, olası bir tehdide ve tehlikeye karşı benliği uyararak ve savunma düzeneklerine işlerlik kazandırmaktır(16,63,69). Genel anlamda kaygı insan yapısında mevcut, çevresel ve psikolojik olaylara gösterilen duygusal tepki; dar anlamda ise, kaynağı ve başlangıcı bilinçli olmamasına rağmen bilinçli bir şekilde hissedilen, beraberinde terleme, sararma gibi fizyolojik değişmelerin de görüldüğü bir yaşantı şekli olarak tanımlanmaktadır(7). Spielberger ise 1970’de kaygıyı şöyle tanımlamıştır; “Kaygı, geleceğe yönelik endişe ve hoş olmayan bir duygulanım durumudur. Bu duygu durumunun duyumsanması, insana elem verir. Otonom sinir sisteminde gerginlik yaratır”(66).

Günümüzde kaygı, bir bireyin birey olarak varlığı için esas kabul ettiği bazı değerlerin, belirsiz ve başedemeyeceği tehditler altında kalışının anlaşılması ve hissedilmesi durumudur(16,63,69). Çağımız insanında kaygı; canlılığın, yaşamla başatmanın, yeni şeyler bulma ve yaratabilmenin, rekabet ortamında daha olumlu işler yapmanın ve kendini kabul ettirebilmenin bir gereği olarak yaşanmaktadır. Yani kaygı, bireyin kendi varlığına veya özdeşim yaptığı şeylere yönelik çeşitli yıkıcı, bozucu durumlara karşı bir tepkisidir. Kaygının bu yapıcı, olumlu özelliğinin yanı sıra, patolojik boyutlara varmasıyla yıkıcı ve bozucu yanları da vardır(66,89).

2.5.3. Kaygı ve Korku Kavramlarının Açıklanması

Kaygı yaygın ve ayrılmamış bir tepki olup korku ile arasındaki en önemli fark, korkunun kişinin karşılaştığı sorunlarla orantılı, spesifik bir tehlikeye karşı ortaya çıkan tepki oluşudur. Oysa kaygı, nonspesifik, belirsiz ve objesiz tehlikelere karşı oluşan, tehlikesiyle orantısız bir tepkidir. Yani korku özgül bir tehlikeye karşı; kaygı ise genelde özgül olmayan, belirsiz ve öznesiz tehlikelere karşı ortaya çıkan bir tepkidir. Kaygıda en önemli özellik tehlike ve tehdit yaşantısına karşı belirsizlik ve çözümsüzlük duygularının varlığıdır (16,63,66,69,89).

Korku ile kaygı kavramları karşılaştırıldığında:

1. Korkuda tehlike nesnedir. Kaygıda tehlike gizli ve öznedir.
2. Korku dışarıdaki tehlike ile orantılı, kaygıda ise durumla orantısız bir tehlike vardır.
3. Dış tehlike ortadan kalktığında korku duygusu kaybolur, yani korku geçici bir duygudur. Kaygıda içsel tehlikeler sürekli, içsel tehlikelere bağlı olarak ortaya çıkan kaygı tepkisi de sürekli.
4. Korkunun nedeni kişinin o anki yaşantısında varolan tehlikedir. Kaygının nedeni ise, kişinin daha önceki yaşantılarından kaynaklanmaktadır.
5. Korku duygusu yaratan tehlike karşısında gösterilen tepki, başkalarınca olağan karşılanır ve anlaşılır. Kaygıda ise, gösterilen tepki ile varolan durum arasındaki ilişki başkalarına göre olağandışıdır ve anlaşılmaz.
6. Korku karşısında birey kendini savunmak için bilinçli olarak bazı önlemler alırken, kaygıda ise kişiliğini korumak için bilinçdışı savunma mekanizmalarına başvurur.
7. Korku ve kaygı sonucunda ortaya çıkan bedensel belirtiler aynıdır(89).

Öner ve Le Compte korkuya durumluk kaygı, kaygıya da sürekli kaygı demiş ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkları bir fiziksel örnekle açıklamıştır. Durumluk kaygıyı kinetik enerjiye, sürekli kaygıyı da potansiyel enerjiye benzetmiştir. Kinetik enerji gibi durumluk kaygı, belirli bir zaman kesiminde ortaya çıkan olay ya da reaksiyondur. Sürekli kaygı ise, potansiyel enerji gibi belirli bir tepki gösterme yatkınlığıdır(69).

2.5.4. Durumluk ve Sürekli Kaygı

Kaygı, tehlikeyle başatmek için uyum sağlayıcı bir mekanizma, temel bir insan duygusu ve çok yönlü bir duygu durumudur(76). Spielberger, iki farklı kaygı yaklaşımında durumluk ve sürekli kaygıyı şöyle tanımlar:

Durumluk Kaygı (A-State), kişilerin özel durumları tehdit edici olarak yorumlaması sonucu oluşan duygusal tepkidir veya bireyin içinde bulunduğu stresli (baskılı) durumdan dolayı hissettiği subjektif korkudur. Durumluk kaygının şiddeti ve süresi, algılanan tehdidin miktarı ve kişinin tehlikeli durum yorumunun kalıcılığıyla ilişkilidir. Stresin yoğun olduğu zamanlar durumluk kaygı seviyesinde yükselme, stres ortadan kalkınca düşme olur(69,76).

Sürekli Kaygı (A-Trait), bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığıdır. Buna, kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ya da stres olarak yorumlama eğilimi de denilebilir. Doğrudan doğruya çevreden gelen tehlikelere bağlı olmayan bu kaygı türü içten kaynaklanır. Objektif kriterlere göre zararsız olan durumların birey tarafından tehlikeli ve özünü tehdit edici (küçültücü) olarak algılaması sonucu oluşan hoşnutsuzluk ve mutsuzluk duygusudur. Bir kişilik özelliği olup, genellikle kişi huzursuz ve mutsuzdur. Bu tür kaygı seviyesi yüksek olan bireylerin kolaylıkla incindikleri ve karamsarlığa büründükleri görünmektedir. Bu bireyler durumluk kaygıyı da diğerlerinden daha sık ve yoğun bir şekilde yaşamaktadır(69,76).

2.4.5. Kaygının Kliniği

Kaygıda subjektif korku, sıkıntı ve endişe gibi duygulara eşlik eden birçok bedensel değişiklikler de meydana gelmektedir. Bunlar kısaca:

1. Bilişsel Yanı: Kişinin yaşadığı kaygıdır.

2.Duygusal Yanı: Korku, elem, huzursuzluk, tedirginlik, endişe,çözumsuzlük, alarm duygusu, panik, huzursuzluk gibi hoş olmayan duyguların yaşanmasıdır.

3. Davranışsal Yanı: Gösterilen kaçınma davranışıdır.

4. Fizyolojik Yanı: Kişide ortaya çıkan bedensel belirtilerdir. Bunlar genellikle otonom sinir sistemi belirtileridir. Bunların başlıcaları:

a) *Kardiyovasküler belirtiler:* Çarpıntı, taşikardi, flushing

b) *Solunum yolu belirtileri:* Dispne, hava açlığı, hiperventilasyon

- c) *Gastrointestinal Sistem Belirtileri:* Yutma güçlüğü, bulantı, kusma, diare, karın ağrısı
- d) *Genitoüriner Sistem Belirtisi:* Pollaküri, empotans, prematür ejakülasyon, frijidite
- e) *Deri Belirtileri:* Terleme, ellerde nem ve soğukluk
- f) *Diğer Somatik Belirtiler:* Ağrılar, yorgunluk, iritabilite, tremor, paresteziler, ağız kuruması, fenalık hissi, baş dönmesi, bayılıp düşecek gibi olma, soğuk basması, kas gerginliği, motor huzursuzluk
- g) *Uyku Bozuklukları:* Uykuya dalmada güçlük, uykusuzluk, karabasanlar(66).

Her insanda güç durumlarda ortaya çıkarak kişinin kendisini savunmasını sağlayan kaygı, normal ve yararlı bir duygu olmasına karşın; kaygı doğuran sorunlar çözülemediğinde, psikiyatriye göre psikolojik rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Nevroz, bireyde kaygı ya da kaygıya karşı özel savunma belirtileri ile kendini belli eden, bireyin gerçekte bağlantısının kopmadığı, toplum uyumunun genellikle fazla bozulmadığı, psikozlara göre bütün işlevlerde bozukluğun daha hafif olduğu rahatsızlıklar grubudur. Nevrozların temelinde kaygı bulunmaktadır. Nevrozlarda yaşanan kaygı, çocukluk çağından beri çözümlenmeden sürüp gelen aşırı ilgi beklentisi, bağımlılık, güvensizlik gibi duyguların benlik tarafından bastırılması, denetlenmesi, engellenmesi sonucu doğan çatışmadan kaynaklanır. Kaygıdan kurtulmaya çalışan benlik yapısının özelliklerine göre çeşitli savunma düzenekleri kullanılır. Bu düzeneklerin tipi ve süresi, nevrozların klinik tablosunu ortaya çıkarır. Nevrozluların kişilik özellikleri ve yapısı nedeniyle “sürekli kaygı düzeyi” yüksek olup, iç ve dış ortamdaki çatışmalar kolayca durumluk kaygı düzeyinin yükselmesine yol açmaktadır(63).

2.5.6. Kaygı Türleri

Kaygı süresine göre, akut ya da kronik olabilir. Levitt **akut kaygıyı**, yoğun ve kısa süreli, **kronik kaygıyı** ise daha az yoğun ama daha uzun süreli kaygı olarak tanımlamaktadır. Akut kaygı, kaygı yaratan durumla birlikte ortaya çıkan duygu; kronik kaygı ise kaygıya yatkın olma durumudur. Özellikle kronik kaygının erken belirlenmesi ve koruyucu önlemlerin alınması önem taşımaktadır. Böylece toplumda, ruh sağlığı

sorunlarını azaltmak ve daha sağlıklı bir toplum amacına ulaşmak olanaklı olmaktadır(37).

Kaygı; normal kaygı ve patolojik kaygı biçiminde de sınıflandırılabilir.

1. Normal Kaygı: Tehlikeye karşı temel bir yanıt olan kaygı, her zaman patolojik bir olay olmayıp, organizmanın tehdide tepki gösterme yeteneğinin bir anlatımıdır. Kimi durumlarda kişinin çevreye uyabilmesini sağlayan normal ve yararlı bir duygudur. Bu yeteneğin doğuştan gelen nörofizyolojik bir temeli vardır. Ancak burada hangi yaşantının tehdit edici olduğunun bilinmesi, bireyin öğrenmesine bağlıdır. Normal kaygı türü, nesnel tehditlerle orantılıdır, tehdit ortadan kalkınca kaygı da biter. Sınav kapısındaki öğrencinin içinde bulunduğu kaygı durumu buna bir örnektir(66).

2. Patolojik Kaygı: Haklı gösterecek bir neden yokken duyulan ve başkalarına olduğu kadar, bunu algılayan kişiye de saçma ve akıldışı gelen kaygı türüdür. Normalde kaygı doğurmayacak uyarıcıların neden olduğu bu kaygı türü, normalden daha uzun süreli ve/veya daha yoğun yaşanan kaygıdır. Patolojik kaygı, gelişimsel olarak bebeklik döneminden başlayarak görülen normal kaygı yaşantılarının, erişkin dönemde görünür bir neden olmadan ortaya çıkmasıdır. Görünür, geçerli bir neden olmadığı için bu tepkiler patolojik olarak değerlendirilir(66).

2.5.7.Çocuklarda ve Gençlerde Kaygı

Kaygının kişilik gelişimindeki rolü ve çocuklarda kaygı belirtilerine sık rastlanması, çocuklarda kaygının anlaşılması ve ölçülmesinin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Çocuklarda kaygı belirtileri normal gelişimsel bir durumdur. Belirtilerin bazıları kaygı bozukluğu tanısı almaksızın görülebildiğinden, tedavi ya da önleyici yaklaşımlara başlamadan önce bu normal korku ve kaygıların, kaygı bozukluklarından ayırt edilmesi gereklidir. Kaygı şiddetli ya da yaygın olduğunda, çocukta istenmeyen psikolojik sıkıntılara yol açarak, uyum bozucu hale gelmektedir. Çocukluk kaygıları, ciddiyeti ya da süresi açısından çocuğun işlevselliğini olumsuz yönde etkilerse, dikkati çekmekte ve müdahale edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde çocuk, kaygı belirtilerini yetişkinliğe taşımaktadır. Çocukların gelişimleri boyunca, bir ya da daha fazla korku ve kaygı yaşadıkları ve bunların içeriğinin yaşla değiştiği ifade edilmektedir(76). Reddedici ve küçük düşürücü tutumlar çocukta kaygı ve güvensizlik duyguları geliştirmektedir. Sullivan'a göre, özellikle ergenlik döneminde, ana-baba veya diğer

yetişkinlerin alaycı ve küçük düşürücü tutumları çocuk üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır(29,68,107).

Gelişim dönemleri içinde önemli bir yer tutan ergenlik dönemi, gencin toplumda alacağı yerin olduğu bir evredir. Genç, kimlik edinme çabalarını yaşadığı bu dönemde, fizyolojik gelişimine de ayak uydurmaya çalışmaktadır. Hızlı büyüme ve gelişme sorunlarına paralel, aile ve çevre sorunları genci huzursuz etmektedir. Diğer yandan ergenlik dönemde çalışma yaşamının içinde bulunulması, çalışma şartları ve çalışma ortamı koşulları kişinin biyolojik, sosyal ve psikolojik gelişme süreci üzerinde etkili olmaktadır. Tüm bu durumlar, bedensel ve ruhsal sağlığı tehdit eden risklerle çalışan ergenlerin, çalışmayanlardan daha fazla maruz kalmalarına neden olmaktadır. Farklı kültürlerde, farklı ergen grupları ile yapılan çalışmalar, özellikle çalışan ergenlerin çok çeşitli ruhsal rahatsızlıklar için risk taşıdığını göstermektedir. Ülkemizde köyden kente, bölgeden bölgeye değişen yaşam biçimleri bulunmakta, hızlı bir sosyal ve kültürel değişim yaşanmaktadır. Bu hızlı sosyal ve kültürel değişim, ergenlerde ruh sağlığı açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Genç nüfusun fazla olduğu ülkemizde, çalışan ergenlerin çoğu eğitim düzeyi düşük, dar gelirli ve kalabalık ailelerin çocuklarıdır(19,44,102).

DSÖ'nün tanımına göre; "Sağlık, yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir". Bu tanım, çağdaş tıp yaklaşımına koşut olarak insan yaşamında ve sağlık alanında ruhsal-toplumsal yönlerin önemini vurgulamaktadır. Ruh sağlığı ise, "bireyin kendisiyle, çevresindeki kişilerle ve toplumla barış içinde olması, sürekli denge, düzen ve uyum sağlayabilmek için gerekli çabayı sürdürebilmesi" olarak tanımlanır. Ruh sağlığı, sürekli değişen bir sürecin ürünüdür. Ruh sağlığının bozulması kişinin çalışmasını, çevreyle ilişkisini, kısaca tüm yaşamını etkilediğinden; kimi ruhsal bozukluklar bedensel hastalıklardan daha yıkıcıdır. Nedenini bilmediği üzüntü, kaygı ve kuruntulardan kurtulamayan kişi, karamsar ve tedirgindir. Kişinin insanlar arası ilişkileri bozulur, mutsuzluğu çevresine de bulaşır ve toplum sağlığını tehdit etmeye başlar(66).

Günümüzde ruhsal bozukluklar yüksek prevalansı, yüksek kronikleşme eğilimleri ve tedavi güçlükleri ile önemli bir toplum sağlığı sorunu durumundadır(66). Epidemiyolojik araştırmalara göre kaygı, prevalansı en yüksek psikiyatrik hastalıktır. Genel popülasyondaki prevalansı %2.0-6.4 arasındadır. Hastalık olmasa bile

belirtilerinin bulunma sıklığı %10.0-30.0'lara ulaşmakta, eğitim ve sosyoekonomik düzeyi düşük olanlarda daha sık rastlanmaktadır(27).

Çalışmalarda psikiyatrik sorunların prevalansı çocuklarda %7.0, gençlerde %10.0-21.0 arasında bulunmuştur(44,66). Bu sorunlardan çoğu, duygusal yaşam ve davranışlarla ilgili çok iyi tanımlanmış sorunlar niteliğinde olup, psikiyatrik tedavi şart olmayan, fakat yardım gerektiren durumlardır. Bu sorunların iyi tanımlanması ve psikiyatrik bozukluklardan ayırt edilmesi önem taşımaktadır. Bu olağan emosyonel güçlükler, gerçek psikiyatrik bozukluğu tetikleyebilir, birlikte olabilir ya da artırabilir(44). Türkiye Ruh Sağlığı Profili Araştırması'nda, "4-18 Yaş Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği" kullanılarak elde edilen sonuçlara göre; 4-18 yaş grubu çocuk ve gençlerde kaygı/depresyon sıklığı %2.6 olarak bulunmuştur(66).

Ülkenin geleceği olan çocuklar ve ergenlerdeki yüksek kaygı, başarıyı olumsuz etkilemesi ve ileride büyük sorunlara yol açması gibi nedenlerle üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Diğer yandan, ölçülü ve dengeli bir kaygı durumu, yaşamda başarı ve uyum için olumlu katkı sağlamaktadır(27). Çocuğun yaşantısı yoğun stres altındaysa, kişilik sorunları ortaya çıkabilmekte ve erişkin yaşamında bunlar daha büyük ruhsal sorunlar şeklinde görülebilmektedir. Stres altındaki çocuklara yardım çifte amaçlıdır; çocuğun kaygılarının giderilmesi ve ilerleyen yaşlarda ortaya çıkacak kişilik sorunlarından çocuğun korunmasıdır(66).

Yaşanılan yerin gelişmişlik düzeyi, aile geliri, eğitimi, özellikle kadının eğitim düzeyi, kırdan kente hareketlilik artışı ve ailenin mevcut olan çocuk sayısının azalması ile çocuğun ekonomik değeri azalmakta, psikolojik değeri artmaktadır. Az gelişmişlik ortamında çocuk sağladığı maddi yarar bakımından değer taşırken, gelişme süreci ile çocuğun psikolojik değeri artmaktadır(68).

Çatışma ortamında meydana gelen kaygı bunaltı durumuna geldiğinde, çocukta kendini koruyucu mekanizma olarak belirli psikolojik düzenekler devreye girmektedir. Bunlara savunma düzenekleri denmektedir. Savunma düzeneklerinin hiçbirisi, kendi içinde anormal değildir. Hepsi de çocuklar tarafından, genel çatışmalara eşlik eden kaygı ve korkularla savaşmak için kullanılmaktadır. Kaygı, çocuklukta yoğun olarak yaşanmış ve savunma düzenekleri sık sık kullanılmışsa, belirtiler ilerleyebilir ve erişkin davranışı belli ölçülerde uyumsuz duruma gelebilir. Çocukluk çatışmaları, yüceltme

yoluyla çözülmek yerine bastırıldığında, kimi kişilik bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Çocuklukta savunma düzeneklerinin aşırı kullanılması, kişinin sonraki yaşamında geliştireceği nevroz için ortam hazırlamaktadır(66).

3. GEREÇ-YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Tipi ve Çalışma Grubu

Kesitsel tipteki bu araştırmanın evrenini, 2000-2001 öğretim yılında Samsun ili ÇEM'nde haftanın bir günü öğrenim gören ve diğer günlerde de bir işyerinde çalışan "aday çırak" ve "çırak" çocuklar oluşturmaktadır(30). 13.12.2000-09.01.2001 tarihleri arasında yapılan bu araştırmanın örneklem grubuna, 1231 çocuğun tamamı alınmış ancak okula devamsızlık nedeniyle ancak 1015(%82.5)'ine ulaşılabilmiştir. Bu çocuklardan 14(%1.1)'ünün anket formunda, Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'ndeki bilgilerde eksiklik olduğundan, çalışma dışı bırakılmış ve sonuçta ulaşılan sayı 1001(%81.3) olmuştur.

Araştırma kapsamına alınan çocuklara sosyodemografik özellikleri, sosyoekonomik düzeyi, çalışma yaşamı, çalışma ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan riskleri, alışkanlıklara ilişkin soruları ve Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri'ni içeren anket formu gözlem altında uygulanmıştır.

3.2. Veri Toplanması

Anketler, çalışma grubuna üç araştırmacı tarafından, ders saatlerinde, çocukların eğitim aldıkları sınıflarda, ortalama 15'er kişilik gruplar halinde uygulanmıştır (Ek 1. Anket Formu).

3.3. Çalışma Grubunun Özellikleri

3.3.1. Sosyodemografik Özellikleri

Çalışma grubunun sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla; yaş, cinsiyet, medeni durum, doğum yeri, Samsun'da yaşama yılı, başka ilden göç ettiyse ilin adı ve göç etme nedeni, eğitim durumu, eğitimini yarıda bıraktıysa nedeni, aile tipi ve ailedeki kişi sayısı, anne ve babaya ait özellikler, anne ve babanın birlikte yaşama durumları, kardeş sayısı, kaçınıcı kardeş olduğu ve kiminle birlikte yaşadığı sorulmuştur.

3.3.2. Sosyoekonomik Düzey

Çalışma grubundakilerin sosyoekonomik düzeylerini belirlemek amacıyla; ailede başka çalışan birey ve kardeş olup olmadığı, çalışan kardeşlerin çalışma yeri, kendisinin aylık geliri, ücreti tarif etmesi, kazandığı parayı harcama durumu, arabaya sahip olma

durumu, oturduğu evin mülk veya kira olması, konutun tipi, konutun ısınma şekli, gelir getiren mal varlığı ve evde olması muhtemel eşyalar sorulmuştur(54).

Çırakların gelir düzeyi 16 yaş altı ve üstü için, Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından 30.12.1999 tarih ve 1999/1 nolu karar ile belirlenen değerler baz alınarak sınıflandırılmıştır(83).

3.3.3. Çalışma Yaşamı

Çalışma yaşamı ile ilgili bilgileri toplamak amacıyla; çalıştığı birim, şu an çalıştığı işi bulan, kaç yaşından beri çalıştığı, çalışma hayatına atılma nedeni, çalışma yaşamına atıldığı günden beri çalıştığı yer, iş kolu veya işyeri değişikliği yapıyorsa nedeni, şu anki beklentisi, işyerinde yaptığı işler, yaptığı işi sevme durumu, çalıştığı işte zor gelen yanlar ve gelecek beklentisi sorulmuştur.

3.3.4. Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler ile ilgili bilgileri toplamak amacıyla; çalıştıkları işyerinde çırakların yararlandıkları işyeri olanakları ve çalışma ortamından kaynaklanan risklerin varlığı, işyerinin ısınma şekli, işyerinde çalışırken koruyucu malzeme kullanma durumu, işyerinde olası risklere karşı tabela bulunma durumu, iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitim alma durumu sorulmuştur.

3.3.5. Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ile ilgili bilgileri toplamak amacıyla; haftanın kaç günü ve günde kaç saat çalıştığı, gün içinde dinlenme süresi, fazla mesai yapılıp yapılmadığı, yapılıyorsa ek ücret alma durumu, yıllık ücretli izin kullanma durumu ve süresi, hafta sonu ve bayram tatillerinden faydalanma, hastalık halinde izin kullanabilme, işe giriş muayenesi ve belli aralıklarla sağlık muayenesi yapılma durumu, çıraklık sözleşmesi olup olmadığı ve işyerinde çalışan kişi sayısı sorulmuştur.

3.3.6. Alışkanlıklar

Alışkanlıklar ile ilgili bilgileri toplamak amacıyla; sigara ve alkol kullanma durumu, hafta sonlarını ve boş zamanlarını değerlendirme biçimi sorulmuştur.

Ayrıca bu çocuklara ÇEM’de verilen eğitimle ilgili düşünceleri de sorulmuştur.

3.4. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği

Çalışmada çocukların kaygı düzeyini saptamak için kullanılan Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri, kısa ifadelerden oluşan bir öz-değerlendirme anketidir. Başlangıçta normal yetişkinlerde kaygıyı araştırma amacı için geliştirilmiş olan bu ölçeğin, sonraki denemelerde tüm gençlere ve yetişkinlere uygulanabileceği anlaşılmıştır(28,39,69).

Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri toplam kırk maddeden oluşan iki ayrı ölçeği içermektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği bireyin belirli bir anda ve belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini, içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak cevaplamasını; Sürekli Kaygı Ölçeği ise, bireyin genellikle nasıl hissettiğini betimlemesini gerektirmektedir. Yirmişer maddelik bu iki ölçek, Form TX-1 ve TX-2 şeklinde basılmaktadır(69,76).

Durumluk Kaygı Ölçeği maddelerinde ifade edilen duygu ya da davranışlar bu tür yaşantıların şiddet derecesine göre (1) hiç, (2) biraz, (3) çok ve (4) tamamiyle sıklıklarından birini işaretlemek suretiyle cevaplanmaktadır. Sürekli Kaygı Ölçeğinde ifade edilen duygu ya da davranışlar ise sıklık derecesine göre (1) hemen hiçbir zaman, (2) bazen, (3) çok zaman ve (4) hemen her zaman şeklinde işaretlenmektedir(69).

3.4.1. Ölçeklerin Uygulanması

Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçekleri kağıt, kalem tekniğiyle cevaplandırıldığından, bireysel olarak ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçeği’nin bulunduğu her bir sayfanın başında, soruların nasıl cevaplandırılacağı birer paragraflık yönergeyle belirtilmektedir. Bu yönerge ve ölçek maddeleri (cevaplanacak ifadeler) orta öğretim seviyesindeki her bireyin anlayabileceği ve cevaplandırabileceği düzeydedir. Ölçeklerin cevaplandırılması sırasında bir zaman kısıtlaması bulunmamakla birlikte, ortalama yirmi dakikada her iki ölçek cevaplandırılabilir(69).

Ölçekler uygulanmadan önce bireyleri bu faaliyetlere hazırlamak, özellikle samimi, güvenilir ve geçerli cevaplar alabilmek yönünden önemlidir. Envanterin her iki ölçeği de bir defada uygulanacaksa, önce Durumluk Kaygı Ölçeğinin, daha sonra Sürekli Kaygı Ölçeğinin verilmesi gerekmektedir. Bu sıralama, Durumluk Kaygı Ölçeğinin testle ilgili duygusal olaylara duyarlı olmasına dayanmaktadır. Böylece, içinde bulunduğu test koşullarına karşı bireyin gösterdiği olumsuz duygu değişimleri saptanabilir(69,76).

3.4.2. Cevapların Puanlanması

20'şer ifadeden oluşan her iki ölçekte de cevap seçenekleri dörder tane olup, her seçeneğin ağırlık değerleri 1'den 4'e kadar değişmektedir. Her ölçekten elde edilen toplam puan değeri 20 ile 80 arasında değişmektedir. Puanın yüksek olması kaygı düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir(69).

Ölçeklerde doğrudan (düz, direct) ve tersine dönmüş (reverse) ifadeler bulunmaktadır. Doğrudan ifadeler olumsuz duyguları, tersine dönmüş ifadeler ise olumlu duyguları dile getirmektedir. Bu ikinci tür ifadeler puanlanırken 1 ağırlık değerinde olanlar 4'e, 4 ağırlık değerindekiler ise 1'e dönüştürülmektedir. Doğrudan ifadelerde 4 değerindeki cevaplar, tersine dönmüş ifadelerde ise 1 değerindeki cevaplar kaygının yüksek olduğunu göstermektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği'nde on tane tersine dönmüş ifade bulunmaktadır. Bunlar 1,2,5,8,10,11,15,16,19 ve 20. maddelerdir. Sürekli Kaygı Ölçeğinde ise tersine dönmüş yedi tanedir ve bunlar 21,26, 27,30,33,36 ve 39. maddelerdir(69).

Sorulardan 4 veya daha fazlasına cevap verilmemesi halinde Spielberger envanterin değerlendirilmesinin yanlış olacağını bildirmektedir. İşaretlenen yanıtların ağırlık puanları "doğrudan" ve "tersine" ifadeler için ayrı ayrı toplanmaktadır. Doğrudan ifadeler için elde edilen toplam ağırlık puandan ters ifadelerin ağırlıklı puanı çıkartılmaktadır. Bu sayıya önceden saptanmış ve değişmeyen bir değer eklenmektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği için bu değişmeyen değer 50, Sürekli Kaygı Ölçeği için ise 35'tir. En son elde edilen değer bireyin kaygı puanıdır. Çırakların Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden aldıkları puan ortalamasına, standart sapmanın iki katı eklendiğinde bulunan sayıdan yüksek durumluk ve sürekli kaygı puanı olanlar, çalışma grubunun yüksek kaygılıları olarak belirlenmiştir (69).

3.5. İstatistiksel Analizler

Veriler Epi İno 6.02 ve SPSS versiyon 10.0 bilgisayar paket programları ile değerlendirilmiştir. Veriler değerlendirilirken Kolmogorov Smirnov testi ile normal dağılıma uygunluğu araştırılmış ve tüm verilerin normal dağılıma uyduğu tespit edilmiştir. İstatistiksel karşılaştırmalar Student-T testi, Varyans analizi (post hoc olarak Tukey testi) ile yapılmış, korelasyon analizi uygulanmıştır. İstatistiksel olarak anlamlılık düzeyi “0.05” olarak alınmıştır. Ortalamalar “*aritmetik ortalama ± standart hata*” ile gösterilmiştir.

4. BULGULAR

4. 1. Araştırma Grubunun Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Araştırma grubunu oluşturan 1001 ÇEM öğrencisinin 127(%12.7)'si kız, 874(%87.3)'ü erkek öğrenci olup, yaş ortalaması 16.9 ± 1.5 yıl olarak bulunmuştur. Çalışmada çırakların Samsun ilinde yaşadıkları ortalama süre 15.7 ± 3.8 yıl olup; 132(%13.2)'si Samsun'a başka illerden göç ettiklerini ifade ederken, bunların 126(%95.5)'sı nereden göç ettiklerini belirtmişlerdir. Çalışma grubunun bazı özelliklerinin dağılımı Tablo-II' de verilmiştir.

Tablo-II: Çırakların Bazı Özelliklerinin Dağılımı

<u>Özellikler</u>	<u>Sayı</u>	<u>%</u>
<u>Yaş(n=1001)</u>		
13	5	0.5
14	29	2.9
15	127	12.7
16	216	21.6
17	257	25.7
18 ve üzeri	367	36.6
<u>Medeni Durum(n=1001)</u>		
Evli	12	1.2
Bekar	989	98.8
<u>Doğum Yeri(n=1001)</u>		
Samsun	869	86.8
Samsun dışı	132	13.2
<u>Samsun'da Yaşama Yılı(n=1001)</u>		
1 yıl ve daha az	11	1.1
2-4 yıl	24	2.4
5-7 yıl	35	3.5
8-10 yıl	32	3.2
11 ve daha fazla	899	89.8
<u>Göç Edilen Bölgeler(n=126)</u>		
Karadeniz	92	69.7
Marmara	29	21.9
Ege	2	1.5
Akdeniz	2	1.5
İç Anadolu	1	0.7
Yanıt vermeyen	6	4.7

Samsun'a göç eden çırakların 48(%36.4)'i çalışmak, 14(%10.6)'ü eğitim, 14(%10.6)'ü babasının tayin olması, 9(%6.8)'u deprem ve 3(%2.3)'ü de babasının emekli olması nedeniyle Samsun'a göç ettiklerini ifade etmiş; 44(%33.3)'ü ise Samsun'a neden göç ettiklerini belirtmemişlerdir.

Eğitim durumları ve eğitimlerini yarıda bırakma nedenleri incelenen çırakların, 533(%53.2)'ünün ilkokul mezunu olduğu ve 649(%64.8)'unun okula ilgi duymadığı, rretmenlerle iyi geinemediği için eğitimini yarıda bıraktığı bulunmuştur(Tablo-III).

Tablo-III: Çırakların Eğitim Durumlarının ve Eğitimlerini Yarıda Bırakma Nedenlerinin Dağılımı

<u>Eğitim Durumu</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
İlkokul Mezunu	533	53.2
Ortaokul terk	184	18.4
Ortaokul Mezunu	177	17.7
Lise Terk	107	10.7
<u>Eğitimini Yarıda Bırakma Nedeni</u>		
Okula ilgi duymamak,rretmenler ile iyi geinememek	649	64.8
Ekonomik nedenler	207	20.7
Okuldan atılmak	73	7.3
Ailenin izin vermemesi	50	5.0
Okulun uzakta olması	20	2.0
Çalışma hevesi	2	0.2

Çırakların 811(%81.0)'i çekirdek aile, 190(%19.0)'ı geniş aile yapısına sahip olup, ortalama kişi sayısı çekirdek aile ve geniş ailelerde sırasıyla 5.3 ± 1.3 kişi ve 7.4 ± 2.1 kişi olarak bulunmuştur.

Çırakların anne ve babalarının yaş ortalamaları sırasıyla 40.3 ± 5.3 ve 44.2 ± 6.1 yıl olarak bulunurken; 12(%1.2) çırak annesinin, 43(%4.3) çırak da babasının hayatta olmadığını ifade etmiştir. Çırakların ebeveynlerinin bazı sosyodemografik özelliklerinin dağılımı Tablo-IV' de verilmiştir.

Tablo-IV: Çırakların Ebeveynlerinin Bazı Sosyodemografik Özelliklerinin Dağılımı

Özellik	Anne (n=989)		Baba (n=958)	
	Sayı	%	Sayı	%
Meslek				
İşçi	8	0.8	324	33.8
Memur	3	0.3	105	10.9
Çiftçi	62	6.3	132	13.8
Emekli	10	1.0	85	8.9
Esnaf	9	0.9	291	30.4
Ev hanımı	897	90.7	0	0.0
İşsiz	0	0.0	21	2.2
Eğitim Durumu				
Okur yazar değil	201	20.3	48	5.0
Okur yazar	69	7.0	45	4.7
İlkokul mezunu	663	67.0	674	70.4
Ortaokul mezunu	41	4.2	129	13.5
Lise mezunu	15	1.5	54	5.6
Üniversite/yüksekokul mezunu	0	0.0	8	0.8

Çırakların 924(%92.3)'ünün ailesi sürekli iken, 77(%7.7)'sinin ki parçalanmış ailedir. Çıraklara ailenin parçalanma nedeni sorulduğunda; 15(%1.5)'i anne-babasının boşandığını, 7(%0.7)'si boşanmamış ama ayrı yaşadığını, 43(%4.3)'ü babasının, 12(%1.2)'si de annesinin hayatta olmadığını ifade etmişlerdir.

Çırakların kendileri de dahil olduğunda, ortalama 4.0 ± 1.5 kardeş oldukları ve ailenin ortalama 2.6 ± 1.6 ncı çocuğu oldukları bulunmuştur. Tablo-V'te çırakların kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduklarının dağılımı verilmiştir.

Tablo-V: Çırakların Kardeş Sayısı ve Kaçınıcı Çocuk Olduklarının Dağılımı

Kardeş Sayısı	Sayı (n=1001)	%
1	9	0.9
2	107	10.7
3	331	33.1
4	271	27.1
5 ve üzeri	283	28.2
Kaçınıcı Çocuk Olduğu		
1	255	25.5
2	309	30.8
3	202	20.2
4	114	11.4
5 ve üzeri	121	12.1

Çıraklara birlikte yaşadığı kişiler sorulmuş ve yanıtlar Tablo-VI' da verilmiştir.

Tablo-VI: Çırakların Birlikte Yaşadığı Kişilerin Dağılımı

Birlikte Yaşadığı Kişi	Sayı (n=1001)	%
Ailemle(anne, baba, kardeşler)	881	88.0
Annemle	55	5.5
Akrabalarımın yanında	33	3.3
Babamla	10	1.0
Kardeşimle	9	0.9
Yalnız	8	0.8
Eşimle	3	0.3
Arkadaşımle	2	0.2

4. 2. Araştırma Grubunun Sosyoekonomik Özelliklerinin Dağılımı

Çalışmada çırakların ailelerinde kendilerinden başka çalışan kişi ve çalışan kardeş ortalaması sırasıyla 1.8 ± 1.1 kişi ve 1.7 ± 0.9 kişi olarak bulunmuştur. Çalışan kardeş ortalaması sırasıyla 1.8 ± 1.1 kişi ve 1.7 ± 0.9 kişi olarak bulunmuştur. Çalışan 718(%71.7) kardeşin; 423(%58.9)'ü aynı iş kolu ama başka işyerinde, 256(%35.7)'sı aynı iş kolunda ve aynı iş yerinde, 39(%5.4)'u ise başka iş kolunda çalışmaktadır. Çırakların ailelerinde kendilerinden başka çalışan kişi ve çalışan kardeş sayılarının dağılımını Tablo-VII' de verilmiştir.

Tablo-VII: Çırakların Ailelerinde Kendilerinden Başka Çalışan Kişi ve Çalışan Kardeş Sayılarının Dağılımı

Çalışan Kişi Sayısı	Sayı (n=1001)	%
1	477	47.6
2	322	32.2
3	134	13.4
4	39	3.9
5 ve üzeri	29	2.9
Çalışan Kardeş Sayısı	Sayı (n=1001)	%
0	283	28.3
1	272	27.2
2	261	26.1
3	137	13.6
4	34	3.4
5 ve üzeri	14	1.4

Çalışmada çırakların 626(%62.5)'sının asgari ücretten daha düşük, 239(%23.9)'unun daha yüksek aylık ücret aldıkları; 136(%13.6)'sının ise ücret almadan çalıştıkları bulunmuştur.

Çırakların 503(%50.2)'ü aldıkları ücreti normal harcamalar için yeterli bulurken, 383(%38.3)'ü yapılan iş için yetersiz, 100(%10.0)'ü kıt kanaat geçindiren ve 15(%1.5)'i de lüks sağlayıcı gelir olarak nitelendirmiştir. 500(%50.0) çırak kazandıkları paranın bir kısmını ailesine verip bir kısmını kendilerinin harcadığını belirtirken, 241(%24.1)'i tamamını ailesine verdiğini, 171(%17.1)'i tamamını kendisinin harcadığını ve 89(%8.9)'u ise parasının bir kısmını biriktirdiğini ifade etmiştir.

Çırakların 698(%69.7)'i kendisine veya ailesine ait arabaları olmadığını belirtirken; 723(%72.2)'ünün oturdukları ev kendi mülkü, 275(%27.5)'inin kira, 1(%0.1)'inin lojman, 1(%0.1)'inin kapıcı dairesi olduğu ve 1(%0.1)'inden de kira alınmadığı ifade edilmiştir.

Çırakların 474(%47.4)'ü müstakil evde, 385(%38.4)'i apartman dairesinde ve 142(%14.2)'si gecekonduda oturduklarını ifade etmiştir. Oturdukları evlerin 928(%92.7)'i soba, 35(%3.5)'i elektrikli ısıtıcı, 27(%2.7)'si kat kaloriferi ve 11(%1.1)'i tüplü soba ile ısıtılmaktadır.

Çalışmada 155(%15.5) çırak ailelerine ait gelir getiren mülkleri olduğunu belirtmiştir. Gelir getiren mülklerin dağılımı Tablo-VIII' de verilmiştir.

Tablo-VIII: Çırakların Gelir Getiren Mülklerinin Dağılımı

Mülklerin Dağılımı	Sayı (n=155)	%
Kirada ev	86	55.5
Kirada dükkan	33	21.3
Arsa	36	23.2

Çırakların evlerinde bulunan eşyalar sorulmuş ve yanıtlar Tablo-IX'da verilmiştir.

Tablo-IX: Çırakların Evlerindeki Bazı Eşyaların Dağılımı

Eşya	Sayı (n=1001)	%
Buzdolabı	998	99.7
Televizyon	989	98.8
Fırın	958	95.7
Telefon	930	92.9
Çamaşır makinesi	914	91.3
Süpürge	871	87.0
Cep telefonu	613	61.2
Fotoğraf makinesi	454	45.4
Kompakt diskli müzik seti	261	26.1
Video	215	21.5
Bulaşık makinesi	118	11.8
Bilgisayar	12	1.2

4. 3. Araştırma Grubunun Çalışma Yaşamı Özelliklerinin Dağılımı

Çırakların çalıştıkları ve eğitim aldıkları alanlar incelendiğinde, kuaför ve berberler 1. sırada(%21.4), motorculuk 2. sırada(%21.1) olup, ayakkabıcılık en alt sırada(%0.7) yer almaktadır(Tablo-X).

Tablo-X:Çırakların Çalıştıkları ve Eğitim Aldıkları Alanların Dağılımı

<u>İş Kolları</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
Kuaför ve Berber	215	21.4
Motorculuk	211	21.1
Döşemecilik	137	13.7
Elektrikçilik	107	10.7
Konfeksiyon	97	9.7
Metal İşleri	80	8.0
Sihhi tesisatçılık	58	5.8
Tesviyecilik (torna)	43	4.3
Diş Protez	24	2.4
Elektronik	22	2.2
Ayakkabıcılık	7	0.7

Şu an çalıştıkları işi, çırakların 334(%33.4)'ünün ailesi, 371(%37.1)'inin kendisi, 177(%17.6)'sinin akrabası, 90(%9.0)'ının komşusu ve 19(%1.9)'unun arkadaşı bulmuştur. 10(%1.0)'u ise kendi işyerlerinde çalışmaktadır.

Çırakların çalışmaya başlama yaşı ve toplam çalışma süresi ortalaması sırasıyla 13.3±1.6 ve 3.7±1.9 yıldır. Tablo-XI' de çırakların çalışmaya başlama yaşı ve toplam çalışma süresi dağılımı verilmiştir.

Tablo-XI: Çırakların Çalışmaya Başlama Yaşı ve Toplam Çalışma Süresi Dağılımı

<u>Çalışmaya Başlama Yaşı</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
10 yaş ve altı	41	4.1
11 yaş	81	8.1
12 yaş	184	18.4
13 yaş	224	22.4
14 yaş	241	24.0
15 yaş ve üzeri	230	23.0

<u>Toplam Çalışma Süresi</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
1 yıl	128	12.8
2 yıl	146	14.6
3 yıl	202	20.1
4 yıl	212	21.2
5 yıl	144	14.4
6 yıl	76	7.6
7 yıl	52	5.2
8 yıl	15	1.5
9 yıl	9	0.9
10 yıl ve üzeri	17	1.7

Çırakların çalışma yaşamına atılma nedenleri sorulduğunda, iş öğrenmenin, meslek sahibi olmanın ilk sırada(%73.6), zevk, maceranın(%0.1) ve aile baskısının(%0.1) son sırada yer aldığı bulunmuştur(Tablo-XII).

Tablo-XII: Çırakların Çalışma Hayatına Atılma Nedenlerinin Dağılımı

Nedenler	Sayı (n=1001)	%
İş öğrenme, meslek sahibi olma	737	73.6
Hane halkı ihtiyaçlarına katkıda bulunma	135	13.5
Okulda başarılı olamama	65	6.5
Kendi ihtiyaçlarını karşılama	62	6.2
Zevk, macera	1	0.1
Aile baskısı	1	0.1

Çalışma yaşamı süresince çırakların 573(%57.2)'ü hep aynı işyerinde, 285(%28.5)'i aynı iş kolu fakat farklı işyerlerinde ve 143(%14.3)'ü farklı işkolunda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çırakların 425(%99.3)'i işyeri ve iş kolu değiştirme nedenlerini belirtmiştir. Bu nedenler arasında ilk sıralarda daha nitelikli iş(%27.5) ve daha yüksek ücret(%26.1) yer alırken, en son sırada farklı şeyler öğrenme isteği(%0.2) bulunmaktadır(Tablo-XIII).

Tablo-XIII: Çırakların İşyeri ve İş Kolu Değiştirme Nedenlerin Dağılımı

Neden	Sayı (n=425)	%
Daha nitelikli iş	117	27.5
Daha yüksek ücret	111	26.1
Daha güvenli iş ortamı	89	20.9
Daha sağlıklı iş koşulları	52	12.3
İş yeri sahibi ile geçinememe	24	5.7
Daha kısa çalışma süresi	21	4.9
Göç	8	1.9
İşyerinin kapanması	2	0.5
Farklı şeyler öğrenme isteği	1	0.2

Çırakların şu anki istekleri ve gelecekte bekledikleri sorulduğunda; şu anki beklentiler arasında kendi işyerinde çalışmanın(%48.4) ve iyi bir işte çalışmanın(%18.8), gelecek beklentileri arasında da kendi işyerini kurmanın(%49.5) ve aynı işi sürdürmenin(%29.1) ilk sıralarda yer aldığı bulunmuştur(Tablo-XIV).

Tablo-XIV: Çırakların Şu Anki İstekleri ve Gelecekte Beklentilerinin Dağılımı

Şu Anki Beklentileri	Sayı (n=1001)	%
Kendi işyerinde çalışma	485	48.4
İyi bir işte çalışma	188	18.8
İyi bir meslek kursuna katılma	128	12.8
Ekonomik	123	12.3
Sadece okuluna devam etme	73	7.3
İyi bir insan olma	2	0.2
Aynı işe devam etme	1	0.1
Hem okuma, hem çalışma	1	0.1
Gelecek beklentileri		
Kendi işyerini kurma	496	49.5
Aynı işi sürdürme	291	29.1
İyi bir işte çalışma	107	10.7
Okuluna devam etme	36	3.6
İyi bir meslek kursuna katılma	26	2.6
Evlenme	25	2.5
Ekonomik faaliyette bulunma	19	1.9
Yurt dışına çıkma	1	0.1

İşyerinde çırakların 718(%71.7)'inin sadece kendi mesleği ile ilgili işleri, 269(%26.9)'unun kendi mesleği yanında getir-götür işleri ve 14(%1.4)'ünün sadece getir-götür işleri yaptığı bulunmuştur. Çırakların 885(%88.4)'i işini sevdiğini, 116(%11.6)'sı sevmediğini belirtmiştir.

Çırakların çalıştıkları işyerinde yaşadıkları zorluklar arasında sabah erken işe gitmek(%24.0) 1. sırada, akşam geç saatlere kadar çalışmak(%20.6) 2. sırada, makineleri kullanmak(%4.5) ise en son sırada yer almaktadır(Tablo-XV).

Tablo-XV: Çırakların Çalıştıkları İşyerinde Yaşadıkları Zorlukların Dağılımı

Zorluk	Sayı (n=1001)*	%
Sabah erken işe gitme	240	24.0
Akşam geç saatlere kadar çalışma	206	20.6
Sürekli ayakta durma	189	18.9
İşyerinde yorulma	188	18.8
Ustanın davranışları	185	18.5
Ağır yük taşıma	175	17.5
Getir-götmür işleri	158	15.8
Toz ve boya soluma	132	13.2
Temizlik yapma	128	12.8
Müşteri davranışları	81	8.1
Makineleri kullanma	45	4.5

* Katılımcılar tarafından birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

4. 4. Araştırma Grubunda Çalışma Ortamından Kaynaklanan Risklerin Dağılımı

Çalıştıkları işyerlerinde çırakların yararlandıkları işyeri olanaklarının ve çalışma ortamından kaynaklanan risklerin varlığının dağılımı Tablo-XVI'da verilmiştir.

Tablo-XVI: Çırakların Çalıştıkları İşyerlerinde Bulunan Hizmet Birimlerinin ve Çalışma Ortamından Kaynaklanan Risklerin Varlığının Dağılımı

Olanaklar	Sayı (n=1001)*	%
Tuvalet	689	68.8
İçme suyu	661	66.1
Soyunma odası	443	44.3
Kullanma suyu	403	40.3
İlkyardım dolabı	271	27.1
Duş, yıkanma yeri	147	14.7
Yemekhane	145	14.5
Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler		
Yetersiz aydınlatma	510	51.0
Gürültü	334	33.4
Soğuk	322	32.2
Toz	219	21.9
Yetersiz havalandırma	135	13.5
Sıcak ve nem	128	12.8

* Katılımcılar tarafından birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Çırakların 426(%42.6)'sı işyerlerinin ısıtılmasında soba kullanıldığını belirtirken, 257(%25.7)'si elektrikli ısıtıcı, 63(%6.3)'ü kat kaloriferi, 56(%5.6)'sı tüplü soba, 37(%3.7)'si klima, 12(%1.2)'si yağ sobası ve 11(%1.1)'i merkezi ısınma sistemi

kullandıklarını, 139(%13.9)'u ise işyerini ısıtmak için hiçbir şey kullanmadıklarını ifade etmiştir.

Çalışırken koruyucu malzeme kullananların 285(%65.5)'i önlük, 155(%35.6)'i eldiven, 127(%29.2)'si gözlük, 92(%21.1)'si maske ve 4(%0.9)'ü baret kullandığını belirtmiştir. Çırakların 566(%56.5)'sı ise çalışırken koruyucu malzeme kullanmadığını ifade etmiştir.

Çırakların 721(%72.0)'i çalıştıkları işyerlerinde iş kazaları ve olası risklere karşı tabela bulunmadığını, 440(%44.0)'ı da iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda hiçbir eğitim almadıklarını ifade etmiştir.

4. 5. Araştırma Grubunda Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Risklerin Dağılımı

Çalışmada çıraklar okula geldikleri gün hariç olmak üzere haftada ortalama 5.7 ± 0.6 gün, günde de 11.0 ± 1.9 saat çalıştıklarını ve günde ortalama 49.5 ± 26.3 dakika dinlenme fırsatlarının olduğunu belirtmişlerdir. Çırakların haftalık, günlük iş sürelerinin ve gün içindeki ara dinlenme fırsatlarının dağılımı Tablo-XVII'de verilmiştir.

Tablo-XVII: Çırakların Haftalık, Günlük İş Sürelerinin ve Gün İçindeki Ara Dinlenme Fırsatlarının Dağılımı

<u>Haftalık İş Süresi</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
5 gün	364	36.4
6 gün	637	63.6
<u>Günlük İş Süresi</u>		
7.5 saat ve daha az	98	9.8
7.5 saatten fazla	903	90.2
<u>Ara Dinlenmesi</u>		
30 dakikadan az	205	20.5
30-59 dakika	239	23.9
60-89 dakika	528	52.7
90 dakika ve daha fazla	29	2.9

Çırakların 630(%62.9)'u ara sıra, 89(%8.9)'u da sürekli fazla mesai yaparken, bunların ancak 173(%24.1)'ü fazla mesai için ek ücret aldıklarını belirtmişlerdir.

Çıraklara yıllık izin kullanma durumları sorulduğunda; 726(%72.5)'sının yıllık izin alamadığını, sadece 198(%19.8)'inin yıllık izin aldığı bulunmuştur(Tablo-XVIII).

Tablo-XVIII: Çırakların Yıllık İzin Kullanma Durumlarının Dağılımı

<u>Yıllık İzin Sekli</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
Bir yılı doldurmadığı için alamayanlar	77	7.7
Yıllık izin alamayanlar	726	72.5
Yıllık izin alanlar	198	19.8

Çırakların 248(%24.8)'inin sadece hafta sonu, 352(%35.1)'sinin sadece bayram tatili, 364(%36.4)'ününse her ikisinden de faydalandığı bulunmuştur. 37(%3.7)'si ise hiçbir tatilden faydalanamadığını ifade etmiştir.

Çırakların 881(%88.0)'i hastalandığında izin alamadığını, 824(%82.3)'ü işe giriş muayenesinin olmadığını, 973(%97.2)'ü periyodik sağlık muayenelerinin yapılmadığını ve 91(%9.1)'i de çıraklık sözleşmesinin olmadığını belirtmiştir.

Çalışmada çırakların 820(%81.9)'sinin 1-9 işçi çalıştırılan işyerlerinde çalıştığı bulunmuştur. İşyerlerinin işçi sayısına göre dağılımı Tablo-XIX'da verilmiştir.

Tablo-XIX: Çırakların Çalıştıkları İşyerlerinin Çalışan İşçi Sayısına Göre Dağılımı

<u>İşçi sayısı</u>	<u>Sayı (n=1001)</u>	<u>%</u>
1-9	820	81.9
10-25	89	8.9
26-49	26	2.6
50 ve daha fazla	66	6.6

4. 6. Araştırma Grubunun Alışkanlıklarının Dağılımı

Çırakların 329(%32.9)'u halen sigara içtiğini ifade ederken, sigaraya başlama yaşı ortalaması 13.5 ± 2.5 yıl, tüketilen sigara sayısı ortalaması 13.7 ± 7.3 adet/gün olarak bulunmuştur. 38(%3.8)'i daha önce sigara içtiğini, ancak ortalama 14.8 ± 11.9 ay önce bıraktığını; 634 (%63.3)'ü ise hiç sigara içmediğini ifade etmiştir. Çırakların 759(%75.8)'u çalıştıkları işyerinde sigara içildiğini belirtmişlerdir.

Çırakların 100(%10.0)'ü halen içki kullandığını, 15(%1.5)'i daha önce içtiğini ancak ortalama 6.0 ± 4.6 ay önce bıraktığını ve 886(%88.5)'si hiç içmediğini ifade etmiştir. İçki kullananlar ilk defa ortalama 14.9 ± 2.0 yaşında içki içtiğini belirtirken; içki kullananların 27(%27.0)'si ayda bir, 27(%27.0)'si haftada bir defa, 21(%2.10)'sı özel günlerde, 9(%9.0)'u haftada birkaç defa, 8(%8.0)'i canı sıkılınca ve 8(%8.0)'i her gün içtiğini ifade etmiştir.

Hafta sonlarını çırakların nasıl değerlendikleri sorulduğunda; arkadaşlarıyla birlikte geçirenlerin 1. sırada(%52.4), ailesiyle geçirenlerin 2. sırada(%30.7) ve bilgisayarla uğraşanların(%0.2) en son sırada yer aldığı bulunmuştur(Tablo XX).

Tablo-XX: Çırakların Hafta Sonlarını Değerlendirme Biçimlerinin Dağılımı

	Sayı (n=1001)	%
Arkadaşlarıyla birlikte	525	52.4
Ailemle birlikte	307	30.7
Hafta sonu tatilim yok	87	8.7
Ek iş yapıyorum	59	5.9
Öğrenci olduğum için ödevlerimi yapıyorum	11	1.1
Dinleniyorum	7	0.7
Müzik dinliyorum	3	0.3
Bilgisayarla uğraşıyorum	2	0.2

Boş zamanlarında çırakların 617(%61.7)'si spor yaptığını, 374(%37.4)'ü gazete okuduğunu, 347(%34.7)'si sinemaya gittiğini ve 163(%16.3)'ü ders kitabı dışında kitap okuduğunu ifade etmiştir. Çırakların boş zamanlarında yaptıkları aktivitelerin sıklığının dağılımı Tablo-XXI'de verilmiştir.

Tablo-XXI: Çırakların Boş Zamanlarında Yaptıkları Aktivitelerin Sıklığının Dağılımı

Aktivite	Hergün		Haftada bir defa		Haftada birkaç defa		Ayda bir	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Spor yapmak	144	23.3	231	37.5	164	26.6	78	12.6
Gazete okumak	145	38.7	87	23.3	104	27.8	38	10.2
Sinemaya gitmek	1	0.3	105	30.3	19	5.5	222	63.9
Kitap okumak	6	3.7	34	20.9	48	29.4	75	46.0

Çıraklık Eğitim Merkezi'nde eğitim verilmesi çırakların 910(%90.9)'u tarafından yararlı olarak değerlendirilirken, 91(%9.1)'i bu eğitimi yararlı bulmadığını; 707(%70.6)'si öğrendiklerini işyerinde uygulayabildiğini, 294(%29.4)'ü ise uygulayamadığını ifade etmiştir.

4. 7. Araştırma Grubunun Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Dağılımı

Çırakların durumluk(DKP) ve sürekli kaygı puanı(SKP) ortalaması sırasıyla 40.0 ± 9.7 puan ve 44.7 ± 9.7 puan olarak bulunmuş olup, DKP ile SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur ($p < 0.001$, $r = 0.52$).

Çalışmada çırakların 22(%2.2)'sinin durumluk ve 14(%1.4)'ünün sürekli kaygı düzeylerinin, grubun normal sınırlarını aştığı bulunmuştur.

4.7.1. DKP-SKP ve Sosyodemografik Özellikler

Çalışmada SKP'nda kadın çırakların 48.3 ± 7.4 puan, erkek çırakların 44.2 ± 7.2 puan aldıkları ve iki cinsiyet arasında SKP açısından istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur ($t=6.01$, $p<0.001$). Çırakların bazı sosyodemografik özelliklerine göre DKP ve SKP ortalamaları Tablo-XXII'de verilmiştir.

Tablo-XXII : Çırakların Bazı Sosyodemografik Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları

Cinsiyet	DKP		SKP	
	Ortalama \pm SS	p	Ortalama \pm SS	p
Kadın	40.6 \pm 9.4		48.3 \pm 7.4	
Erkek	39.9 \pm 8.9	>0.05	44.2 \pm 7.2	$t=6.1$, <0.001
Doğum Yeri				
Samsun	40.1 \pm 8.9	>0.05	44.7 \pm 7.3	
Samsun dışı	39.4 \pm 9.6		44.7 \pm 7.3	>0.05
Eğitim Durumu				
İlkokul mezunu	40.1 \pm 8.8		45.1 \pm 7.1	
Ortaokul terk	39.8 \pm 8.8		44.1 \pm 7.6	
Ortaokul mezunu	40.4 \pm 8.7	>0.05	44.5 \pm 7.6	>0.05
Lise terk	39.1 \pm 10.3		43.9 \pm 7.7	
Aile Yapısı				
Çekirdek	39.9 \pm 9.0		44.0 \pm 7.4	
Geniş	40.4 \pm 8.6	>0.05	44.3 \pm 7.4	>0.05
Aile Tipi				
Sürekli	39.9 \pm 9.0		44.6 \pm 7.3	
Parçalanmış	41.2 \pm 8.0	>0.05	45.8 \pm 8.3	>0.05

4.7.2. DKP-SKP ve Sosyoekonomik Özellikler

Çırakların aldıkları ücret ve kazandıkları parayı harcama durumlarına göre değerlendirildiğinde DKP açısından ($F=3.5$, $p<0.05$; $F=3.6$, $p<0.05$); aldıkları ücret, kazandıkları parayı harcama şekli ve oturdukları ev durumlarına göre değerlendirildiğinde ise SKP açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($F=21.6$, $p<0.001$; $F=4.4$, $p<0.05$; $t=3.0$, $p<0.001$). Çırakların bazı sosyoekonomik özelliklerine göre DKP ve SKP ortalamaları Tablo-XXIII'de verilmiştir. ve SKP'nda

Tablo-XXIII: Çırakların Bazı Sosyoekonomik Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları

Alınan Ücret	DKP		SKP	
	Ortalama ± SS	p	Ortalama ± SS	p
Asgari ücretten daha düşük	41.2 ± 8.4 ¹		44.5 ± 7.1 ²	
Asgari ücretten daha yüksek	39.7 ± 7.6 ¹	F= 3.5,	40.9 ± 7.9 ^{2,3}	F=21.6, <0.001
Ücret almıyor	41.6 ± 7.0	<0.05	44.4 ± 7.4 ³	
<u>Kazanılan Paranın</u>				
Bir kısmını ailesine verip, geriye kalanını harcıyor	42.1 ± 7.9 ¹	F=3.6,	44.9 ± 7.9 ⁴	F=4.4, <0.05
Tamamını kendisi harcıyor	40.6 ± 8.1	<0.05	43.0 ± 7.6 ¹	
Tamamını ailesine veriyor	40.5 ± 8.1 ¹		43.4 ± 7.2 ^{1,4}	
<u>Kendine veya Ailesine Ait Arabası</u>				
Olanlar	39.9 ± 8.9	>0.05	43.6 ± 7.6	>0.05
Olmayanlar	40.2 ± 8.9		43.7 ± 7.4	
<u>Oturdukları Ev</u>				
Kendi mülkü	40.8 ± 8.2		43.2 ± 7.5	t=3.0, <0.01
Kira	41.4 ± 7.8	>0.05	44.8 ± 7.5	
<u>Evin Türü</u>				
Apartman dairesi	40.5 ± 7.8		43.5 ± 7.6	
Müstakil	41.2 ± 8.3	>0.05	43.8 ± 7.5	>0.05
Gecekondu	41.1 ± 8.0		43.6 ± 7.3	
<u>Gelir Getiren Mülkü</u>				
Olan	39.5 ± 8.3		43.9 ± 6.9	
Olmayan	40.1 ± 9.1	>0.05	44.9 ± 7.4	>0.05

¹ p<0.05, ² p<0.001, ³ p<0.001, ⁴ p<0.05

4.7.3. DKP-SKP ve Çalışma Yaşamı Özellikleri

Çıraklar çalıştıkları yer durumuna göre değerlendirildiğinde SKP açısından ($F=3.2, p<0.05$), yaptıkları işi sevme durumuna göre değerlendirildiğinde ise DKP ve SKP açısından ($t=5.8, p<0.001$; $t=4.9, p<0.001$) istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Çırakların bazı çalışma yaşamı özelliklerine göre DKP ve SKP ortalamaları Tablo-XXIV’de verilmiştir.

Tablo-XXIV : Çırakların Bazı Çalışma Yaşamı Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları

<u>Çalıştığı işi bulan</u>	<u>DKP</u>		<u>SKP</u>	
	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>
Kendisi	39.8 ± 8.6		44.8 ± 7.4	
Başkaları	40.4 ± 9.4	>0.05	44.6 ± 7.3	>0.05
<u>Çalışılan yer</u>				
Hep aynı işyeri	39.7 ± 9.0		44.3 ± 7.5 ¹	
Aynı iş kolu fakat farklı işyeri	40.5 ± 8.9	>0.05	45.6 ± 6.9 ¹	F=3.2, <0.05
Farklı iş kolu	40.2 ± 8.8		44.6 ± 7.7	
<u>Yaptığı işi</u>				
Sevenler	39.4 ± 8.7	t=5.8,	44.3 ± 7.3	t=4.9, <0.001
Sevmeyenler	44.4 ± 9.2	<0.001	47.8 ± 7.2	

¹p<0.05

4.7.4. DKP-SKP ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler

Çıraklar fazla mesai yapma ($F=3.5$, $p<0.05$), ek ücret alma ($t=2.3$, $p<0.05$), yıllık izin kullanma ($t=3.4$, $p<0.01$), hastalık izni alma ($t=6.2$, $p<0.001$) ve işe giriş muayenesi yapılma ($t=2.6$, $p<0.05$) durumlarına göre değerlendirildiğinde DKP; ek ücret alma ($t=4.0$, $p<0.001$), yıllık izin kullanma ($t=3.0$, $p<0.01$), hastalık izni alma ($t=4.2$, $p<0.001$) ve işe giriş muayenesi yapılma ($t=3.4$, $p<0.01$) durumlarına göre değerlendirildiğinde de SKP açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Çırakların bazı çalışma koşullarından kaynaklanan bazı özelliklerine göre DKP ve SKP ortalamaları Tablo-XXV’de verilmiştir.

Tablo-XXV : Çırakların Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Bazı Özelliklerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları

<u>Fazla Mesai</u>	<u>DKP</u>		<u>SKP</u>	
	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>
Arasına yapanlar	39.9 ± 8.8 ¹	F=3.5, <0.05	44.7 ± 7.2	>0.05
Sürekli yapanlar	42.3 ± 8.8 ^{1,2}		45.6 ± 7.4	
Yapmayanlar	39.5 ± 9.2 ²		44.6 ± 7.7	
<u>Ek Ücret</u>				
Alanlar	38.6 ± 9.5	t=2.3,	42.7 ± 7.9	t=4.0, <0.001
Almayanlar	40.3 ± 8.9	<0.05	45.1 ± 7.2	
<u>Yıllık İzin</u>				
Yıllık izin alanlar	38.3 ± 9.0	t= 3.4,	43.4 ± 7.3	t=3.0, <0.01
Yıllık izin alamayanlar	40.6 ± 8.8	<0.01	45.1 ± 7.3	
<u>Hastalık İzni</u>				
Alanlar	39.4 ± 8.8	t=6.2,	44.3 ± 7.3	t=4.2, <0.001
Almayanlar	44.6 ± 8.8	<0.001	47.3 ± 7.4	
<u>İşe Giriş Muayenesi</u>				
Yapılanlar	38.4 ± 9.2	t=2.6,	43.0 ± 7.4	t=3.4, <0.01
Yapılmayanlar	40.3 ± 8.8	<0.05	45.1 ± 7.3	
<u>Çıraklık Sözleşmesi</u>				
Olanlar	39.9 ± 8.9	>0.05	44.7 ± 7.3	
Olmayanlar	40.8 ± 9.7		45.0 ± 7.6	>0.05

¹p<0.05, ²p<0.01

4.7.5. DKP-SKP ve Araştırma Grubunun Alışkanlıkları

Çırakların sigara içme durumları ($F=10.1, p<0.001$), alkol kullanma durumları ($F=12.8, p<0.001$) ve ÇEM ile ilgili görüşlerine ($t=4.9, p<0.001$) göre değerlendirildiğinde DKP açısından; sigara içme durumu ($F=4.1, p<0.05$) ve ÇEM ile ilgili görüşlerine ($t=4.8, p<0.001$) göre de SKP açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Çırakların bazı alışkanlıklarına ve ÇEM ile ilgili görüşlerine göre DKP ve SKP ortalamaları Tablo-XXVI'da verilmiştir.

Tablo-XXVI : Çırakların Bazı Alışkanlıklarına ve ÇEM ile İlgili Görüşlerine Göre DKP ve SKP Ortalamaları

<u>Sigara</u>	<u>DKP</u>		<u>SKP</u>	
	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>	<u>Ortalama ± SS</u>	<u>p</u>
Kullanan	44.2 ± 7.0 ¹		45.5 ± 8.0 ²	
Kullanıp, bırakan	40.9 ± 8.1	F=10.1, <0.001	45.8 ± 6.1	F=4.1, <0.05
Hiç kullanmayan	41.7 ± 9.8 ¹		39.0 ± 8.4 ²	
<u>Alkol</u>				
Kullanan	44.2 ± 9.1 ¹		45.9 ± 7.4	
Kullanıp, bırakan	40.6 ± 8.1	F=12.8, <0.001	46.1 ± 8.1	>0.05
Hiç kullanmayan	39.5 ± 8.8 ¹		44.5 ± 7.3	
<u>CEM'de eğitim verilmesini</u>				
Yararlı bulanlar	39.9 ± 8.9		44.7 ± 7.3	
Yararlı bulmayanlar	40.8 ± 9.7	>0.05	44.9 ± 7.6	>0.05
<u>CEM'de öğrendiklerini</u>				
İşyerinde uygulayabilenler	39.1 ± 8.7	t=4.9, <0.001	43.9 ± 7.3	t=4.8, <0.001
İşyerinde uygulayamayanlar	42.1 ± 9.1		46.4 ± 7.2	

¹p<0.001, ²p<0.05

Çalışmada DKP ile sırasıyla çırakların yaşı ($r=0.06, p<0.05$), kaçınıcı çocuk olduğu ($r=-0.70, p<0.05$), toplam çalışma süresi ($r=0.09, p<0.001$), haftalık iş süresi ($r=0.06, p<0.05$), günlük iş süresi ($r=0.06, p<0.05$) ve ara dinlenme süresi ($r=0.09, p<0.001$); SKP ile de kaçınıcı çocuk olduğu ($r=-0.15, p<0.001$) ve çalışılan işyerindeki işçi sayısı ($r=0.08, p<0.01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Tablo-XXVII’de çırakların bazı özelliklerinin DKP ve SKP ile ilişkisi verilmiştir.

Tablo-XXVII: Çırakların Bazı Özelliklerinin DKP ve SKP ile İlişki Durumu

	<u>DKP</u>	<u>SKP</u>
<u>Sosyodemografik Özellikler</u>		
Yaş	$r = 0.06, <0.05$	>0.05
Samsun’da yaşama yılı	>0.05	>0.05
Ailedeki birey sayısı	>0.05	>0.05
Anne yaşı	>0.05	>0.05
Baba yaşı	>0.05	>0.05
Kardeş sayısı	>0.05	>0.05
Kaçınıcı çocuk olduğu	$r = -0.70, <0.05$	$r = -0.15, <0.001$
<u>Sosyoekonomik Özellikler</u>		
Çalışan kardeş sayısı	>0.05	>0.05
Çalışan kişi sayısı	>0.05	>0.05
<u>Çalışma Yaşamı Özellikleri</u>		
Çalışmaya başlama yaşı	>0.05	>0.05
Toplam çalışma süresi	$r = 0.09, <0.001$	>0.05
<u>Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler</u>		
Haftalık iş süresi	$r = 0.06, <0.05$	>0.05
Günlük iş süresi	$r = 0.06, <0.05$	>0.05
Ara dinlenme süresi	$r = 0.09, <0.001$	>0.05
İşçi sayısı	>0.05	$r = 0.08, <0.01$

5. TARTIŞMA

5. 1. Araştırma Grubunun Sosyodemografik Özellikleri

Araştırma grubundaki çırakların %0.5'inin 13 yaşında, %2.9'unun 14 yaşında, %12.7'sinin 15 yaşında, %21.6'sının 16 yaşında, %25.7'sinin 17 yaşında, %36.6'sının 18 yaş ve üzerinde olduğu; yaş ortalamasının ise 16.9 ± 1.5 yıl olduğu bulunmuştur.

Ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmaların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çalışma yaşamına atılan geniş bir çocuk işçi grubundan söz etmek olasıdır(2,11,17,40,51,55,59,61,72,105). 1997 DİE Çocuk İşgücü Anketinde, 6-17 yaş arasındaki 16 milyon 88 bin çocuktan yaklaşık 1 milyon 635 bininin(%10.2) ekonomik bir faaliyette bulunduğu ve toplam istihdam içindeki oranının %7.5 olduğu bulunmuştur(24). DİE'nin 1994 ve 1999 yıllarında yaptığı Çocuk İşgücü Anketine göre, çalışan çocukların yaş gruplarına göre işgücüne katılma oranları ve toplam işgücü içindeki paylarının dağılımı Tablo-XXVIII'de verilmiştir.

Tablo-XXVIII: Çalışan Çocukların Yaş Gruplarına ve Yıllara Göre İşgücüne Katılma Oranları ve Toplam İşgücü İçindeki Paylarının Dağılımı(24)

<u>Yaş Grubu</u>	<u>İşgücüne Katılma Oranı</u>		<u>Toplam İşgücü İçindeki Payı</u>	
	<u>1994</u>	<u>1999</u>	<u>1994</u>	<u>1999</u>
6-9	2.8	0.8	0.6	0.2
10-11	6.3	2.1	0.8	0.3
12-14	18.6	11.1	3.3	1.8
15-17	37.1	32.1	6.3	5.5
18-20	55.4	48.4	5.9	5.8

1994 ve 1999 yıllarında yapılan Çocuk İşgücü Anketi sonuçları değerlendirildiğinde, yıllar itibarı ile çalışan çocuk sayısında görülen azalmanın hala istenilen düzeyde olmadığı düşünülmektedir.

Ülkemizde çocukların korunmasına ilişkin çeşitli yasal düzenlemeler bulunmakla birlikte, çocuk işgücü ya da gencin kime denildiği ya da kimleri içerdiği konusunda kavram netliği yoktur(56,58,94). Öncelikle Anayasanın 43. maddesinin 2. fıkrasında "çocuklar, gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel korunur" hükmü yer almaktadır. Anayasadaki bu hükümden başka İK'nun 67, 68, 69, 78, 80. ve UHK'nun 173, 174, 176. maddelerinde çocuk teriminden bahsedilmekte ama çocuk işçinin kim olduğu konusunda kesin ve belirleyici bir hükme rastlanılmamaktadır(21,32,38,41,56,94). İK, çalışma yaşını 15 olarak belirlemekle

birlikte “13 yaşını doldurmuş çocukların sağlık ve gelişmelerine, okul veya mesleki eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına veya öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde çalışmalarına” izin verilmektedir. UHK’nda ise 12 yaşından küçüklerin çalıştırılmayacağı belirtilmektedir(56,88,94). İşçi olmamalarına rağmen çıraklar için, Borçlar ve Sosyal Sigortalar Kanunları’nda da bazı hükümlere rastlanılmaktadır(32,38,56,58,94). Medeni Kanun’un 11. maddesinde 18 yaşın altındakileri koruyucu hükümler bulunmaktadır. İlgili kanuna göre, çalışma yaşamında yer alan 18 yaşından küçükler, “çocuk işçi” olarak adlandırılmaktadır. Türk İş Hukuku açısından ise “en az çalışma yaşının yani 15 yaşın altındakiler, çocuk işçi ve bu yaşın üstündekiler genç işçi” olarak adlandırılmaktadır(21,32,38,41,56). Diğer yandan ülkemiz tarafından kabul edilen ILO’nun 138 sayılı sözleşmesine göre, “15-24 yaşları arasında çalışanlar genç işçi”, “15 yaşın altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklar çalışan çocuk ya da çocuk işçi” olarak kabul edilmekte, çocuk işgücü tanımında benimsenen yaş sınırının 15 olduğu belirtilmektedir(32,56,58). Çocuklar, tüm koruyucu kanunlara rağmen bugün çalışma yaşamının içinde yer almakta ve çalışma yaşamına girmekle çeşitli istismarlara maruz kalmaktadır.

Araştırma grubundaki çırakların tamamının ergenlik döneminde olduğu bulunmuştur. Kaynaklarda 12-21 yaşlar arası ergenlik dönemi olarak tanımlanmaktadır(16,101). Ergenlik döneminde kişilik bakımından çözümlenmesi gereken en önemli sorun kimlik kazanmadır. Ergenin sağlıklı bir biçimde kimliğini kazanmasında, çevresinde uygun özdeşimler kurabileceği yetişkinlerin bulunması önem taşımaktadır. Ancak çırakların enformel sektörde çalıştığı ortamda, bu bakımdan özdeşimler kurabileceği modellerle karşılaşma şansı çok azdır. Çevrelerinde kendileri gibi, bilişsel gelişim bakımından sınırlı bir çevrede yetişmiş kişilerin öğrenme ve sorun çözme yollarını, başarı standartlarını öğrenen çırağın çalışma yaşamında öğreneceği olumsuz davranışlar, zamanla kişiliğinin bir parçası haline gelebilmektedir(87). Nitekim Baştaymaz(11)’a göre “bir sonraki dönemde bu çırakları kendi işlerinde çalışan enformel sektör girişimcileri olarak görmek olasıdır”. Oysa zorunlu eğitim çağının uzatılması ve çocuğun daha geç yaşlarda iş yaşamına atılmasıyla; çocuğun aile çevresinde olmasa bile, okulda uygun özdeşimler kurabileceği, yaratıcılığı, etkili

problem çözüme ve çalışma yollarını öğrenebileceği, performans standartlarını, ahlak değerlerini ve içsel denetimini geliştirmesini sağlayacak modellerle ve öğretme-öğrenme durumlarıyla etkileşimde bulunması mümkün olacaktır(16,87).

Çalışmada çırakların %13.2'si Samsun'a başka illerden göç ettiğini ifade ederken, göç edenlerin %95.5'i nereden göç ettiklerini belirtmiştir. Göç eden çırakların %69.7'sinin Karadeniz bölgesinden göç ettiği bulunmuştur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı(18)'nin yaptığı saha çalışmasında, çalışan çocukların %55.6'sının ailesinin halen yaşadığı ile başka illerden göç ettiği bulunmuştur. TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu(95)'nin Ankara'da yaptığı bir saha araştırmasında, çalışan çocukların %28.0'i 10 yıl ve daha uzun süredir Ankara'da yaşadıklarını, diğerleri ise başka illerden Ankara'ya göç ettiklerini ifade etmişlerdir. Çalışmada Samsun'a göç eden çırakların oranının diğer çalışmadaki oranlara göre daha düşük olması, Samsun'un sanayi bakımından yeterince gelişmemiş olmasına ve bu nedenle dışarıdan çalışma amaçlı fazla göç almamasına bağlanabilir.

Ülkemizde kırsal kesimden sanayileşmiş illere doğru bir göç yaşanmaktadır. Son yıllarda hızı kesilen bu gelişmenin, özellikle büyük kentlerde sağlıklı büyümeyi meydana getirdiği görülmektedir. Bu sağlıklı büyüme, bir yandan gecekondulaşmaya diğer yandan da sosyokültürel sorunlara neden olmaktadır. Kırsal alandan kentsel alana göç eden ailelerin çocukları, hem kent ile kırsal bölgenin sosyokültürel yapısı arasında sıkışmakta, hem de aile gelirindeki yetersizlik sonucu küçük yaşlarda çalışma yaşamına atılmaktadır. Bu durum, çocukların en doğal hakları olan çocukluklarını yaşamalarına engel olmaktadır(60).

Samsun'a göç eden çırakların %36.4'ü çalışmak, %10.6'sı eğitim ve %10.6'sı babasının tayin olması nedeniyle Samsun'a göç ettiklerini ifade etmişlerdir.

TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu(95)'nin Ankara'da yaptığı çalışmada, çalışan çocukların %59.3'ünün ailesinin iş bulmak için, %4.2'sinin kardeşlerinin ya da kendisinin okuması için göç ettikleri bildirilmiştir.

Çocuk işçiliği daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorunudur. Gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı hızlı nüfus artışı aşırı ve düzensiz kentleşmeye, dolayısıyla kentsel işsizlik ve gelir dağılımı sorunlarına yol açmaktadır. Bu ortamda çocuk emeğinin kullanımı giderek yaygınlık kazanmaktadır. Aile gelirindeki hızlı düşüşler karşısında, iş olanaklarının daha iyi olduğu illere göç yaşanmakta ve tüm aile

üyeleri çalışmak zorunda kalmaktadır. Türkiye'ye de bakıldığında, çalışan çocukların genellikle alt gelir gruplarına mensup ailelerden geldikleri görülmekte ve ülkemizde yoksulluk önemli bir çalışma nedeni olarak gösterilmektedir(31,53,57).

Çalışmada çırakların %53.2'sinin ilkokul mezunu olduğu bulunmuştur. Çalışan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda, çocukların büyük çoğunluğunun ilkokul mezunu oldukları bulunmuştur(2,18,40,51,59,73,95,97).

Çalışan çocuklar, çeşitli sorunlar nedeniyle zorunlu olan ilköğretimi dahi bitirememiş çocuklardır(13,56,57). Genellikle eğitim sisteminin toplumun gereksinimine yanıt verememesi, müfredatın güncel yaşamdan uzak olması, sonuna kadar okumayınca eğitim sisteminin beceri kazandırmaması, formel eğitim sisteminin iş piyasasının isteklerine uygun olmayışı, okumuş gençler arasında da işsizliğin yüksek olması gerek çocukların gerekse ailelerin, eğitimin kendilerine sağlayacakları konusunda güvensizliğe düşmelerine neden olmaktadır(56,57). Diğer yandan çocuğun çalışması ailesi için gelir, çocuğu çalıştıran için ucuz emek ve çalışan çocuk için para kazanma, büyüme, yetişkin olma olarak algılanmaktadır. Sonuçta da, eğitim düzeyi düşük bireylerden oluşan bir toplum oluşmaktadır(11,16,56,57). Bu nedenle okullarda verilen eğitim sırasında, sadece bilgi birikimine değil öğrendiklerini yaşama geçirmeye yönelik bir eğitim politikasının benimsenmesi gerekmektedir(16).

Çocuğun çalışması olgusu günümüzde olduğu gibi, gelecekte de önemli bir sorun olacaktır. Gelecekte daha üretken ve geliri daha yüksek istihdam olanağı bulmanın yolu eğitimden geçmektedir. Eğitim ile işin sorumluluklarını bir arada yürütemeyen ve aile gelirine katkıda bulunmak zorunda bırakılan çocukların, işi eğitime tercih etme oranları yüksektir(13,56,57). Erken yaşta eğitimden kopuş, nitelikli insangücü kaynaklarına sahip olmayı hedefleyen ülkemiz için büyük bir kayıp olmasının yanı sıra, gençlerin gelecekteki yaşamlarını da olumsuz yönde etkilemesi yönünden önemlidir. Çalışan çocukların eğitimden kopmaları, onları gelecek yaşamlarında yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır. Zira eğitim meslekte ilerleme fırsatlarının yanı sıra zihinsel gelişime de büyük katkı sağlayan bir hizmettir. Eğitim ile çalışma yaşamını birlikte sürdürmeye çalışan çocukların ise, bu ağır yük altında psikolojik ve fiziksel zorluklarla karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır. Bu koşullarda ne çalışma yaşamından ne de eğitimden beklenen verim alınamamaktadır(88).

İnsan yaşamında 0-18 yaş arasında yer alan okul öncesi ve ilköğretim döneminde, bireyin içinde yaşadığı çevrenin ve bu çevrede kazandığı yaşantıların, kısacası aldığı eğitimin daha sonraki yaşamı biçimlendirmesinde can alıcı bir önemi bulunmaktadır. BM bu dönemin insan yaşamındaki önemini benimseyerek, 1989 yılında yürürlüğe koyduğu ÇHDS'nin 1. maddesi ile "18 yaşına kadar her bireyi çocuk" olarak kabul etmiştir. Böylece bu madde ile çocuk kavramının sınırları 0-18 yaş arası kabul edilerek çocuğun sonraki yaşamının niteliğini artırma bakımından, devletin ve ailenin bu dönemde bazı koruyucu ve geliştirici önlemleri almaları gereğini ortaya koymuştur(87).

Ülkemizde de, çocuk istihdamını engelleyecek ve eğitimden yararlanma sürecini uzatacak düzenlemelerin öncelikli olarak ele alınması bir zorunluluk olarak görülmüş ve sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmiştir. Böylece çalışma yaşı uluslararası standart olan 15'e yükseltilerek, ruh ve beden sağlığı yerinde bir gençlik yetiştirmenin kaçınılmaz bir şart olduğunu kabul edilmiştir(88).

Çalışma grubunda eğitimlerini yarıda bırakma nedenleri arasında "okula ilgi duymama ve öğretmenler ile iyi geçinememe" %64.8 ile ilk sırada yer alırken, %20.7 ile "ekonomik nedenler" ikinci sırada gelmektedir. %5.0'i ise ailesinin eğitimine izin vermediğini belirtmişlerdir.

Karabulut(57)'un yaptığı çalışmada, 6-14 yaş grubundaki çocukların %27.0'si okula ilgi duymama ve öğretmenleriyle iyi geçinememe, %15.0'i okul masraflarının çok yüksek olması, %14.0'ü ailesinin ekonomik faaliyetlerine yardımcı olma ve ücretli çalışmak zorunda kalma, %11.0'i ailesinin izin vermemesi, %9.0'u ev işlerinde ailesine yardımcı olmak ve küçük kardeşlerine bakmak zorunda kalma, %4.0'ü uygun okul olmaması nedeniyle okula gidemediklerini ifade etmişlerdir. Gündüz(40)'ün tez çalışmasında, çıraklara eğitimlerini yarıda bırakma nedenleri sorulduğunda; %39.0'u meslek sahibi olmak için, %25.4'ü ailesi göndermediği için ve %25.4'ü okumak istemediği için eğitimlerini yarıda bıraktıklarını belirtmişlerdir. İnan(51)'nin tez çalışmasında, çırakların %42.4'ünün ekonomik nedenlerden, %33.3'ünün okulda başarılı olamadığı için ve %15.6'sının ailesi izin vermediği için eğitimine devam edemediği bulunmuştur. Özşahin A ve ark(72)'nin çalışmasında, çırakların %66.4'ünün kendisi okumak istemediği için, %17.1'inin geçim sıkıntısı nedeniyle, %10.8'inin ise ailesi göndermediği için öğrenimine devam etmediği bildirilmiştir.

Ülkemizde 6-14 yaş grubunda çalışan çocukların %28.0'inin okula devam etmediği ve aynı yaş grubunda okula devam etmeyen çocuklar içinde çalışanların oranının ise %71.2 olduğu bulunmuştur. Bu oran, iş ile eğitimi yarıda bırakma arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır(88).

Çalışmada çırakların %5.0'inin ailesinin izin vermemesi nedeniyle eğitimi yarıda bıraktığını belirtmesi düşündürücüdür. Yapılan çalışmalarda çalışan çocukların ailelerinin de eğitim düzeylerinin düşük olduğu bulunmuştur(2,11,17,40,55,61,72,95). Eğitim düzeyi düşük olan aileler, çocuklarının eğitimine önem vermemekte, küçük yaşlarda çocuklarını çalışma yaşamına sokmakta sakınca görmemektedir(2,11,16,56,57). Eğitim düzeyi düşük olan ülkemizde, ailelerin çocuklarının eğitimi konusunda bilinçlendirilmeleri çok önemlidir (88).

Çalışmada çırakların aile yapısı incelendiğinde %81.0'inin çekirdek aile, %19.0'unun geniş aile olduğu; ortalama kişi sayısının çekirdek ailede 5.3 ± 1.3 kişi ve geniş ailede 7.4 ± 2.1 kişi olduğu bulunmuştur. Çırakların kendilerini de saydıklarında ortalama 4.0 ± 1.5 kardeş oldukları ve ailenin ortalama 2.6 ± 1.6 ncı çocuğu oldukları bulunmuştur.

Yapılan çalışmalar, çalışan çocukların büyük çoğunluğunun ailesindeki birey sayısının 5'den fazla olduğunu ve genellikle çok çocuklu ailelere mensup olduklarını göstermektedir(11,40,59,72,73,97,105). Çocuğun erken yaşta çalışma yaşamına atılmasının nedenleri arasında ailedeki birey sayısı önemli bir yere sahiptir(97). Bu ailelerde tüm aile bireylerinin küçük yaşlardan itibaren çalışma yaşamına atılmaları ve gelir temin etmeleri, ailelerin genişlemesine de neden olmaktadır. Genellikle kırsal alanda rastlanan bu duruma, günümüzde kırsal nüfusun kentlere taşınmasıyla kentlerde de rastlanmaktadır. Hızlı nüfus artışının kentlerde de devamını sağlayan bu durum, çocuk emeğini kullanan çalışma biçimlerinin giderek yaygınlaşmasına neden olmaktadır(11).

Çırakların anne ve babalarının yaş ortalamaları sırasıyla 40.3 ± 5.3 ve 44.2 ± 6.1 yıldır. Çalışmada çırakların annelerinin %67.0'sinin ilkokul mezunu ve %90.7'sinin ev hanımı olduğu, %20.3 gibi azımsanmayacak bir oranın da okur yazar olmadığı; babalarının %70.4'ünün ilkokul mezunu ve %33.8'inin işçi olduğu bulunmuştur.

Çalışmalarda çalışan çocukların ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük; annelerinin tamamına yakınının ev hanımı; babalarının mesleğinin sıklıkla işçi, memur ve çiftçi ya da işsiz olduğu bulunmuştur(1,2,18,40,59,72,73,105).

Çocuğun erken yaşta çalışma yaşamına atılmasında önemli bir diğer etken de, ailenin eğitim düzeyidir(97). Ülkemizde, hiç okumamış ailelerde çocuğun faydasının %94.0 oranında ekonomik olarak değerlendirildiği, lise ve üniversite mezunu ailelerde ise bu oranın çok aşağıya düştüğü tespit edilmiştir(60). Bu da ebeveynlerin eğitim düzeyinin, çocukların çalışma yaşamına erken atılmalarındaki yerini ve önemini göstermektedir.

Çalışan çocukların aile yapısını ortaya koyacak göstergelerden biri de, aile reisinin mesleğidir. Çok çocuklu ve geniş aileye sahip olan aile reisleri, kırsal alanlardan kentlere göç ettiklerinde kentsel iş alanlarında aranan vasıflara sahip olmamaları nedeniyle, genelde yeterli gelir temin edecek iş olanakları bulamamaktadır. Bu nedenle, ailedeki bütün fertler ailenin geçimi için çalışmak zorunda kalmaktadır(60). Diğer yandan kadınların işgücüne katılma oranlarının da düşük oluşu, ailenin geçim yükünün baba ile çocuklar arasında paylaşılmasında etken olmakta ve çocuk işçi sayısını artırmaktadır(88). Fişek(33)'in yaptığı bir araştırmada, eve düzenli gelir getiren babaya sahip olan çocukların anlamlı olarak daha az oranda çalışma yaşamında yer aldığı bulunmuştur. Çalışmada çırakların annelerinin tamamına yakınının çalışmadığı ve ailedeki birey sayısının fazlalığı göz önüne alındığında, çocukların erken yaşta çalışma yaşamına atılma nedenleri daha açıklıkla görülmektedir.

Çırakların %7.7'sinin parçalanmış ailedir. Çıraklara ailenin parçalanma nedeni sorulduğunda; %1.5'i anne-babasının boşandığını, %0.7'si boşanmamış ama ayrı yaşadığını, %4.3'ü babasının ve %1.2'si de annesinin vefat ettiğini ifade etmişlerdir.

Öztürk M ve ark(73) yaptığı çalışmada çırakların %8.7'sinin anne, baba veya her ikisinin hayatta olmadığı bulunmuştur. Yorulmaz(105)'in tez çalışmasında ise araştırma grubunun %98.6'sının sürekli aileye, %1.4'ünün ise parçalanmış aileye sahip olduğu belirlenmiştir.

5. 2. Araştırma Grubunun Sosyoekonomik Özellikleri

Çalışma grubunu oluşturan çırakların ailelerindeki kendilerinden başka çalışan kişi ve çalışan kardeş sayısı ortalaması sırasıyla 1.8 ± 1.1 kişi ve 1.7 ± 0.9 kişidir. En sık %47.6 ile çırakların ailesinde kendisinden başka bir kişinin daha çalıştığı ve %27.2'sinin çalışan bir kardeşi olduğu bulunmuştur. Çalışan kardeşlerin %58.9'u aynı iş kolu ama başka işyerinde, %35.7'si aynı iş kolunda ve aynı iş yerinde, %5.4'ü ise başka iş kolunda çalışmaktadır.

Özşahin A ve ark(72)'nin çalışmasında, çırakların %38.2'sinin bir çalışan kardeşi, %26.5'inin iki veya üç çalışan kardeşi olduğu bulunmuştur. Dört ve daha fazla çalışan kardeşi olanların oranı ise %3.9'dur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı(18)'nin yaptığı saha çalışmasında, çocukların %40.4'ünde ailede bir veya daha fazla kardeş çalışmaktadır. Kardeşler sıklıkla aynı işyerinde ya da iş kolunda çalışmaktadır. Gündüz(40)'ün tez çalışmasında da, çırakların %12.5'inin çalışan kardeşi olduğu belirlenmiştir.

Literatürde çocuğun aileye fayda ve maliyet yönü olduğu, çocuğun çalıştırılması ile aile içinde ona atfedilen değer arasında ilişki bulunduğu ifade edilmektedir. Faydaları; üretim aracı olması, sosyal güvenlik aracı olması ve psikolojik doyum sağlaması yönündedir. Maliyeti ise; ailenin çocuk için yaptığı harcamalar ve çocuk için yapılan harcamaların ailenin tasarruf yapmasında meydana getirdiği sınırlamalardır. Leibenstein'e göre aile geliri düştükçe çocuğun üretim aracı ve sosyal güvenlik aracı olarak faydası artmakta, psikolojik doyum verme açısından ise değeri düşmektedir. Aile geliri arttığında ise, bunun tersi durum söz konusu olmaktadır(11,16,23,56,57,60). Kağıtçıbaşı'nın 1981'de yaptığı "Türkiye'de Çocuğun Değeri" isimli çalışmada, araştırma grubunun %47.0'sinin çocuğa ekonomik açıdan, %79.0'unun ise sosyal güvenlik açısından değer verdiği bulunmuştur(16).

Çalışmada çırakların %62.5'inin asgari ücretten daha düşük, %23.9'unun daha yüksek aylık ücret aldıkları; %13.6'sının ise ücret almadan çalıştıkları bulunmuştur.

Yapılan çalışmalar bu çalışmadaki sonuçlarla uyumlu olarak; çalışan çocukların ya bir meslek öğrenebilmek uğruna ücretsiz çalıştıklarını ya da kanunlarla belirlenen asgari ücretten daha düşük ücret aldıklarını ortaya koymaktadır(16,18,72,73,88).

Ülkemizde gelir dağılımındaki adaletsizlik sonucu olarak çocuk çalışması gündeme gelmektedir. 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi sonuçlarına göre,

hanelerin yıllık kullanılabilir gelirlerinin %20'lik dilimlere göre dağılımı şöyledir: Birinci %20.0'lik grup kullanılabilir gelirin %4.9'unu, ikinci %20.0'lik grup %8.6'sını, üçüncü %20.0'lik grup %12.6'sını, dördüncü %20.0'lik grup %19.0'unu alırken, en yüksek gelire sahip olan son grup %54.9'unu almaktadır. Diğer bir ifade ile ülkemiz nüfusunun %80.0'inin toplam geliri, son %20.0'lik grubun toplam gelirinden daha azdır. Bu koşullarda, çocukların çalışması aileler için kaçınılmaz gibi gözükmektedir(22).

Ekonomik koşulların çocuk çalışmasını teşvikinin yanı sıra, çalışan çocukların emekleri karşılığında elde ettikleri gelirin düşük oluşu da, karşılaşılan ekonomik sorunların bir diğer önemli özelliği olarak görülmektedir(88). DİE'nin 1999 Çocuk İşgücü Anketi'ne göre; Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların toplam çalışan çocuklara oranı %13.6 olup, ekonomik işlerde çalışan bu çocukların %58.7'si ücretsiz işçi ve ücretsiz çırak statüsünde çalışmaktadır. Kentlerde ücret ve yevmiye karşılığında çalışanların, tüm ekonomik işlerde çalışan çocuklar içindeki payı %86.1'dir(24). Bu koşullarda çalışan çocuklar, bir yandan küçük yaşta eğitimden koparak bedensel ve ruhsal risklere göğüs germek durumunda kalmakta, diğer yandan da elde ettikleri gelirden kişisel ihtiyaçları doğrultusunda yararlanma tatmini ancak sınırlı ölçüde olmaktadır(16,88).

Düşük ücretle çocuk istihdamı, çalışan çocukların bedensel ve ruhsal açıdan sömürülmesinin yanı sıra haksız rekabete de yol açan yanlış bir uygulamadır. Çalışan çocukların büyük kısmının herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmayışları, yasal yaş sınırının altında çalışanlar açısından hak arama imkanlarını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Bu çocuklar incelendiğinde aile gelirlerinin de düşük olduğu görülmektedir. Aile gelirinin düşüklüğü, çocuğun ücret konusunda herhangi bir tercih yapma ve hak arama eğilimini olumsuz yönde etkilerken, her koşula rağmen çalışmayı, çocuk için bir zorunluluğa dönüştürmektedir. Hakkını korumayı bilmeyen bir bireyin bu özelliğinden yararlanmak ise, istismarların en kötülerinden birisidir(16,88).

Yoksulluk sosyoekonomik düzey ile bağlantılı bir durumdur. Ülkemizde yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri de nüfus artışıdır. Hızlı nüfus artışı, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik demografik yatırımları ön plana almayı gerekli kıldığı için, sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yatırımlara ayrılan pay düşmektedir. Bu da işsizlik, eğitim olanaklarının artmaması, kötü sağlık ve konut

koşulları anlamına gelmektedir. Hızlı nüfus artışı ülkemizde kırdan kente göçü de beraberinde getirmektedir. Nüfusa ilişkin yapılan çalışmalar, geliri ve eğitimi düşük ailelerin daha çok sayıda çocuğa sahip olduklarını göstermektedir(11,40,59,72,73,97,105). Sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerde nüfus artışı daha çok olduğuna göre gelecekte ülkemiz toplam nüfus içinde yoksul olanların oranının daha da fazla olacağı öngörülmektedir. Bu ise, çalışan çocuklara ilişkin hedeflere ulaşmanın kısa vadede hemen hemen imkansız olduğunu göstermektedir. Çünkü çalışan çocukların önemli bir bölümü para kazanmak, aileye katkı vermek için çalıştıklarını ifade etmektedir(16).

Çalışanların ücretleriyle ilgili olarak Anayasanın 55. maddesinde “Devlet, çalışanların, yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır” hükmü yer almaktadır(8,38,58). Devletin, ülkede uygulamasını kabul ettiği bu Anayasa kuralı, İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sine paralel bir düzenlemedir. Bu beyannamedeki “Çalışan herkesin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır” ifade ana ilkesini oluşturmaktadır(8,58). 3308 sayılı ÇMEK’nun 25. maddesinde “Aday çırak, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere ödenecek ücretler ve bu ücretlerdeki artışlar; aday çırak veya çırağın velisi veya vasisi veya reşit ise kendisi; öğrenciler için okul müdürlüğü ile işyeri sahibi arasında Bakanlıkça belirlenen esaslara göre düzenlenecek sözleşme ile tespit edilir. Ancak, işletmelerde mesleki eğitim gören öğrenci, aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin %30’undan aşağı ücret ödenemez” hükmü yer almaktadır(58,81).

Asgari ücret, çalışanların yaşama ve çalışma şartlarının düzenlenmesine yönelik önemli uygulamalardan birisidir. Çalışanların düşük ücretlere karşı korunmasını sağlayan en etkin sosyal politika araçlarından olup, çalışanlara bu saptanan ücretlerden düşük ücret ödenemez(8). Ancak çalışmada çırakların %62.5’inin asgari ücretten daha düşük ücretle ve %13.6’sının ise ücret almadan çalıştıklarını ifade etmelerinin, çocuk istismarının bir göstergesi olduğu kanısındayız.

Aldıkları ücreti çırakların %50.2’si normal harcamalar için yeterli, %38.3’ü yapılan iş için yetersiz, %10.0’u kıt kanaat geçindiren ve %1.5’i lüks sağlayıcı gelir olarak nitelendirmiştir. Çırakların dörtte üçünün kazandıkları paraların ya hepsini ya da

bir kısmını ailelerine veriyor olmaları, ailelerin ekonomik olarak sıkıntıda olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla veriler çırakların sosyoekonomik olarak alt düzey ailelerin çocukları olduğunu ve ailelerin çocuklarının çalışmasına ihtiyaçları bulunduğunu göstermektedir.

Gündüz(40) tez çalışmasında, çırakların %50.5'inin aldığı ücreti yetersiz bulurken, %36.9'unun idare ettiğini, %12.6'sının yeterli olduğunu bildirmiştir. Baştaymaz(11)'in yaptığı çalışmada, çocukların %82.6'sı gelirin tamamını ailesine verdiğini, %5.2'si tamamını kendisinin harcadığını, %6.5'i biriktirdiğini ve %5.7'si eğitim giderlerini karşıladığını ifade etmiştir. Karadağ(59) tez çalışmasında, çırakların %54.0'ünün kazandıkları paranın tamamını eve verdiklerini, %4.5'inin hepsini kendisinin harcadığını, %29.0'unun bir kısmını eve verip bir kısmını da kendisinin harcadığını, %11.0'inin ihtiyacı dışındakileri biriktirdiğini ve %1.5'inin de paralarını diğer şekillerde harcadıklarını bildirmiştir. TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu(95)'nin yaptığı bir araştırmada, çalışan çocukların %21.1'i aldıkları ücretin tamamını özel ihtiyaçları için kullandığını, %31.0'i ise tamamını ailesine verdiğini bulmuştur. Özşahin A ve ark(72)'nin çalışmasında, çırakların %54.3'ünün kazandıkları paranın bir kısmını harcıyıp, kalanını ailelerine verdikleri ya da biriktirdikleri; %25.4'ünün ise tamamını kendilerinin harcadığı belirtilmektedir. Kazandıklarının tamamını ailesine verenlerin oranı ise %18'dir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı(18)'nin yaptığı saha çalışmasında, çırakların %66.7'si kazandığı paranın tamamını, %26.3'ü ise bir kısmını ailesine verdiklerini ifade etmişlerdir.

Çırakların yaşadıkları konutların %72.2'sinin kendi mülkü, %27.5'inin kira, %0.1'inin lojman, %0.1'inin kapıcı dairesi olduğunu; %0.1'i ise kira alınmadığını ifade etmiştir. Gündüz(40) tez çalışmasında, çırakların %68.9'unun kendi mülkiyeti olan konutta, %26.2'sinin kiracı, %4.9'unun da bir yakınının konutunda oturuyor olduklarını bildirmiştir.

Çırakların %15.5'i gelir getiren mülkleri olduğunu belirtmiştir. Bunların %55.5'inin kirada evi, %23.2'sinin tarlası ve %21.3'ünün kirada dükkanı bulunmaktadır. Öztürk M ve ark(73) yaptığı çalışmada çırakların %60.0'ünün aylık ücret dışında gelir getiren bir mülkü bulunmaktadır.

Çırakların %99.7'si evlerinde buzdolabı, %98.8'i televizyon, %95.7'si fırın, %91.3'ü çamaşır makinesi, %87.0'si elektrikli süpürge bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Gündüz(40) tez çalışmasında, çırakların %91.3'ü evlerinde buzdolabı, %68.0'ı renkli televizyon, %50.5'i siyah-beyaz televizyon, %62.1'i fırın, %62.1'i çamaşır makinesi, %44.7'si elektrikli süpürge, %8.7'si video, %5.8'i bulaşık makinesi bulunduğunu ifade etmişlerdir.

5. 3. Araştırma Grubunun Çalışma Yaşamı Özellikleri

Çalışmada çırakların dörtte üçünün şu an çalıştıkları işi bulma konusunda başkalarından yardım aldıkları, bu konuda yardımcı olanların büyük kısmının ailesi ve akrabaları olduğu; çırakların sadece %37.1'inin çalışacağı işe kendisinin karar verdiği bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır(11,18,73,86).

Çocuğun çalışması konusundaki temel kararlar genellikle aileler tarafından alınmaktadır. Oysa çalışma yaşamına başlama şekli, insan yaşamındaki en önemli noktalardan birisidir. Kişinin bundan sonraki yaşamındaki zihinsel gelişimini, duygusal ve sosyal davranış modelini, hatta kişiliğinin şekillenmesini sağlayacak bir devrenin başlangıcıdır. Bir yandan aile ortamından uzaklaşıp, çalışma koşulları ve iş ilişkileri gibi pek çok bilinmezle karşılaşan genç, diğer yandan da yaşından dolayı fizyolojik gelişim, duygusal güvensizlik gibi etmenlerle gündemdedir(17,86). Çalışmada, çırakların sadece %37.1'inin çalışacağı işe kendisinin karar vermesi düşündürücüdür.

Çalışmada çırakların %30.6'sının 12 yaş ve altında, ortalama 13.3 ± 1.6 yaşında çalışmaya başladıkları, ortalama 3.7 ± 1.9 yıldır çalışmakta oldukları bulunmuştur.

Gelişmiş toplumlarda çocuk çalıştırılması olgusunun çocuğun ve dolayısıyla toplumun gelişimine zararları görüldükten sonra, bundan vazgeçilmiş ya da kısıtlanmıştır. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde ise günümüzde hala çocukların ekonominin hemen hemen her alanında çalıştıkları görülmektedir. Gelişmekte olan ülkemizde de, çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına atıldıkları ve çalışma yaşamında yoğun olarak yer aldığı görülmektedir(11,40,51,59,72,73,86).

Başka bir çalışmada 6-14 yaş grubundaki çalışan çocukların %28.0'inin okula devam etmediği, aynı yaş grubunda Türkiye'de okula devam etmeyenler içinde çalışanların oranının %71.2 olduğu bulunmuştur(88). Bu oran, iş ile eğitimden kopuş arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Erken yaşta çalışma yaşamına atılan çocuklar, eğitim ile işin sorumluluklarını bir arada yürütememekte ve aile gelirine katkıda bulunmak zorunda olduğundan işi eğitime tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Ülkemizde farklı yasalarda, farklı asgari çalışma yaş sınırına rastlanmaktadır(21,32,38,41,56,58,81,94). Bu düzenlemelerden sonuncusu, çocukları çalışma yaşamının olumsuzluklarından uzak tutabilmek için 1998 yılında uygulanmaya başlanan temel eğitim süresinin 5 yıldan 8 yıla çıkarılmasıdır. Ayrıca 3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu'na göre 1998 yılına kadar çıraklık yaşı 13 olarak uygulanmakta iken; temel eğitim süresinin 8 yıla yükseltilmesi ile çıraklığa başlama yaşı da 14'e yükselmiştir(18). Bu düzenlemelerle 13 yaşın altında çalışan çocuk sayısının giderek azalacağı düşünülmektedir.

Çalışmada çırakların %73.6'sı "iş öğrenme, meslek sahibi olma", %13.5'i "hane halkı ihtiyaçlarına katkıda bulunma", %6.2'si "kendi ihtiyaçlarını karşılama" amacıyla çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmaların bir kısmında asıl çalışma nedeninin hane halkı ihtiyaçlarına katkıda bulunmanın(11,56,57,88); bir kısmında da meslek öğrenmenin olduğu bulunmuştur(18,40,59).

Ülkemizde çocuk çalışmasının en önemli nedeni, ailenin gelir düzeyindeki düşüklüktür. Gelir dağılımındaki eşitsizlik sonucu ortaya çıkan yoksulluk nedeniyle eğitim masraflarını karşılayamayan aileler çocuklarını çalışma yaşamına iterek, bir an önce meslek sahibi olmalarını istemektedir(17,88). Meslek öğrenmek, aileler için geleceğe yapılan bir yatırım, çalışmaktan başka seçeneği olmayan çocuk için ise nitelik kazanarak iyi bir işte çalışma olarak algılanmaktadır. Kazanılan para ise, ailenin çocuktan asıl beklentisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma yaşamları süresince çırakların %57.2'si hep aynı işyerinde, %28.5'i aynı iş kolu fakat farklı işyerlerinde ve %14.3'ü farklı işkolunda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Çırakların %99.3'ü işyeri ve iş kolu değiştirme nedenlerini belirtmiş olup, %27.5'i daha nitelikli iş, %26.1'i daha yüksek ücret, %20.9'u daha güvenli iş ortamı ve %12.3'ü daha sağlıklı iş koşullarına kavuşabilmek için işyeri veya işkolu değişikliği yapmışlardır.

Ülkemizde yapılan diğer çalışmalarda da, çalışma yaşamına başladıktan sonra çırakların büyük kısmının çeşitli nedenlerle işyeri değiştirdiği, hatta meslek değiştirdiği gözlemlenmiştir(18,40,59,73,86,95). Çırakların işyeri veya meslek değişikliği yapmaları; onların işe yerleştirilirken ilgi alanları ve yeteneklerinin dikkate

alınmadığını, kendi özelliklerini ve meslekleri tanıyamadıklarını, dolayısıyla iyi seçim yapamadıklarını göstermektedir.

Çalışmada çıraklara şu anki beklentileri sorulduğunda; %48.4'ü kendi işyerinde çalışmayı, %18.8'i iyi bir işte çalışmayı, %12.8'i iyi bir meslek kursuna katılmayı istediğini ve %12.3'ü ekonomik düzelme beklediklerini ifade etmişlerdir. Gelecek beklentileri ise; %49.5'in de kendi işyerini kurma, %29.1'in de aynı işi sürdürme ve %10.7'sin de iyi bir işte çalışma şeklindedir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda çırakların büyük kısmı, gelecekte işyeri açmak istediğini ifade etmiştir(18,40,95).

Çalıştıkları işyerlerinde çırakların %71.7'sinin sadece kendi mesleği ile ilgili işleri, %26.9'unun kendi mesleği yanında getir-götür işleri ve %1.4'ünün sadece getir-götür işleri yaptığı bulunmuştur. Çalışmada bulunan sonuçlar literatürde bildirilen diğer çalışmalarla uyumludur(51,59,72,73).

Çırakların %88.4'ü yaptıkları işi sevdiğini ve %11.6'sı ise sevmediğini belirtmiştir.

Karadağ(59)'ın tez çalışmasında çırakların %45.5'i şu an çalıştıkları işi sevdikleri ve %46.5'i şu an çalıştıkları işlerine gelecekte de devam etmeyi düşündükleri belirtilmiştir. Gündüz(40)'ün tez çalışmasında çırakların %80.6'sı yaptığı işten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. İnan(51)'in yaptığı tez çalışmasında, çırakların %39.9'u yaptığı işi sevdiğini, %60.1'i sevmediğini ifade etmiştir. TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu(95)'nin yaptığı bir çalışmada, çırakların %62.7'sinin şu an çalıştığı işi sevdiği bulunmuştur. Özşahin A ve ark(72)'nin çalışmasında çırakların %69.2'sinin yaptıkları işi sevdiği bulunmuştur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı(18)'nin yaptığı saha çalışmasında, çırakların %93.2'si yaptıkları işi sevmektedir.

Çırakların çalıştıkları işyerlerinde en sık yaşadıkları zorluklar; sabah erken işe gitme(%24.0), akşam geç saatlere kadar çalışma(%20.6), sürekli ayakta durma(%18.9), işyerinde yorulma(%18.8), ustanın davranışları(%18.5) ve ağır yük taşıma(%17.5)'dir.

Ülkemizde yapılan bir araştırmada, çalışan çocukların %16.5'i ağır yük taşımak ve kaldırmaktan, %13.1'i sürekli ayakta çalışmaktan, %12.3'ü ise makine kullanmaktan şikayet etmektedir. Yorgunluk kavramı kişiden kişiye değişmekle birlikte, çocukların %57.0'si çalışma sırasında yorulduklarını belirtmiştir(20). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı(18)'nin yaptığı saha çalışmasında, çırakların

%16.5'ine ağır yük kaldırmak ve taşımak, %13.5'ine soğukta çalışmak, %13.1'ine sürekli ayakta çalışmak, %12.3'üne makine kullanmak güç gelmektedir. Bu çocukların %24.6'sı işte yorulduklarını belirtmektedir. Tüm bunlar sanayide çalışan çocukların maruz kaldığı fiziksel iş yükünün oldukça ağır olduğunu göstermektedir.

Temmuz 1992-Aralık 1993 döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nde aşırı fiziksel yüklenme nedeni ile hastanelere getirilen çocuk işçilerin %55.6'sında, zedelenme/incinmenin yük kaldırma sırasında meydana geldiği saptanmıştır. Bu nedenle National Institute of Occupational Safety and Health (NIOSH), 6.8 kg ağırlığın üzerindeki yükleri kaldırma sıklığının dakikada birden fazla olmamasını önermiştir. Ayrıca, çocukların 13.6 kg'dan fazla ağırlık kaldırmasının ve sürekli yük taşıma gerektiren işlerin 2 saatten fazla sürmesinin sakıncalı olduğunu belirtmiştir(20).

5.4. Araştırma Grubunda Çalışma Ortamından Kaynaklanan Riskler

Araştırmada, çalışma ortamlarının genellikle işçi sağlığı ve iş güvenliği kurallarına uygun olmadığı bulunmuştur. Çırakların %68.8'i çalıştıkları işyerlerinde tuvalet, %66.1'i içme suyu, %44.3'ü soyunma dolabı, %40.3'ü kullanma suyu, %27.1'i ilkyardım dolabı, %14.7'si duş ve yıkanma yeri ve %14.5'i de yemekhane bulunduğunu belirtirken; %51.0'i yetersiz aydınlatmadan, %33.4'ü gürültüden, %32.2'si soğuktan, %21.9'u tozdan, %13.5'i yetersiz havalandırmadan ve %12.8'i sıcaktan dolayı çalıştıkları işyerlerinde rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu çalışma ortamlarının çalışan çocukların, sağlıkları ve iş güvenlikleri açısından tehlike yarattığı düşünülmektedir.

Öztürk M ve ark(73)'ün yaptığı çalışmada, işyerlerinin %82.8'inde temiz içme suyu, %66.2'sinde tuvalet, %21'inde duş, yıkanma yeri, %43.7'sinde ilkyardım uygulama olanakları bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca işyerlerinin izleminde %43.9'unda ısınmanın, %32.8'inde havalandırmanın yetersiz olduğu, %28.7'sinde işyerlerinde toz, gaz ve rahatsız edici kokular olduğu bulunmuştur. Türkmen(97)'nin tez çalışmasında çırakların %13.0'ü işyerindeki gürültüden, %1.0'i tozdan, %8.0'i nemden rahatsız olduğunu ifade ederken, %33.0'ü kimyasal maddelere maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bilir N ve ark(14)'ün yaptığı çalışmada, araştırma kapsamına alınan işyerlerinin fiziki şartlarının genellikle sağlığa uygun olmadığı belirlenmiştir.

Çalışma ortamı, üretim etkinliğini gerçekleştirebilmek için gerekli olan her şeyi kapsamaktadır. Bunlar çalışılan alan ve çevresi, kullanılan aletler ve makineler; madde malzemeler ve ürünlerdir. Çalışma ortamındaki tüm sağlık sakıncaları, yetişkinleri olduğu kadar çocukları da etkilemektedir. Ancak çoğu kez bu faktörlerin çocuklar üzerindeki etkisi yetişkinlerden daha fazla olmaktadır. Bu durum temelde çocuğun henüz fizyolojik ve psikolojik gelişimini tamamlamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Sanayideki işyerlerinde kullanılan pek çok araç, gereç yetişkin işçilerin antropometrik ölçüleri dikkate alınarak tasarlanmıştır. Bu araçların çocuklar tarafından kullanılması henüz fiziksel gelişimini tamamlamamış olması itibarıyla, çocuklarda hem iskelet yapılarında deformasyona yol açmakta, hem de iş kazalarına neden olmaktadır. Çocuk işçilerin çevresel etkilere dayanabilme gücü de yetişkinlere göre daha sınırlıdır. Çevresel koşullardaki olumsuzluklar bir yandan işteki verimliliği düşürmekte, diğer yandan da sağlığı olumsuz etkilemektedir(20,85). Çocuk çalıştıran işyerlerinde iş ortamının, çocukların bedensel, psikolojik sağlığına zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi daha sağlıklı nesillerin yetişmesi açısından önem taşımaktadır(16,85).

Üretim sürecinde işçi sağlığını etkileyecek temel etmenlerden olan çalışma ortamının fiziksel özellikleri arasında; yetersiz aydınlatma, gürültü, ortam ısısı, nem ve hava akımları sayılabilir(25,96).

İşyerlerindeki zararlı koşulların birisi olan yetersiz aydınlatma, daha çok işin hatasız yapılmasını engelleyici bir unsur olarak dikkate alınmaktadır. Oysa çalışma ortamında yeterli ve doğru bir aydınlatma sağlanamazsa sadece işin kalitesi değil, çalışanın sağlığı da etkilenebilmektedir. Mutlaka gözde bozukluk yaratması beklenmeyen bu olumsuz durumda, göz yorgunluğuna bağlı olarak baş ağrısı veya gözlerde yanma ve sulanma gibi semptomlar da gözlenebilmektedir(1,20,96).

İşyerlerinde sık rastlanan zararlı koşullardan bir diğeri de gürültüdür. Bütün sesler gürültü olarak tanımlanmamakta; istenilmeyen ve rahatsız edici sesler gürültü olarak tanımlanmaktadır. Gürültü işitme duyusunun azalmasına ve sağlığın bozulmasına neden olan seslerdir(1). İşyerinde gürültüye maruz kalmanın yol açtığı işitme kaybı, tüm meslek hastalıkları arasında en yaygın olanıdır. Aşırı gürültüye kısa süreli maruziyet, birkaç saniyeden birkaç güne kadar değişen geçici işitme kaybına yol açmaktadır. Gürültüye uzun süre maruz kalınması ise, kalıcı işitme kaybına neden olabilmektedir.

Çoğu ülkenin gürültü standartlarınca izin verilen gürültü düzeyi, 8 saatlik bir işgünü boyunca genellikle 85-90 desibel (dBA)'dır. Ancak bazı ülkeler, gürültü düzeyinin bunun da altında olmasını tavsiye etmektedir(84). Yapılan araştırmalara göre, 40 yıl süreyle ortalama 90 dBA düzeyinde gürültüye maruz kalan bir insanda gürültüye bağlı sağrlık oluşma riski %25 artarken, 85 dBA'da bu artış %8 olmaktadır(16,20,96). Gürültünün bu zararlı etkileri göz önünde bulundurulduğunda gürültü seviyesinin 85 dBA'ı aştığı tüm ortamlarda işitme kayıpların önlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması, gürültünün 115 dBA'yı aştığı ortamlarda ise maruz kalma süresi dikkate alınmaksızın koruyucu kullanılması gerektiği görülmektedir. Konu çocuk işçiler olunca yılda bir kez odyometrik ölçümlerle çocuklarda işitme kaybı olup olmadığının yetişkinlere göre daha yakından izlenmesi gerekmektedir(16,20,96).

Ortam ısısı, nem ve hava akımları sanayide iş güvenliğini ve çalışanların sağlığını etkileyen önemli faktörlerdendir. Çalışma ortamında en uygun ısı olan 17°C'nin altındaki ve üstündeki ısılar, çalışanların sağlığını olumsuz etkilemekte ve iş kazası riskini artırmaktadır. Çalışanların atmosfer koşullarına bağlı olan tepkileri fiziksel koşullara ek olarak, bireyin metabolizması ve giyimine de bağlıdır. Birey 36.5-37.0 °C olan ideal vücut ısını dengede tutmaya çalışmaktadır. Bu nedenle sıcak ortamlarda terleme ile ısı kaybetmeye, soğuk ortamlarda ise metabolizmayı hızlandırarak ısı yaratmaya çalışmaktadır. Ancak ortam koşulları vücudun doğal reaksiyonlarının yeterli olamayacağı bir düzeyde ise, vücut sıcaklığı değişmeye başlamaktadır. Normal koşullarda 37°C olan vücut ısının ± 2 °C değişmesi ciddi sorunlar yaratırken, bu ısının ± 4 °C değişmesi ölümcül olabilmektedir(20,25,96). Çırakların %32.2'si işyerindeki soğuktan rahatsız olduğunu ifade ederken, %13.9'unun işyerlerinin ısıtılmasında hiçbir şey kullanılmadığını ifade etmesi düşündürücüdür. Çalışma ortamının soğuk olması, çalışanların sağlığını olumsuz etkilemekte, iş kazası riskini artırmaktadır(20,25).

Çok küçük katı parçacıklar olan tozlara, çalışma yaşamında sık rastlanmaktadır. Tozların en büyük etkisi solunum sistemi üzerine olmaktadır. Çalışma ortamındaki toz olumsuz bir ortam oluşturmakta, çocukların sağlığı ve bedensel özellikleri açısından istenmeyen etkilere yol açmaktadır. Sürekli olarak tozlu çalışma ortamlarında bulunma, çocuklarda yetişkinlerden daha sık büyüme geriliklerine ve meslek hastalıklarına neden olabilmektedir(1,16,75).

Çırakların %56.5'i çalışırken kişisel koruyucu kullanmadığını ifade etmiştir. Çalışırken koruyucu malzeme kullananlar en sık önlük(%65.5), eldiven(%35.6) ve gözlük(%29.2) kullandıklarını belirtmişlerdir. Çıraklardan yarısından fazlasının kişisel koruyucu kullanmıyor olması, onların meslek hastalığı ya da iş kazasına ne kadar açık olduklarını göstermektedir.

Karadağ(59)'ın tez çalışmasında çırakların %69.0'unun çalışma esnasında hiç kişisel koruyucu kullanmadığı bulunmuştur. Kullananların da %11.0'i önlük, %6.5'i gözlük, %6.5'i eldiven, %4.5'i maske kullanmaktadır. Türkmen(97)'nin yaptığı tez çalışmasında, Ostim ÇEM'e devam eden çırakların %52.0'sinin işyerinde kişisel koruyucu kullanmadığı belirlenmiştir. Yandakçı(100)'nın tez çalışmasında da, çırakların %25.5'inin koruyucu malzeme kullanmadığı, kullananların ise %62.5 ile en sık önlük kullandıkları bulunmuştur.

Çırakların %72.0'si çalıştıkları işyerlerinde iş kazaları ve olası risklere karşı uyarıcı tabela bulunmadığını, %44.0'ü iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda hiçbir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Yandakçı(100)'nın tez çalışmasında, çırakların %49.0'unun çalıştıkları işle ilgili eğitim almadıkları belirlenmiştir. Öztürk M ve ark(75)'nin yaptığı çalışmada, ÇEM öğrencilerinin ilkyardım bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu bulunmuştur.

Çocukların zihinsel gelişimlerinin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle risk kavramı ve risk bilinci tam gelişmemiştir. Ayrıca daha çabuk yorulmakta ve daha fazla dinlenmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun sonucu olarak, çocukların kazaya uğrama riski de artmaktadır. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde her yıl 30 binden fazla çalışan çocuğun iş kazası geçirdiği, bunların da 1000 kadarında kalıcı sakatlık geliştiği ve 100'den fazlasının yaşamını yitirdiği bildirilmektedir(75). Bu nedenle işyerinin özelliğine bağlı olarak asılacak uyarıcı tabelalarla çocukların iş sağlığı ve iş güvenliği konusuna ilgilerinin artırılmasının ve olası risklere dikkatlerinin çekilmesinin gerektiği kanısındayız.

İlk kez Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nde vurgulanan ve "sadece hasta olmayış değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden iyilik hali" olarak tanımlanan sağlık, herkesin temel hakkıdır. İşçilerin özellikle de çalışan çocukların sağlığının korunması ve geliştirilmesi, toplumun sağlığına yönelik çalışmalar içinde önemli ve vazgeçilmez bir yer tutmaktadır(16,34). Çalışanların bedensel, ruhsal, sosyal iyilik durumlarını en

yüksek düzeye ulaştırmak ve bu düzeyi sürdürmek; çalışma koşulları yüzünden çalışanların sağlıklarının bozulmasını önlemek ve çalışma sırasında sağlığa aykırı etmenlerden oluşan tehlikelerden korumak; çalışanların fizyolojik ve psikolojik durumlarına en uygun mesleksi ortamı yaratmak ve bu durumu sürdürmek, özetle işin insana ve her insanın kendi işine uyumunu sağlamak için çalışan çocuklara iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitim verilmesinin gerekli olduğu kanısındayız. Böylece çalışan çocuklarda iş güvenliği bilinci oluşacaktır. Bu amaçla ÇEM’de iş sağlığı ve iş güvenliği konusunda eğitim verilmesine rağmen, çalışma grubunun %44.0’ünün bu konuda hiçbir eğitim verilmediğini ifade etmesi ya verilen eğitimin yetersizliğini ya da çırakların konuya ilgisizliğini düşündürmektedir.

5. 5. Araştırma Grubunun Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler

Çalışma koşulları denildiğinde ilk akla gelen çalışma süresi, çalışan çocukların risk altında olduğu en önemli konulardan birisidir. Günlük ve haftalık çalışma süreleri, günlük ara dinlenme saatleri, haftalık tatiller, ücretli ya da ücretsiz izinler, bayram tatilleri çalışma süresini belirleyen özelliklerdir(16).

Çalışmada çırakların okula geldikleri gün hariç olmak üzere %63.6’sının 6 gün, %36.4’ünün 5 gün, ortalama 5.7 ± 0.6 gün çalıştıkları; %90.2’sinin günde 7.5 saatten fazla, ortalama 11.0 ± 1.9 saat çalıştıkları; %20.5’inin 30 dakikadan az, %23.9’unun 30-59 dakika, %52.7’sinin 60-89 dakika ve %2.9’unun 90 dakikadan fazla, ortalama 49.5 ± 26.3 dakika ara dinlenme fırsatlarının olduğu belirlenmiştir.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda çırakların büyük kısmının ÇEM’e gittikleri gün hariç haftada 6 gün ve günde 7.5 saatten fazla çalıştıkları bulunmuştur (11,18,20,24,55,59,70,72). Bu durum yetişkinlerle aynı koşullarda çalışan çocukların, yetişkin işçilere göre daha korumasız olduğunu göstermektedir. Uzun çalışma süresi, çocuklara boş zaman bırakmamakta; yorulmalarına, fiziksel ve ruhsal açıdan zedelenmelerine dolayısıyla da istismarlarına neden olmaktadır(16,56,57,87,88).

Çocukların çalışma süresi ve fazla çalıştırılmasına ilişkin bazı yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bunlardan İK’nun 67. maddesinde; sağlık ve gelişmelerine, okul veya eğitim ve mesleğe yönelme programlarına devamlarına veya öğrenimden faydalanma kabiliyetlerine zarar vermeyecek nitelikteki hafif işlerde çalışmalarına imkan verilen 13 yaşını dolduran çocuklardan, okula gidenlerin çalışma

sürelerinin okul saatlerine engel olmayacak biçimde düzenleneceğine ve ders saatlerinin günlük 7.5 saatlik çalışma süresi içinde sayılacağına işaret edilmiştir(79). UHK' nun 173. maddesinde “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami 8 saatten fazla çalıştırılmaz” hükmü yer almaktadır(96). Diğer taraftan Haftalık İş Sürelerine Bölünmeyen Çalışma Saatleri Tüzüğü'nün 5. maddesine göre “15 yaşını doldurmamış çocukların günde 7.5 saatten çok çalıştırılması yasaktır” hükmü bulunmaktadır(55,70,96). Yasaların koyduğu bu kurallara karşın, çırakların yasal çalışma süresinden fazla çalıştırılması, açıkça yasaların ihlal edildiğini göstermektedir.

Çırakların %62.9'u ara sıra ve %8.9'u sürekli fazla mesai yaptıklarını; fazla mesai yapanların da ancak %24.1'i ek ücret aldığını belirtmiştir.

Gündüz(40)'ün tez çalışmasında, çırakların %31.5'i ara sıra ve %31.5'i de sürekli fazla mesaiye kaldıklarını, ancak %9.7'si fazla mesaiye kalınca ek ücret aldıklarını ifade etmiştir.

İK'nun 35. maddesine göre, fazla mesaiye kalanlara ek ücret verilmesi gerekmektedir. Oysa çalışmada fazla mesaiye kalan çırakların çoğunun, bunun karşılığında ek ücret alamaması çocuk istismarının bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır(79).

Çalışmada çırakların %72.5'inin yıllık izin kullanamadığı, kullananlarınsa ortalama 14.3 ± 8.6 gün yıllık izin kullandıkları bulunmuştur.

Gündüz(40)'ün tez çalışmasında, çırakların %58.2'sinin, Akış N ve ark(2)'nin da yaptığı çalışmada %60.4'ünün yıllık izin kullanamadığı bulunmuştur.

İK'nun 49. maddesine göre asgari bir yıl çalışmış olan işçiye verilmesi gereken izin süresinin miktarı 12-14 gün arasında değişmektedir. Ancak 18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli iznin 18 günden az olamayacağı öngörülmektedir(79). 3308 sayılı ÇMEK'nun 26. maddesine göre, işyeri sahibi çıraklara 1 yıllık öğrenimden sonra yılda 1 ay ücretli izin vermekle yükümlüdür(55,96).

Çalışmada çırakların %24.8'si sadece hafta sonu, %35.1'i sadece bayram tatili ve %36.4'ü her ikisinden faydalandıklarını belirtirken; %3.7'si hiçbir tatilden faydalanamadığını ifade etmiştir.

Öztürk M ve ark(73) yaptığı çalışmada, çırakların %19.3'ünün hafta sonu tatili yapmadığı bulunmuştur. Karadağ(59)'ın tez çalışmasında, hem cumartesi hem de pazar günü çalışan çırakların %4.5 olduğu saptanmıştır. Ayrıca ulusal ve dini bayramlar ile diğer genel tatil günlerinde çırakların %12.5'inin çalıştığı bulunmuştur.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde madde 24'te, "her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma süresinin makul surette tahdidine ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı bulunduğunu" belirtmek suretiyle dinlenme hakkına yer verilmiştir(59). Anayasamızın 50. maddesinde, "Dinlenmek çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir" hükmü yer almaktadır(59,96). İK'nun 43. maddesinde ise, yetişkin işçiler gibi çocuk ve genç işçilerin de hafta tatiline ilişkin hükümlerden yararlanacağı belirtilmektedir. Ancak öğrenim gören 16 yaşından küçüklerin hafta tatilinde dinlenmeleri, özel olarak ele alınmaktadır. İşyerlerinde haftanın tüm günleri iş görülmekte ise, haftanın diğer bir gününde hafta tatili verilmesi zorunludur(79).

Çırakların %88.0'i hastalandığında izin alamadığını, %82.3'ü işe giriş muayenesinin olmadığını, %97.2'si periyodik sağlık muayenelerinin yapılmadığını belirtmişlerdir.

İnan(51), Karadağ(59) ve Yandakçı(100)'nın tez çalışmalarında sırasıyla çırakların %31.3, %72.5'i ve %93.0'ünün işe girişlerinde sağlık muayenesinden geçmedikleri, yine Karadağ(59) ve Yandakçı(100)'nın tez çalışmalarında sırasıyla çırakların %82.0'si ve %88.5'inin ise periyodik muayenelerinin yapılmadığı bildirilmiştir.

İK'nun 80. maddesinde "13 yaşından 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmadan önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde sırasıyla en yakın SSK, sağlık ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve standartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her altı ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek, bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün raporların işyerinde muhafaza ettirilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur." hükmü yer almaktadır(79). Bu yasal hükümler gereğince çırakların işe

girişlerinde ve sonra da her altı ayda bir periyodik muayenelerinin yapılması gerekmektedir.

Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü 3. maddede “ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılacak işçiler(kadınlar dahil) ile 16 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını bitirmemiş çocukların işe girişlerinde, işin niteliğine ve şartlarına göre bedence işlere elverişli ve dayanıklı olduklarının hekim raporu ile saptanması zorunludur. İşin devamı süresince de bu işlerde çalışmalarında bir sakınca olmadığının, 16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş çocuklar için en az 6 ayda bir, diğerlerinde en az yılda bir defa hekim raporu ile belirtilmesi gereklidir” hükmü yer almaktadır(55).

Çırakların yasa hükümlerine rağmen; ilk işe giriş muayenelerinin ve periyodik kontrol muayenelerinin yeterince yapılmadığı görülmüştür. Bu durum çırakların koruyucu iş sağlığı hizmetlerinden ne kadar az yararlandıklarının bir göstergesidir.

Çalışmada çırakların %9.1’i çıraklık sözleşmesinin olmadığını belirtmiştir.Oysa 3308 sayılı ÇMEK 13. maddesine göre “507 sayılı kanuna tabi işyerleri, Bakanlıkça tespit edilecek illerde ve meslek dallarında 19 yaşından gün almamış kimseleri, çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramaz. İşyeri sahibi, aday çırağı ve çırağı çalıştırmaya başlamadan önce bunların velisi veya vasisi veya reşit ise kendisi ile yazılı çıraklık sözleşmesi yapmak zorundadır.” (81). Bu durumda çıraklık sözleşmesi olmayanların yaşı ne olursa olsun yasal olarak çırak sayılmayacakları açıktır.

Çalışmada çırakların %81.9’unun 1-9 işçi bulunan işyerlerinde çalıştığı bulunmuştur.

Ülkemizde ekonomik faaliyette bulunan çocuklarla ilgili yapılan çalışmalarda, çocukların büyük kısmının 1-9 işçi çalıştıran işletmelerde çalıştığı tespit edilmiştir(18,57,73,88).

Ülkemizde çalışan çocukların önemli bir kısmı küçük işletmelerde çalışmaktadır. Bu işletmeler temel eğitimden sonra geleneksel sistemde bir işe başlama noktası ve mesleki bilgilerin öğrenilmesinde önemli bir yer olarak görülmektedir. Küçük işletmelerin çocukları tercih etmelerinin nedenleri; kalifiye eleman ücretlerinin yüksek olmasının maliyete olumsuz etkileri ve işe uygun eleman yetiştirme gerekliliğidir. Bu amaçla çocuk yaşta işe alınan çıraklar, çıraklık ve kalfalık devrelerini, işverenin yeteneği, prensipleri ve mevcut çalışma şartları içerisinde aşarak usta birer eleman olmaktadır. Bu işyerleri özellikle pratik eğitim veren işyerleri olduğundan, kısa

sürede işe aldıkları elemanlardan verim almaya başlamaktadırlar. Ancak günün gelişen teknolojik imkanlarının kullanımındaki güçlükler nedeni ile pratik eğitimin yanı sıra, kuvvetli bir teorik eğitimin de şart olduğu ortaya çıkmaktadır(60).

5. 6. Araştırma Grubunun Alışkanlıkları

Çırakların %63.3'ü araştırma tarihine kadar hiç sigara içmediklerini, %88.5'i alkol kullanmadığını belirtirken, %75.8'i çalıştıkları işyerinde sigara içildiğini ifade etmişlerdir. Alkol kullanan çırakların, %8.0'inin her gün içtiğini ifade etmesi düşündürücüdür.

TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu(80)'nun yaptığı bir çalışmada çalışan çocukların %32.2'si sigara, %6.3'ü içki kullandığını ifade etmiştir. Türkmen(97)'nin tez çalışmasında, çırakların %75.0'i sigara kullanmadığını ifade ederken, %2.0'si günde 20 adetten fazla sigara kullandığını belirtmiştir. Yine 13-14 yaşındaki çırakların %95.2'si alkollü içki kullanmadığını ifade ederken, %4.8'i kullandığını; 15-17 yaşındaki çırakların %87.3'ü alkollü içki kullanmadığını ifade ederken, %12.8'i kullandığını belirtmiştir. Hocaoglu(44)'nin tez çalışmasında, çırakların %38.4'ü sigara kullandıklarını, %10.2'si alkollü içki kullandıklarını ifade etmişlerdir. Karadağ(7)'in tez çalışmasında ise, çırakların %80.5'inin ne sigara ne de alkol kullanmadığı bulunmuştur. Kocabiyyık N ve ark(61)'nin çalışmasında, iş ortamında sigara içilmesinin çırakların sigara içmelerini etkilediği bulunmuştur.

Sağlığa ilişkin riskli davranışlar içerisinde en yaygın olanı sigaradır. Sigaraya başlama nedenleri arasında; içinde bulunduğu topluma ait olma duygusunu bireyin yaşamayı istemesi, çevresinde sigara kullanan anne, baba, arkadaş ya da işverene özenmesi, ergenlik döneminde sigarayı kendini kanıtlama aracı olarak görmesi sayılabilir(6,67,85,86,88,90,97,106). Özellikle gelişmiş ülkeler, bir taraftan sigara içenlerin azaltılmasına yönelik organize programlar yürütürken, diğer taraftan da sigaraya yeni başlamayı önlemeye çalışmaktadır. Ülkemizin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde ise, sigaraya başlama yaşı 12-13 yaşlara kadar inebilmektedir(74,87,105). Sigara içiminin akciğer kanseri başta olmak üzere birçok kanser türleri, koroner kalp hastalığı, kronik bronşit, amfizem ve bacaklarda damar hastalıkları gibi birçok hastalığa neden olduğu bilinmektedir(5,65). DSÖ'nün son projeksiyonlarına göre, dünyada her yıl sigara nedeniyle ölenlerin sayısı 4 milyona

ulaşmıştır. 2030 yılında bu rakamın yılda 10 milyona çıkacağı öngörülmektedir(5,6,93,99,104).

1988 yılında İspanya'da yapılan Tütün Politikası Konusunda Avrupa Konferansı'nda, Tütün Mücadelesi Şartı yayımlanmıştır. Buna göre; her çocuk ve genç, her türlü tütün tanıtımından korunma hakkına ve herhangi bir tütün ürünü kullanımına başlamaları için yapılan özendirmelere karşı koymak için gerekli bütün eğitim ve yardımları alma; her çalışan işyerinde tütün dumanı ile kirlenmemiş bir hava soluma hakkına sahiptir(101).

Sağlığı tehdit edici diğer bir unsur olan alkolün, dünyada ve ülkemizde tüketiminin giderek arttığı ve başlama yaşının küçüldüğü dikkati çekmektedir. Ülkemizde 1930'lu yıllarda kişi başına 1 litre olan alkol tüketimi, günümüzde 11 litreye yükselmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde dünyada alkol tüketimi %125 civarında artarken, ülkemizdeki artış oranı %1100'dür(36). Alkole ilk başlangıç yaşı genellikle adölesan dönemine rastlamaktadır. Mısır'da yapılan bir çalışmada, alkol kullanımının 15-20 yaşlar arasında başladığı gösterilmiştir. Şili'de ise bu yaş 10'a kadar düşebilmektedir. Alkollü içkiyi ilk kez içme nedenlerinin başlıcaları; içki kullanmanın bireyin kendisine olan güvenini artırması, sorunları ve sıkıntıları unutmaya yardımcı olması, kutlama yapmanın güzel bir yolu olması ve arkadaş baskısıdır(77). Ancak hafif alkollü içeceklerle ve az miktarda başlayan bu alışkanlık, zamanla daha kuvvetli içkilerin kullanımına ve/veya daha fazla alkollü içki tüketimine yol açmaktadır. Alkol tüketimi zamanla bireyin aile ve iş ilişkilerinin bozulmasına, saldırganlığa, alkol bağımlılığına, uzun vadede siroz, hepatik ensefalopati gibi bazı ciddi sağlık sorunlarına ve en sonunda ölüme neden olmaktadır(26).

1995 yılında kabul edilen Alkol ile İlgili Avrupa Şartı, özellikle çocukları ve gençleri alkollü içki kullanma baskılarından korumayı ve alkolün onlara dolaylı veya dolaysız zarar vermesini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu şarta göre; bütün çocukların ve adolesanların, alkol tüketiminin olumsuz etkilerinden ve olanakların elverdiği ölçüde alkollü içki reklamlarından arındırılmış bir çevrede büyümeye hakları bulunmaktadır. 2001 yılında yayımlanan DSÖ Avrupa 2000-2005 Alkol Eylem Planı'na göre ise, gençleri alkol kullanmaya yönelik baskılardan korumak ve alkol ile ilişkili zararların yaygınlık ve derinliğini azaltmak için; ev, eğitim kurumları, işyeri ve yerel toplumda destekleyici çevrelerin sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu eylem planı

çerçevesinde ulaşılması amaçlanan hedeflerden en önemlileri alkol tüketmeye başlayan gençlerin sayısının önemli ölçüde azaltılması ve gençlerin içkiye başlama yaşının geciktirilmesidir(36).

Çalışmada çırakların yarısından fazlası, hafta sonlarını arkadaşlarıyla geçirdiğini ifade etmişlerdir. Ülkemizde yapılan diğer çalışmalarda da, çalışan çocukların hafta sonlarını daha çok arkadaşlarıyla geçirdiği bulunmuştur(40,95).

Boş zaman faaliyeti, kişinin ailesel, mesleki ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra bireysel olarak girişebileceği, dinlenme, eğlenme, bilgisini zenginleştirme, becerilerini artırma ve giderek toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşları içermektedir. Kısaca boş zaman, bireyin yaşamak için başvurması gereken uğraşların dışında, bireysel tercihlerine ayırabileceği zaman olarak tanımlanmaktadır. Bu faaliyetler, bireysel tercihlere bağlı olduğundan cinsiyet, yaş, gelir durumu, çalışılan iş, kırsal ya da kentsel yaşam ortamı çerçevesinde değişmektedir(38,59). Çalışanın sosyokültürel faaliyetlere zaman ayırabilmesi için, çalışma saatlerinin yaşam standartlarının geliştirilmesine imkan sağlayacak ölçüde ayarlanması gerekmektedir. Çalışma saatlerinin fazla olması, çalışanların kendilerine ve ailelerine daha az zaman ayırmasına, sosyokültürel etkinliklere katılımın asgari düzeye inmesine neden olmaktadır(59).

Çırakların %90.9'u ÇEM'nde eğitim verilmesini yararlı bulduğunu; %70.6'sı öğrendiklerini işyerinde uygulayabildiğini ifade etmiştir.

Öztürk M ve ark(73) yaptığı çalışmada çırakların %17.3'ünün ÇEM'de öğrendiklerini hiç uygulayamadığı, %61.6'sının bir kısmını uygulayabildiği ve %21.1'inin tamamını uygulayabildiği bulunmuştur. İnan(51)'nin tez çalışmasında çırakların %56.0'sı ÇEM'de eğitim verilmesini yararlı bulduğunu ifade etmiştir. ÇEM'deki eğitimin çırakların mesleki bilgi ve becerilerini arttıracak yadsınamaz bir gerçek olduğundan, eğitim programı içeriğinin iş kollarının pratiği de göz önünde bulundurularak düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

5. 7. Araştırma Grubunun DKP-SKP

Çalışmada çırakların DKP ve SKP ortalamasının sırasıyla 40.0 ± 9.7 ve 44.7 ± 9.7 olduğu; DKP ile SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı, iyi derecede ilişki olduğu bulunmuştur.

Literatürde çocukların durumluk ve sürekli kaygı düzeyini araştıran pek çok çalışma olmasına rağmen, çalışan çocuklarla ilgili çalışmaya ulaşılamamıştır. Sargın N(89)'nin tez çalışmasında, lise 1 ve 3. sınıfa devam eden ve yaşları 15-23 arasında olan 411 öğrencinin DKP ile SKP ortalamaları sırasıyla 45.1 ± 7.7 ve 43.7 ± 9.9 olup, DKP ile SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı orta derecede ilişki bulunmuştur. Yorulmaz(101)'in tez çalışmasında, yaş ortalaması 14.7 ± 2.0 olan toplam 5100 ortaokul ve lise öğrencisinin SKP'ı sırasıyla 41.7 ± 7.8 ve 42.8 ± 8.1 olarak bulunmuştur. Kozacığolu(62)'nin 3 farklı okulun lise son sınıfında okuyan toplam 150 öğrencide yaptığı çalışmada, her bir okulda okuyan öğrencilerin DKP ortalamalarının sırasıyla 41.4 ± 9.2 , 41.9 ± 8.9 ve 40.2 ± 9.2 ; SKP ortalamaları ise sırasıyla 39.7 ± 7.5 , 38.7 ± 7.5 ve 40.4 ± 1.5 olarak bulunmuştur. Molla(66)'nin tez çalışmasında, Edirne merkezinde 20 ilköğretim okulunda 3., 4. ve 5. sınıfta okuyan, toplam 1007 çocuğun SKP ortalaması 45.4 ± 10.5 olarak bulunmuştur.

Ruh sağlığı "bireyin kendisiyle, çevresindeki kişilerle ve toplumla barış içinde olması, sürekli denge, düzen ve uyum sağlayabilmek için gerekli çabayı sürdürebilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Koruyucu ruh sağlığı ise, "toplumdaki risk gruplarını tanımayı, yardıma gereksinmesi olanların saptanmasını ve bu bireylere gereken yardımın götürülmesini" amaçlamaktadır(66).

Ruh sağlığı yönünden ergenlik dönemindekiler ve çalışan gençler risk gruplarındandır. Gelişim dönemleri içinde önemli bir yer tutan ergenlik dönemi, gencin toplumda alacağı yerin olduğu bir evredir. Genç kimlik edinme çabalarını yaşadığı bu dönemde, fizyolojik gelişimine de ayak uydurmaya çalışmaktadır. Hızlı büyüme ve gelişme sorunlarına paralel, aile ve çevre sorunları genci huzursuz etmektedir. Diğer yandan çocuk yaşlarda çalışmaya başlanması, ergenlik döneminde çalışma yaşamının içinde bulunulması, çalışma koşulları, bireylerin biyolojik, sosyal ve psikolojik gelişme süreci üzerinde etkili olmakta ve ruhsal durumlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu durumlar, bedensel ve ruhsal sağlığı tehdit eden risklere çalışan ergenlerin çalışmayanlardan daha fazla maruz kalmalarına neden olmaktadır(16,19,43,44,102).

Günümüzde ruhsal bozukluklar yüksek prevalansı, yüksek kronikleşme eğilimleri ve tedavi güçlükleri ile önemli bir toplum sağlığı sorunu durumundadır(66). Ergenlik yıllarının genellikle psikiyatrik bozukluğa benzer görünümde psikolojik karışıklıkları olduğu, ergenin duygusal yaşamında birçok kaygı, tasa ve kuruntular bulunduğu belirtilmektedir(16,44). Bu dönemdeki ruhsal belirti düzeyinde olmayan sorunların tanınması, ruhsal yakınma ortaya çıktıktan sonraki sorunlarla benzerlik ve farklılıkların ayırt edilmesi koruyucu ruh sağlığı açısından önemlidir(44,101). Farklı kültürlerde, farklı ergen grupları ile yapılan çalışmalar, ergenlerin çok çeşitli ruhsal rahatsızlıklar için risk taşıdığını ve en sık görülen sorunun kaygı olduğunu göstermektedir(19,44,66,102). Türkiye Ruh Sağlığı Profili Araştırması'nda, "4-18 Yaş Çocuk ve Gençlerde Davranış Değerlendirme Ölçeği" kullanılarak elde edilen sonuçlara göre; 4-18 yaş grubu çocuk ve ergenlerde kaygı/depresyon sıklığı %2.6 olarak bulunmuştur(66). Literatürde çalışan çocuklar ve ergenlerdeki ruhsal sorunlarla ilgili verilere ulaşılamamıştır.

Çırakların %2.2'sinin durumluk ve %1.4'ünün sürekli kaygı düzeylerinin, grubun normal sınırlarını aştığı bulunmuştur. Bu durumun daha detaylı araştırılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Ülkenin geleceği olan çocuklar ve ergenlerdeki yüksek kaygı, başarıyı olumsuz etkilemesi ve ileride büyük sorunlara yol açması gibi nedenlerle üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur(27). Kaygının kişilik gelişimindeki rolü ve çocuklarda kaygı belirtilerine sık rastlanması, konunun anlaşılması ve ölçülmesinin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Çocuklarda kaygı belirtileri normal gelişimsel bir durumdur. Belirtilerin bazıları kaygı bozukluğu tanısı almaksızın görülebildiğinden, tedavi ya da önleyici yaklaşımlara başlamadan önce bu normal korku ve kaygıların, kaygı bozukluklarından ayırt edilmesi gerekmektedir. Kaygı şiddetli ya da yaygın olduğunda, çocukta istenmeyen psikolojik sıkıntılara yol açarak, uyum bozucu hale gelmektedir. Kaygı ciddiyeti ya da süresi açısından çocuğun işlevselliğini olumsuz yönde etkilerse, dikkati çekmekte ve müdahale edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde çocuk, kaygı belirtilerini yetişkinliğe taşımaktadır. Çocukların gelişimleri boyunca, bir ya da daha fazla korku ve kaygı yaşadıkları ve bunların içeriğinin yaşla değiştiği ifade edilmektedir(66,76). Reddedici ve küçük düşürücü tutumlar çocukta kaygı ve güvensizlik duyguları geliştirmektedir. Sullivan'a göre, özellikle ergenlik döneminde,

ana-baba veya diğerk yetişkinlerin alaycı ve küçük düşürücü tutumları çocuk üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır. İş ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan riskler de bireyde kaygı kaynağı olabilmektedir(68). Diğerk yandan, ölçülü ve dengeli bir kaygı durumu, yaşamda başarı ve uyum için olumlu katkı sağlamaktadır(27).

5.7.1. DKP-SKP ve Sosyodemografik Özellikler

Çalışan kızların hem DKP hem de SKP'larının, çalışan erkeklerin kaygı puanlarına göre yüksek olduğu, ancak sadece SKP'nda farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Çocukların kaygı düzeyi ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda kaygı düzeyi; kızlarda erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı yüksek olarak bulunurken(2,12,43,89,105), bazılarında da her iki cinsiyet arasında fark bulunmamıştır(2,66).

Kaygı ve strese verilen tepkilerde cinsiyet açısından farklılıklar olduğu; kızlarda kaygıya daha sık rastlandığı, stres ve kaygı durumlarında erkek çocukların daha saldırgan olduğu, kız çocukların stres karşısında daha çok kaygı ve çökkünlük gösterme eğilimleri olduğu tespit edilmiştir(9). Ergenlik döneminde kaygı bozukluğuna kızlarda erkeklere göre 2 kat daha fazla rastlanmaktadır(66). Kızlarda kaygı düzeyinin daha yüksek bulunması; kadınların bu bozukluğa yatkınlıklarının yanı sıra, toplumumuzda kadınların daha fazla sorumluluk ve yük almalarının, erkeklerin kadınlara göre daha fazla tolerans görmesinin, aile yapısında erkeğe çocukluktan itibaren öncelik verilmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Başka bir deyişle kızlar, kendi kimliklerini, özelliklerini, üretkenliklerini ortaya koymakta güçlük çekmekte, bu da kaygı düzeyini artırmaktadır(12,50,76). Özusta(76) ise bu durumu, kızların erkeklere göre korku ve kaygılarını rahatça aktarmalarından kaynaklanabileceği şeklinde belirtmiştir.

Çalışmada DKP ve SKP'da çırakların doğum yeri ve Samsun'a başka ilden göç etme durumu açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Literatürde kişilerin şu anki yaşına kadar yaşadıkları yerlerin; kültürel yapılarını, kişilik gelişmelerini ve kaygı düzeylerini olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği bildirilmektedir(105). Çırakların yarından fazlası Karadeniz Bölgesinden Samsun'a göç

etmiştir. Bu yörelerin kültürel yapısının Samsun'dan çok farklı olmamasının bu duruma yol açtığı düşünülmektedir.

Çalışmada DKP ve SKP'nın, geniş aileye sahip olanlarda çekirdek aileye sahip olanlara; parçalanmış aileye sahip olanlarda da sürekli aileye sahip olanlara oranla daha yüksek olduğu, ancak bunun istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Molla(66)'nın tez çalışmasında, öğrencilerin ailelerinin çekirdek, geniş ve bölünmüş olma durumları açısından kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır. Yorulmaz(105)'in tez çalışmasında, geniş aile yapısına sahip öğrencilerin SKP'larının çekirdek aile yapısına sahip öğrencilerden daha yüksek olmasına rağmen, bu iki öğrenci grubunun puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmadığı bildirilmiştir. Yine sürekli ailesi olanlarla, bölünmüş ailesi olanlar arasında da SKP açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

Çekirdek aile içinde ilgi ve sevgi daha yoğun biçimde yaşanmakta, aile içi ilişkiler daha rahat kurulabilmektedir. Oysa geniş ailede birey sayısının daha fazla olması, bireylere daha fazla sorumluluk yüklenilmesi, ilgi ve sevginin bölünmesi gibi kaygı artırıcı faktörler bulunmaktadır(105). Diğer yandan ailenin herhangi bir nedenle parçalanması ve bu tecrübenin çocuk yaşlarda yaşanması, çocuğu en çok sarsan ve örseleyen durumdur(66). Çalışmada aile yapısı ve aile tipi açısından DKP ve SKP'da fark bulunmaması, çirakların kaygıyı artırıcı bu faktörlerden etkilenmediğini göstermektedir.

Çalışmada kardeş sayısı ile DKP ve SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmadığı; doğum sırası ile DKP arasında negatif iyi derecede ve SKP arasında negatif çok zayıf ilişki olduğu bulunmuştur. Yorulmaz F(105)'un yaptığı tez çalışmasında da, ilk çocuk olarak doğanlarda SKP'nın diğerlerine göre en yüksek olduğu saptanmıştır. Molla(66)'nın tez çalışmasında, doğum sırası büyüdükçe çocukların SKP'nın da arttığı bildirilmiştir.

Çocuğun doğum sırası kişilik gelişiminde önemli bir etmendir. İlk çocuk belirli bir süre için ailenin ilgi odağı olmakta ve yeni doğan kardeşlerle bu ilgiyi paylaşmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca ekonomik yetersizlikler, anne ya da babanın ölümü durumunda anababanın görevlerinden bir kısmını da üstlenmesi genellikle ilk çocukta beklenmektedir. Bunlar bir yandan bireyin küçük yaşta olgunlaşmasına, diğer yandan da kaygı düzeyinde artmaya neden olabilmektedir(66). Kaygı düzeylerinin çocuğun doğum

sırası arttıkça azalması, ilk sıralarda doğan çocukların ailelerinde daha fazla sorumluluk almalarına bağlanabilir.

5.7.2. DKP-SKP ve Sosyoekonomik Özellikler

Asgari ücretten daha düşük ücret alanların DKP ve SKP istatistiksel olarak incelendiğinde; daha yüksek ücret alanlarınkinden, ücret almadan çalışanların SKP ise, asgari ücretten daha yüksek ücret alanlardan anlamlı yüksek bulunmuştur. Kazandığı paranın bir kısmını ailesine verip, geriye kalanını harcayanların DKP ve SKP, kazandığı paranın tamamını ailesine verenlerden istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek bulunurken; kazandığı paranın bir kısmını ailesine verip, geriye kalanını harcayanların SKP, tamamını kendisi harcayanlardan istatistiksel olarak anlamlı daha yüksek bulunmuştur. Oturdıkları ev kira olan çırakların SKP, kendi mülkü olanlardan istatistiksel olarak anlamlı daha yüksek bulunmuştur.

Gelir düzeyi kaygıyı artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik sıkıntılar ailenin huzurunu bozan bir etkidir. Yoksul ailelerde yetişmenin çocuğun gelişimini önemli ölçüde aksatabileceğine, uyumsuzluk ve ruhsal bozukluklara yol açabileceğine dikkat çekilmektedir. Sürekli ekonomik sıkıntı içinde olma ve üstelik küçük yaşlardan itibaren de bizzat çalışma yaşamının içinde bulunma, çocuğun öteki arkadaşlarıyla kendisini karşılaştırmasına ve kimi şeyleri elde edememesinden dolayı eziklik duymasına neden olmaktadır. Ayrıca ailedeki gelecek korkusunun çocuğa da yansımaları düşünülürse, parasal sorunların çocuğun kişiliğinin gelişiminde ve kaygı oluşumunda önemli bir etken olduğu açıkça görülmektedir(66).

5.7.3. DKP-SKP ve Çalışma Yaşamı Özellikleri

Çalışmada çalıştığı işi kendisi bulanların DKP ve SKP, yaptığı iş başkası tarafından bulunanlara göre düşük olmasına rağmen, istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamış; çalışılan yer açısından hep aynı işyerinde çalışanlarla, aynı iş kolu fakat farklı işyerinde çalışanların SKP arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Ülkemizde çocuğun işe başlaması ve çalışacağı işe karar verilmesi aşamasındaki temel kararları genellikle aileler vermektedir. Oysa bu dönem kişinin bundan sonraki yaşamındaki zihinsel gelişimini, duygusal ve sosyal davranış modelini, hatta kişiliğinin şekillenmesini sağlayacak ve gününün yaklaşık %70.0'ini geçireceği bir devrenin

başlangıcıdır(17,86). Yaşamın bu önemli dönemi hakkında kendi kararını alamayan bireylerde, bu durumun kaygı düzeyini arttırabileceği düşünülmektedir.

Tüm dünyada en yaygın biçimde yaşanan duygu durumu olan kaygının sonuçları olumsuz olabilmektedir. Nedenlerinin çok çeşitli olması yüzünden sağaltımı oldukça güç olan kaygı, iş yaşamında verimi etkileyerek kişilerin işgücünü önemli ölçüde azaltan en önemli faktörlerden birisidir. Sürekli kaygı düzeyi yüksek olan bireyler endişeleriyle başa çıkmada yetersiz kalmakta, bu da iş ve sosyal yaşantısını olumsuz etkilemektedir. İşyerinde yaşanan mesleki doyumsuzluk, çocukların işyerini ya da iş kolunu değiştirmesine neden olmakta, bu ise kaygıyı artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle ülkenin geleceği olan çocuklardaki yüksek kaygı, başarıyı olumsuz etkilemesi, ileride büyük sorunlara yol açması gibi nedenlerle üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur(7,105).

Yaptığı işi seven çırakların DKP ve SKP, yaptığı işi sevmeyenlerden istatistiksel olarak anlamlı düşük bulunmuştur. Çalışanların yaptıkları işten memnun olmamaları ve yaptıkları işi sıkıcı bulmaları kaygıyı artıran faktörlerdendir(15).

5.7.4. DKP-SKP ve Çalışma Koşullarından Kaynaklanan Riskler

Çıraklar fazla mesai durumu açısından incelendiğinde; DKP’da ara sıra fazla mesai yapanlarla, sürekli yapanlar ve ara sıra fazla mesai yapanlarla yapmayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuş ve sürekli fazla mesai yapanların DKP’nın en yüksek olduğu görülmüştür. Fazla mesai yapıldığında ek ücret alanların, almayanlara göre DKP ve SKP istatistiksel olarak anlamlı düşük bulunmuştur. Elde edilen bu sonuçlar; fazla mesai yapılmasının ve bunun karşılığında da ek ücret alınmamasının kaygı üzerinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu durum çocuk istismarının bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa İK’nun 35. maddesine göre, fazla mesaiye kalanlara ek ücret verilmesi gerekmektedir(79).

Yıllık izin alma durumu açısından incelendiğinde; DKP ve SKP’nın her ikisinde de sırasıyla yıllık izin alanlar ve alamayanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Yıllık ücretli izin tüm çalışanların hakkı olup, bu dönemde çalışanların dinlenmesi esastır. İK’nun 49. maddesine göre, işveren çalışanlara ücretli izin vermekle yükümlüdür(79).

Hastalığında izin alanların almayanlara göre DKP ve SKP istatistiksel olarak anlamlı düşük bulunmuştur. Çalışma koşullarındaki olumsuzlukların, çocukların kaygı düzeyini arttırdığı görülmektedir.

5.7.5. DKP-SKP ve Araştırma Grubunun Alışkanlıkları

Çalışmada sırasıyla DKP ve SKP'nda halen sigara kullananlarla hiç kullanmamışlar arasında; DKP'nda halen içki kullananlarla hiç kullanmamışlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur.

Yorulmaz(105)'ın yaptığı tez çalışmasında, sigara içen öğrencilerin SKP düzeylerinin, içmeyenlere göre istatistiksel olarak anlamlı daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sigara ve alkol kullananların genellikle özgüvenleri zayıf ve kaygılı kişiler oldukları, yaşamın zorluklarına karşı bu maddeleri kullanarak destek aradıkları bildirilmektedir(64). Kaygı yaratan durumlarda sigara içmenin ve alkol kullanmanın psikolojik olarak rahatlama sağlayarak, bireyin o anlık kaygı düzeyini azaltacağı bildirilmektedir. Ancak sigaraya ve alkole başlama sırasındaki kaygı düzeylerinin belirlenmesinin, sigara-alkol-kaygı arasındaki ilişkiyi daha iyi gösterebileceği bildirilmektedir(105). Bu nedenle sigaraya başlama çağına olan ergenlerde kaygının sigaraya başlamada bir risk faktörü olabileceği düşünülmektedir.

ÇEM'de öğrendiklerini işyerinde uygulayabilenlerin uygulayamayanlara göre DKP ve SKP istatistiksel olarak anlamlı daha düşük olduğu saptanmıştır. Elde edilen verilerle ÇEM'de öğrendiklerini işyerinde uygulayan çırakların kendilerine olan güvenlerinin arttığı ve bu durumun da daha olumlu çalışma ortamı yaratarak kaygı düzeyini düşürdüğü kanısına varılmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

ÇEM'e devam eden çırakların sosyodemografik ve çalışma yaşamı özellikleriyle, durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin değerlendirildiği bu araştırma sonucunda elde edilen verilere göre; Samsun ÇEM'e devam eden çırakların ekonomik nedenlerle küçük yaşlarda, eğitimlerini yarıda bırakarak, çalışma koşulları uygun olmayan yerlerde çalışmaya başladıkları; çoğunun düşük ücretle ya da ücret almadan çalıştığı; ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşük, annelerinin tamamına yakınının ev hanımı ve babalarının işçi, memur ya da çiftçi olduğu; çalışma koşullarındaki olumsuzlukların çocukların kaygı düzeyini artırıcı yönde etkileri olduğu bulunmuştur.

Kısa vadede çocukların çalışması önlenemediğinden yapılması gereken şey, çalışma yaşamındaki çocukların sorunlarını çözmek, çalışma yaşamının gelişimleri üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeye yönelik tedbirleri yaşama geçirmek olmalıdır. Çalışan çocukların sorunları, nedenleri ve çözüm yolları çeşitlilik içermektedir. Çok boyutlu olan bu konuda sorunlara yönelik çözümler devletin, işverenlerin, kitle örgütleri ve meslek kuruluşlarının, ailelerin ve çocukların işbirliği içerisinde ele alınmalıdır.

I. Devlet:

1. Ülkemizde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında etkili etmenlerden birisi hızlı nüfus artışıdır. Bu nedenle nüfus artış hızının düşürülmesine yönelik önlemler alınmalı ve bu konuda uygulanmakta olan politikaların etkinliği artırılmalıdır.
2. Çalışan çocukların korunmasını amaçlayan yasal düzenlemeler ülkemizin gereksinimine uygun olarak yapılmalıdır. Bunun için, öncelikle yasalarda varolan çalışmaya başlama yaşı ile ilgili farklılıklar giderilmeli, tarım ve sokakta çalışan çocuklar yasa kapsamına alınmalıdır. İlgili yasaları düzenlerken çocuk işçilere yönelik uluslararası standartlar dikkate alınmalı ve bunların hızla yaşama geçirilmesini sağlamalıdır.
3. Yasal düzenlemelere uyulmasını sağlayacak olan iş denetimi anlayışı çocuk çalıştırılması sorununa bütünsel yaklaşmalı; yaptırım yanında eğitimi ve bilgilendirmeyi kullanmalı; sorunun çözümü ile ilgili etkinliğe ilgili kişi ve kuruluşların katılımı sağlanmalı, iş müfettişleri eğitilmelidir.

4. Çocuk işçi çalıştıran tüm işyerlerinde çevresel faktörler, çalışma süreleri gibi konuların belli aralıklarla denetimi yapılmalı ve gerekli önlemlerin alınması sağlanmalıdır.
5. Çocuğun gelişimini önleme potansiyeline sahip olan tehlikeli işler listelenmeli ve çocukların bu işlerde çalıştırılmaları önlenmelidir.
6. Türkiye’de çalışan çocukların büyük kısmı küçük ve orta ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Bu nedenle ülkemizde çalışan çocuklara ilişkin geliştirilecek politikalarda, hedef olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler alınmalıdır.
7. Çocukların çalışma yaşamına girmesini geciktirmek amacıyla ilköğretim süresinin sekiz yıla çıkarılması olumlu bir gelişmedir. Ancak eğitim sisteminde de gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Eğitimin kalitesi artırılmalı, eğitim aileler ve çocuklar için çekici bir hale getirilmelidir.
8. Meslek liselerinin ve çıraklık eğitiminin müfredat programlarında iş güvenliği ve ilgili mevzuata yönelik bilgilerin ağırlıklı olarak verilmesi sağlanmalıdır.
8. Bir tür “çocuk işçi el kitabı” hazırlatılarak, bunun çocuk işçilere dağıtılması ve böylece çocuğun yasal hakları ve güvenlik konularında sağlıklı bilgi edinmesi sağlanmalıdır.
9. Sanayi bölgelerinde çalışan çocukların periyodik muayenelerinin yapılmasını kolaylaştırıcı yatırımlar yapılmalıdır.
10. Çocuk işçilere yönelik araştırmalar desteklemeli, bunların yaygın bir şekilde duyurulması sağlanmalıdır.
11. Çocuklar sıklıkla aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle, öncelikle ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek ekonomik önlemler alınmalı; gelir dağılımı, ücret, asgari ücret, istihdam, sosyal güvenlik gibi alanlara sistematik biçimde yaklaşılmalıdır.
12. İstihdam artırıcı politikalarla işsizlik önlenmeye çalışılmalı, daha çok sayıda kadının çalışma yaşamına katılması sağlanmalıdır.

II. İşverenler:

1. İşverenin eğitimi ile, çocuğun daha iyi koşullarda çalıştırılması amaçlanmalıdır.
2. İşverenin çocuk işçilere yönelik mevzuatı bilmesi ve bunlara eksiksiz uyması sağlanmalıdır.
3. İşveren bir yandan iş güvenliği kurallarının işyerinde uygulanmasını sağlarken, diğer yandan da tüm çalışanlarının bu kuralları öğrenmesi için sürekli eğitim programları düzenlemelidir.
4. Çocuk işçilerin yapması gereken işleri belirleyerek, muhtemel tehlikelere karşı önlemler geliştirmelidir.
5. Çocukların kullandıkları tüm araç ve gerecin, onların yaş ve fiziksel yapısına uygun olmasını sağlamalıdır.
6. Çocukların çalıştıkları sürece bilgili ve deneyimli ustaların gözetim ve denetiminde olmasını sağlamalıdır.

III. Kitle Örgütleri ve Meslek Kuruluşları

1. İşçi sendikaları çalışan çocuklar konusunda duyarlı olmalı, çalışan çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesinde aktif rol oynamalıdır.
2. Odalar ve mesleki kuruluşlar, çalışan çocuklar konusuna önem vermeli, kendi üyelerinin duyarlılığını artırmak için çabalarını etkili bir biçimde sürdürmelidir.
3. Sanayi bölgelerinde çocuk işçilerin eğitime ve sağlıklı gelişimine katkıda bulunacak sağlık ve eğitim merkezi kurulması gibi girişimleri organize etmelidir.
4. Tüm işveren ve çalışanları iş güvenliği ve yasal hakları konusunda bilgilendirip eğitmeye çalışmalıdır.
5. İşkollarındaki sağlık ve güvenlik koşullarının araştırılıp, çözüm önerilerinin geliştirilmesi için üniversite ve araştırma kurumları ile işbirliği yapmalıdır.
6. Yapacakları yayınlar ile üyelerinin, çocuk işçilerle ilgili mevzuatı izlemelerine yardımcı olmalıdır.

IV. Aileler

1. Çocuğun sosyalleşmesinde ilk ve en önemli ortam aile olup, çocukların geleceği ailenin bilinçli olmasına bağlıdır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi artırılarak, ailenin çocuğunu okul yerine çalışmaya göndermek konusundaki bilinçsizliği ortadan kaldırılmalıdır.
2. Aileler çocuklarını çalışmaya gönderirken, sadece kazançları ile değil, çalışma koşulları ile de ilgilenmeli, çocuğun nerede, ne tür işte, kiminle çalıştığını öğrenmelidir.

V. Çocuklar

1. Öncelikle yasal haklarını doğru olarak öğrenmeli ve çalıştırılmayacağı koşulları bilmelidir.
2. İş güvenliği konusunda verilecek eğitimlere katılmalıdır.
3. Kendisine verilen koruyucuları mutlaka kullanmalı ve iş güvenliği kurallarına uymalıdır.

7. KAYNAKLAR

1. Akbulut T. İşçi Sağlığında Risk Grupları. Akbulut T(Ed). İşçi Sağlığı Prensipleri ve Uygulamaları. İstanbul. Sistem Yayıncılık. 1994:283-306.
2. Akış N, İrgil E, Pala K ve ark. Gemlik Çıraklık Eğitim Merkezi'nde Okuyan Çırakların Çalışma Koşulları ve Sosyal Sorunları. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Günleri Bildiri Kitabı, 27-29 Nisan 2001, Bursa, 54-61.
3. Alkan C, Doğan H, Sezgin İ. Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları. Ankara. Gazi Üniversitesi Yayın No:188, 1994.
4. Arslan A. Çıraklık Hukuku ve Mevzuatı. 1. Baskı. İzmir. Anadolu Matbabacılık, 1988: 7-15.
5. Aşut Ö. Sigaranın İnsan Sağlığına Etkileri. Aşut Ö(Ed). Hekim ve Sigara. 1. Baskı. Ankara. TTB,1993:15-41.
6. Aşut Ö. Sigara İçme Epidemiyolojisi. Aşut Ö(Ed). Hekim ve Sigara. 1. Baskı. Ankara. TTB, 1993: 45-52.
7. Avcıoğlu S. Kaygı Düzeyi ve Denetim Odağının Bireyin İş Verimi Üzerindeki Etkilerinin Belirlenip Karşılaştırılması(Uzmanlık Tezi). İzmir 1995.
8. Bağdadioglu E. Asgari Ücret. Ankara. Türk Eğitim Yayınları No:3, 1999:5-21.
9. Baltas A, Baltas Z. Stres ve Başa Çıkma Yolları. 18. Baskı. İstanbul. Remzi Kitabevi, 1998:47.
10. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Ulusal İlk Rapor. Ankara. Sistem Ofset, 1999: 1-19.
11. Baştaymaz T. 6-15 yaş Grubu Bursa'da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma. İstanbul. Friedrich Ebert Vakfı, 1990:9-75.
12. Baykan Ö. Lise Öğrencilerinin Mesleki Yönelim ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki(Uzmanlık Tezi). Kocaeli 1998.
13. Bellamy C. Dünya Çocuklarının Durumu,1997. Ankara. UNICEF. 1998:9-73.
14. Bilir N, Yıldız AN. Küçük ve Orta Ölçekli İşyerlerinde İşyeri Durum Saptama Çalışması. VI. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Adana, 1999 , 259-262.

15. Boyacı S. Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Son Sınıf Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Beklenti ve Kaygı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma(Uzmanlık Tezi). İzmir 1990.
16. Bulut I. Psiko-Sosyal Gelişim. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları. Ankara. TİSK,1997: 44-74.
17. Bulutay T. Türkiye’de Çalışan Çocuklar. Ankara. TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü-Uluslararası Çalışma Örgütü, 1995: 1-25.
18. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı. Çalışan Çocuklar Projesi Raporu(1994-1999 Dönemi Proje Çalışmaları). Ankara. Lazer Ofset, 2000:1-333.
19. Çamkuşu B, Sala G, Yıldız AN. Ahi Evran Çıraklık Eğitim Merkezi Son Sınıfta Öğrenim Gören, Oto Yan Sanayinde Çalışan İşçilerin Psikolojik Semptom Dağılımı. V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, 12-16.10.1996, İstanbul, 513-517.
20. Çilingir C. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Sağlık Sorunları. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 75-90.
21. Demircioğlu M. Türk İş Hukukunda Çocuk ve Gençlerin Konumu. Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu. İstanbul. Türk-İş Sendikalar ve Çalışan Çocuklar Ulusal Semineri, 1994:41-48.
22. DİE Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları-Nisan,1996. Devlet İstatistik Enstitüsü Matb. Yayın No:2007. Ankara, 1997.
23. DİE. 2000 Yılı II. Dönem Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları. Ankara. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası,2000: Sayı:B.02.1.DİE.0.11.04/906-150.
24. DİE. Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları-Ekim,1999. Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Haber Bülteni,1999: Sayı:B.02.1.DİE.0.11.04/906-137.
25. Dirican R, Bilgel N. İşçi Sağlığı. Dirican R, Bilgel N(Eds). Halk Sağlığı(Toplum Hekimliği). 2. Baskı. Bursa. Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993: 429-452.
26. Dirican R, Bilgel N. Gençlerin Sağlık Sorunları. Dirican R, Bilgel N(Eds). Halk Sağlığı(Toplum Hekimliği). 2. Baskı. Bursa. Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1993: 419-428.
27. Doğan O. Yaygın Anksiyete Bozukluğunun Epidemiyolojisi. Doğan O. Ruhsal Bozuklukların Epidemiyolojisi. 1. Baskı. Sivas. Dilek Matbaası, 1995: 41-45.

28. Ebrinç S. Psikiyatrik Derecelendirme Ölçekleri ve Klinik Çalışmalarda Kullanımı. Klinik Psikofarmakoloji Bülteni 2000;10(2):109-116.
29. Ekşi A. Adolesan Ruh Sağlığı ve Gelişimi. Ekşi A(Ed). Ben Hasta Değilim. İstanbul. Nobel Tıp Kitabevi,1999:125-149.
30. Ennew J. (Çev Öztekin Ç). Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar: Planlama için Bir Rehber. 1. Baskı. Ankara. UNICEF, 1998: 39-52.
31. Erder S. Çocuklar Neden Çalışıyor? Çocuk ve Çalışma Kavramları. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. Çalışan Çocuklar İlköğretim Müfettişlerini Bilgilendirme Semineri. İstanbul. Anadolu Matbaası, 19-23 Haziran 1995: 7-16.
32. Fırat M. Çalışma Yaşamında Risk Grupları. Akbulut T(Ed). İşyeri Hekimliği Ders Notları. 1. Baskı. Ankara. Türk Tabipleri Birliği, 1996: 235-240.
33. Fişek GA. Çalışma Yaşamı ve Çocuk. 2. Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi, Ankara, 1988; 253-264.
34. Fişek G. İşçi Sağlığı ve Boyutları. Topuzoğlu İ, Orhun H(Eds). İş Hekimliği Ders Notları. 3. Baskı. Ankara. TTB Yayını, 1993: 7-10.
35. Gander MJ, Gardiner HW. Ergenlik Nedir?. Onur B(Ed). Çocuk ve Ergen Gelişimi. 3. Baskı. İstanbul. İmge Kitabevi, 1998:404-437.
36. Gençler ve Alkol Üzerine Bildirge(Stocholm 19-21 Şubat 2001)
url: <http://un.org.tr/who/gencalkol.htm>
boyut:32042 bayt, 06/07/2001
37. Gençtan E. Tarih Boyunca Normal Dışı Davranış Kavramı. Gençtan E(Ed). Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar. 8. Baskı.İstanbul,Remzi Kitabevi,1992:37-71.
38. Gökçe B. Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler ve Yayınlar. Ankara. TC Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayın No:01-89, 1983:10-92.
39. Gülgöz S. Test Kullanımında Temel Konular. Türk Psikoloji Dergisi 1994; 9(33):1-8.
40. Gündüz S. Tokat Küçük Sanayi Çıraklarının Sosyoekonomik Durumları ve Gelecek Beklentileri(Uzmanlık Tezi). Sivas 1994.

41. Güvel AY. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İle İlgili Mevzuat Ve Gelişimi. Ankara. Türk-İş Yayınları no:147,1995:3-23.
42. Güzel A. ILO Normları ve Türk İş Hukuku. Ankara. İş Hukuku ve sosyal Güvenlik Hukuku Türk Milli Kongresi. Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, 1997:5-49.
43. Hatunoğlu A. Ailenin Sosyoekonomik ve Kültürel Düzeyinin Çocuğun Kaygı Düzeyine Etkisi(Uzmanlık Tezi). Erzurum 1997.
44. Hocaoglu Ç. Trabzon Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencileri İle Bir Grup Orta Öğretim Öğrencisinin Ruhsal Durumlarının Karşılaştırılması(Uzmanlık Tezi). Trabzon 1998.
45. ILO. IPEC Program Belgesi. Ankara. ILO, 1998.
46. ILO. Child Labour-Targeting the Intolerable. Genova. International Labour Office,1996.
47. ILO Ankara Home Page
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/europro/ankara/index.htm>
4079 bytes, 24/7/2000
48. ILO Ankara
<http://www.ilo.org/public/turkish/region/europro/ankara/programme/index.htm>
19386 bytes, 24/7/2000
49. Işık Y, Aksoy Z, Katırcı M ve ark. 2001 Yılı Başında Milli Eğitim. Ankara. TC Milli Eğitim Bakanlığı, 2000: 150-151.
50. İmamoğlu EO, Gültekin Y. Önerilen Dengelenmiş Toplumsal Birey Modeli Işığında Üniversite Gençliğinin Sorunları. Türk Psikoloji Dergisi 1993; 8(30):27-41.
51. İnan R. Ankara Sitelerde Küçük Ölçekli Mobilya Atölyelerinde Çalışan Çırakların Genel Özellikleri İle İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İle İlgili Bilgi Düzeyleri(Uzmanlık Tezi). Ankara 1997.
- 52.. İstatistik Türkçe 97
url: <http://www.meb.gov.tr/stats/ist2000/b1e.htm#cirak>
84967 bayt, 18/02/2001
53. İş ve İşçi Bulma Genel Müdürlüğü Dış İlişkiler Çalışma Grubu. Türkiye'de ve AT'de İnsangücü Politikaları ve İstihdamı Geliştirici Çalışmalar. Ankara. İş ve İşçi Bulma Kurumu, 1991: 1-41.

54. Kalaycıoğlu S, Kardam F, Tüzün S ve ark. Türkiye için Bir Sosyoekonomik Statü Ölçütü Geliştirme Yönünde Yaklaşım ve Denemeler. Toplum ve Hekim 1998; 13(2):126-137.
55. Karabulut Ö. Çalışan Çocuklar(Türkiye’de ve Dünyada Çalışan Çocuk Sorunlarına Genel Bakış). Ankara. Türk-İş, 1994: 15-151.
56. Karabulut Ö. Türkiye’de Çalışan Çocuklar. İstanbul. Friedrich Ebert Vakfı,1996: 6-55.
57. Karabulut Ö. Çocuk İşçiliğine Karşı Sendikal Mücadele:Türk-İş Modeli. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:224, 1998: 9-119.
58. Karabulut Ö. Genç İşçilerin Sorunları ve Çözüm Yolları. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:19, 1999: 9-64.
59. Karadağ A. Oto Sanayi İş Kolunda Çırac Olarak Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları, İş Kazaları, İş Güvenlikleri ve Sosyoekonomik Durumlarının İncelenmesi(Uzmanlık Tezi). Ankara 1993.
60. Kartal C. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Küçük İşletmelerde Çalışan Çocukların Sorunlarına Genel Bakış. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 91-96.
61. Kocabıyık N, Batı H, Karababa AO. İzmir Altındağ Çıracılık Eğitim Merkezindeki Çıracıkların Sigara İçmelerinde Ailelerin ve İş Ortamının Etkisi, 6. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Adana, 1998, 423.
62. Kozacıoğlu G. Çocukların Anksiyete Düzeyleri ile Annelerin Tutumları Arasındaki İlişki(Uzmanlık Tezi). İstanbul 1986.
63. Köknel Ö. Kaygı Bozuklukları. Köknel Ö(Ed). Genel ve Klinik Psikiyatri. 1. Baskı. İstanbul. Nobel Tıp,1989:44-143.
64. Kulaksızoğlu A. Ergenlik Psikolojisi. 3. Baskı. İstanbul. Remzi Kitabevi, 2000: 206-224.
65. Kural E. Sigara Alışkanlığı. İSGÜM Bülteni 1991; 26(1):5-14.
66. Molla S. Edirne Merkezindeki İlkokul Öğrencilerinde Kaygı Düzeyleri ve Sosyodemografik Özelliklerinin İlişkisi(Uzmanlık Tezi). Edirne 1999.
67. Oymak FS, Gülmez İ, Çetinkaya F ve ark. Kayseri’de Kolej Öğrencilerinde Sigara İçme Alışkanlığı. Erciyes Tıp Dergisi 1998, 20(3):214-219.

68. Ök M. 13-15 Yaş Grubu Ortaöğretim Öğrencilerinde Kaygı Düzeyi (Okul Rehberlik Servisine Başvuran ve Başvurmayanlarda Kaygı)(Uzmanlık Tezi). İzmir 1990.
69. Öner N, Le Compte A. Süreksiz Durumluk/Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı. 1. Baskı. İstanbul. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1983: 1-26.
70. Özevren M. İşletmelerde Çalışma Saatleri Programı ve Marmara Bölgesindeki Uygulama(Uzmanlık Tezi). İstanbul 1987.
71. Özkök Y. ILO-Uluslararası Çalışma Örgütü. Toplum ve Hekim 1991; 47(1): 21.
72. Özşahin A, Bostancı M, Zencir M. Denizli Vali Necati Bilican Çıraklık Eğitim Merkezi'nde Okuyan Çırakların Çalışma Yaşamına İlişkin Özellikler. Toplum ve Hekim 1999; 14(2): 87-92.
73. Öztürk M, Yeşil H, Aksoy İ. Çalışma Hayatı ve Mesleki Eğitim Sisteminde Çıraklık Eğitimi Araştırması. Ankara. Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü,1997: 1-50.
74. Öztürk M, Naçar M, İskender G ve ark. Çıraklarda Sigara İçme Alışkanlığı. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Günleri Bildiri Kitabı, 27-29 Nisan 2001, Bursa, 201-206.
75. Öztürk M, Çakmak A, Kışioğlu AN ve ark. Isparta Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri. Ulusal İş Sağlığı ve İşyeri Hekimliği Günleri, 27-29 Nisan 2001, Bursa
76. Özusta HŞ. Çocuklar İçin Durumlu-Sürekli Kaygı Envanteri Uyarılama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Türk Psikoloji Dergisi 1995; 10(34): 32-44.
77. Pekcan H. Adölesan ve Okul Sağlığı. Güler Ç, Bertan M(Eds). Halk Sağlığı Temel Bilgiler. 2. Baskı. Ankara. Güneş Kitabevi, 1997: 189-223.
78. Polat O. Çocuk ve Hakları. İstanbul. Analiz Yayınları, 1997: 51-133.
79. Resmi Gazete, İş Kanunu, 01 Eylül 1971.
80. Resmi Gazete, Çıraklık Kalfalık ve Ustalık Kanunu. 05 Temmuz 1977.
81. Resmi Gazete, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu. 19 Haziran 1986.
82. Resmi Gazete, Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Kurumları Öğrencilerinin Mesleki Eğitimi Yönetmeliği. 06 Kasım 1986.
83. Resmi Gazete. Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararları. 31 Aralık 1999.

84. Rosskam E. İşyerinde Gürültü. Koç C(Çeviren). İşyerinde Sağlığınız ve Güvenliğiniz: Modüller. 1. Baskı. Ankara. Uluslararası Çalışma Örgütü Bürosu,1997.
85. Rosskam E. Ergonomi. Koç C(Çeviren). İşyerinde Sağlığınız ve Güvenliğiniz: Modüller. 1. Baskı. Ankara. Uluslararası Çalışma Örgütü Bürosu, 1997.
86. Saran N, Akkayan T. Çalışan Gençliğin İşbaşında Eğitimi, Çıraklık, Kalfalık, Mesleğe Yönelme Sorunları. Ankara. MEB.1988.
87. Senemoğlu N. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Eğitim Sorunları. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 22-43.
88. Serter N. Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları- Sosyo-Ekonomik Sorunlar. TİSK Sanayi Bölgelerinde Çalışan Çocukların Sorunları 1997; 7-21.
89. Sorgun N. Lise 1 ve Lise 3. Sınıf Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin Karşılaştırılması(Uzmanlık Tezi). İzmir 1990.
90. Şahin A. Sigaraya Neden Başlarlar?. Barış İ(Ed). Sigara ve Gençlik. Ankara. TC Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları Dizisi-43, 1997: 12-16.
91. Şeker U, İzçiler M, Özsoy Ü. Manisa İlinde Makine Meslek Alanında Çırakların Eğitimleri ve Çalışma Şartları. Milli Eğitim Dergisi 2000; 147(3):31-37.
92. The State of the World Children 1997. Focus on Child Labour. UNİCEF(Executive Director: Belamy C.). Oxford University Press.UK. 1997
93. Tobacco Free Initiative
url: <http://tobacco.who.int>
12156 bayt, 06/06/2001
94. TÜRKİŞ. Son Değişiklikleriyle İşçi Sağlığı, İş Güvenliği Mevzuatı ve Genel Bilgiler. Ankara. Türk-İş Yayınları No:177,1991.
95. TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu. Çalışan Çocukların Toplumsal Profili: Ankara Sanayinde Bir Saha Araştırması. Ankara. TÜRK-İŞ Yayınları, 1994:1-107.
96. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Çevre ve İşçi Sağlığı İş güvenliği Ders Notları. Ankara. Türk-İş Eğitim Yayınları No:190, 1995: 82-86.
97. Türkmen AE. Ostim Çıraklık Eğitim Merkezi'ne Devam Eden 13-17 Yaş Grubu Çırakların Beslenme Durumları(Uzmanlık Tezi). Ankara 1996.

98. UNICEF: Exploitation of Working Children Including Street Children; Children in Especially Difficult Situations, Urbansection, UNICEF,1986.
99. WHO Turkey
url: <http://un.org.tr/who/tutunsart.htm>
boyut: 11036 bayt, 06/07/2001
100. Yandakçı NA. Mobilya İmalat Sanayinde Çalışan Çocuk İşçi ve Çıracak Öğrencilerin Ugradıkları İş Kazalarında Eğitimin Rolü(Uzmanlık Tezi). Ankara 1994.
101. Yavuzer H. Çocuk Psikolojisi I, Duygusal ve Toplumsal Gelişim. İstanbul. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2927, 1982.
102. Yıldız AN. Çocuğun Değeri ve Çocuk Çalıştırılması. Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi 1995; 5(1): 21-25.
103. Yıldız AN. Türkiye’de İş Sağlığı Konusuna Tarihsel Bakış. Ankara. Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı, 1998: 5-38.
104. Yılmaz YK. Eğitim Sistemimiz İçinde Çıracaklık Eğitimi. İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı. Çalışan Çocuklar İlköğretim Müfettişlerini Bilgilendirme Semineri. İstanbul. Anadolu Matbaası, 19-23 Haziran 1995: 57-63.
105. Yorulmaz F. Edirne Merkezindeki Orta Dereceli Okul Öğrencilerinde Kaygı Düzeyleri ve Bazı Sosyoekonomik Determinantlar(Uzmanlık Tezi). Edirne 1991.
106. Yörükoğlu A. Değişen Toplumda Aile ve Çocuk. 1. Baskı. Ankara, 1983.
107. Yörükoğlu A. Gençlik Çağının Ruhsal Özellikleri. Yörükoğlu A. Çocuk Ruh Sağlığı. 14. Baskı. İstanbul.Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 11,1988:277-300.

EK-1: ANKET FORMU

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Yaşınız:

2. Cinsiyetiniz a)Kız b) Erkek

3. Medeni durumunuz:

a) Evli b) Bekar

4. Doğum yeriniz:.....

5. Samsun'da kaç yıldır yaşıyorsunuz?.....

6. Eğer başka bir ilden göç ettiyseniz:

Geldiğiniz ilin adı:

Göç etme nedeniniz:.....

7. Eğitim durumunuz:

a) İlkokul mezunu b)Ortaokulu terk c) Ortaokul mezunu
d)Liseyi terk e) Lise mezunu

8. Eğitiminizi yarıda bıraktıysanız nedeni:

a) Okulun uzakta olması
b) Okula ilgi duymamak,öğretmenler ile iyi geçinememek
c) Ekonomik nedenler
d) Ailenin izin vermemesi
e) Okuldan atılmak
f) Diğer (belirtiniz.....)

9. Aile tipi:

a)Çekirdek aile (kişi sayısı.....)

b)Geniş aile (kişi sayısı.....)

10.

	ANNE	BABA
Sağ		
Ölü		
Yaş		
Meslek		
Eğitim durumu*		

*I) Okur yazar değil

II) Okur yazar

III) İlkokul

IV) Ortaokul

V) Lise

VI) Yüksekokul/üniversite

11. Anne ile babanız a) Birlikte yaşıyor b)Boşanmış
c) Boşanmamış ama ayrı yaşıyor d) Diğer(belirtiniz.....)
12. Kendinizi de saydığımızda kaç kardeşiniz?.....
13. Ailenin kaçınıcı çocuğusunuz?.....
14. Kiminle birlikte yaşıyorsunuz?
a) Ailemle (anne,baba, kardeşler) b) Annemle
c) Babamla d) Akrabalarımın yanında
e) Arkadaşlarımla f)Yalnız
g) Diğer(belirtiniz.....)

SOSYOEKONOMİK DÜZEY

15. Ailede sizden başka kaç kişi çalışıyor?.....
16. Ailede başka çalışan kardeş var mı?
a) Evet (kişi sayısı.....) b)Hayır
17. Çalışan kardeşler
a) Aynı işyerinde, aynı iş kolunda çalışıyorlar
b) Aynı iş kolunda ama başka işyerinde çalışıyorlar
d) Farklı iş kolunda çalışıyorlar
e) Diğer(belirtiniz.....)
18. Aylık geliriniz:.....
19. Ücretinizi aşağıdaki kelimeler ya da ifadelerden hangisi tarif ediyor?
a) Normal harcamalar için yeterli b) Kit kanaat geçindiren
c) Lüks sağlayıcı gelir d)Yapılan iş için yetersiz
e) Diğer(belirtiniz.....)
20. Kazandığım paranın:
a) Tamamını aileme veriyorum
b) Tamamını kendim harcıyorum
c) Bir kısmını aileme veriyorum, geriye kalanını kendim harcıyorum
d) Diğer (Belirtiniz.....)
21. Ailenize veya size ait arabanız var mı?
a) Evet b)Hayır

22. Oturduğunuz ev:

a)Kira

b)Kendi mülkünüz

23. Konutunuzun tipi:

a)Apartman dairesi

b)Müstakil ev

c)Gecekondu

24. Konutunuzun ısınma şekli:

a)Soba

b)Elektrikli ısıtıcı

c)Kat kaloriferi

d) Diğer (belirtiniz.....)

25. Gelir getiren mülkünüz var mı?

a) Var(Belirtiniz.....)

b) Yok

26. Aşağıda sayacaklarımdan evinizde olanları belirtir misiniz?

Buzdolabı	
Gazlı veya elektrikli fırın	
Bulaşık makinesi	
Çamaşır makinesi	
Elektrik süpürgesi	
Televizyon	
Video	
Fotoğraf makinesi	
Kompakt diskli müzik seti	
Telefon	
Cep telefonu	
Bilgisayar	

CALIŞMA YAŞAMI

27. Çalıştığınız birimin dalı:

- a) Mobilya, polyester, döşeme
- b) Sıhhi Tesisat
- c) Elektrik, elektrikli ev aletleri, bobinaj
- d) Diş protez
- e) Dış giyim ve trikotaj
- f) Motorlu taşıtlar tamir ve bakım
- g) Kuaför, erkek berberi
- h) Torna-tesfiye
- i) Metal işleri(kaporta, soğuk demir)
- j) Radyo/Televizyon
- k) Diğer (Belirtiniz.....)

28. Şu an çalıştığınız işi bulan

- a) Aileniz
- b) Kendiniz
- c) Akrabalarınız
- d) Komşularınız
- e) Diğer (Belirtiniz.....)

29. Kaç yaşından beri çalışıyorsunuz?..... (.....yıl)

30. Çalışma hayatına atılma nedeniniz:

- a) Hane halkının ihtiyaçlarına katkıda bulunmak için
- b) Kendi ihtiyaçlarınızı karşılamak için
- c) İş öğrenmek, meslek sahibi olmak için
- d) Okulda başarılı olamama
- e) Diğer (belirtiniz.....)

31. İş hayatınıza başladığınızdan itibaren çalıştığınız işyeri:

- a) Hep aynı işyeri
- b) Aynı iş kolunda, fakat farklı işyerleri
- c) Farklı iş kolları
- d) Diğer (Belirtiniz.....)

32. İş kolu veya işyeri değişikliği yaptıysanız nedeni:

- a) Daha nitelikli iş imkanı
- b) Daha yüksek ücret
- c) Daha kısa çalışma süresi
- d) Daha sağlıklı iş koşulları
- e) Daha güvenli iş ortamı
- f) Diğer (Belirtiniz.....)

33. Şu anki beklentileriniz nelerdir?

- a) Sadece okula devam etmek
- b) İyi bir iş için bir meslek kursuna katılmak
- c) İyi bir işte çalışmak
- d) Kendi işinde çalışıyor olmak
- e) Hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak
- f) Diğer (belirtiniz.....)

34. İş yerinde ne tür işler yapıyorsunuz?

- a) Sadece kendi mesleğiniz ile ilgili işler
- b) Kendi işinizle birlikte bazen getir-götür işleri
- c) Sadece getir-götür işleri
- d) Diğer (Belirtiniz.....)

35. Yaptığınız işi seviyor musunuz?

- a) Evet
- b) Hayır

36. Çalıştığınız işin size zor gelen yanları nelerdir? ? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz)

- a) Çalıştığım işte herhangi bir zorluk yaşamıyorum
- b) Makineleri kullanmak
- c) Getir-götür işleri
- d) Temizlik yapmak
- e) Ağır yük taşımak
- f) Ustanın davranışları
- g) Müşteri davranışları
- h) Toz ve boya solumak
- i) Sabah erken işe gitmek
- j) Akşam geç saatlere kadar çalışmak
- k) Sürekli ayakta olmak
- l) İşyerinde yorulmak
- m) Diğer (belirtiniz.....)

37. Gelecekle ilgili beklentileriniz nelerdir?

- a) Aynı işi sürdürmek b) Kendi işyerini kurmak
c) İyi bir işte çalışmak d) Okula devam edip, eğitimini tamamlamak
e) İyi bir iş için bir meslek kursuna katılmak f) Evlenmek
g) Hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak
h) Diğer (belirtiniz.....)

CALIŞMA ORTAMINDAN KAYNAKLANAN RİSKLER

38. İşyerinde aşağıdakilerden hangisi / hangileri bulunmaktadır?

- a) Yemekhane b) Duş ve yıkanma yeri
c) Tuvalet d) Soyunma yeri, elbise dolabı
e) İçme suyu f) Kullanma suyu
g) İlk yardım dolabı

39. Çalışma ortamında aşağıdakilerden hangisi / hangileri bulunmaktadır?

- a) Aşırı sıcak ve nem b) Soğuk
c) Gürültü ve titreşim d) Yetersiz aydınlatma
e) Yetersiz havalandırma f) Toz

40. İş yeriniz ne ile ısıtılıyor?

- a) Isıtma sistemi yok b) Soba
c) Elektrikli ısıtıcı d) Kat kalorifer
e) Merkezi ısınma sistemi f) Diğer (belirtiniz.....)

41. İş yerinde çalışırken koruyucu malzeme kullanıyor musunuz?

- a) Hayır, kullanmıyorum.
b) Baret c) Gözlük
d) Maske e) Eldiven
f) Önlük g) Diğer (belirtiniz.....)

42. İşyerinizde olası risklere karşı uyarıcı işaret ve tabela var mı?

- a) Evet b) Hayır c) Diğer (belirtiniz.....)

43. İş sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili hiç eğitim aldınız mı?

- a) Evet b) Hayır

CALIŞMA KOŞULLARINDAN KAYNAKLANAN RİSKLER

44. Haftanın kaç günü ve günde kaç saat çalışıyorsunuz?.....Gün/saat
45. Gün içinde ne kadar dinlenme fırsatınız oluyor?.....dakika
46. Çalıştığınız işyerinde fazla mesai yapılıyor mu?
a) Sürekli yapılıyor b) Ara sıra yapılıyor c) Yapılmıyor
47. Eğer günde 7.5 saatten fazla çalışıyorsanız, bunun karşılığında ek ücret alıyorsunuz musunuz?
a) Evet b)Hayır
48. Yıllık izin kullanabiliyor musunuz?
a) Bir yılı doldurmadığım için izin alamıyorum b)Evet (.....gün/yıl)
c) Hayır alamıyorum
49. Şu tatillerden hangisi/hangilerinden faydalanabiliyorsunuz?
a)Hafta sonu (Pazar günü) b)Bayram tatilleri
c)Diğer (Belirtiniz.....)
50. Hastalandığınızda izin alabiliyor musunuz?
a) Evet b) Hayır
51. İşe alınmadan önce bir sağlık biriminde muayeneniz yapıldı mı?
a) Evet b) Hayır
52. Belirli aralıklarla sağlık kontrolünden geçiyor musunuz?
a) Evet
b) Hayır
53. Çalıştığınız işyeri ile aranızda çıraklık sözleşmeniz var mı?
a) Var b) Yok
54. İş yerinde kaç kişi çalışıyor?
a) 1-9 b)10-25 c)26-49 d)50-↑

ALIŞKANLIKLAR

55. Sigara içiyor musunuz?
a)Evet(.....adet/gün)
b)İçiyordum,.....önce bıraktım.
c) Hayır
56. Sigara içiyorsanız kaç yaşında başladınız?.....

57. İşyerinde çalıştığınız bölümde sigara içiliyor mu?

- a) Evet b)Hayır

58. Alkollü içki kullanıyor musunuz?

- a)Evet (sıklığı.....)
b) Kullanıyordum,.....önce bıraktım.
c) Hayır

59. Alkollü içki kullanmaya kaç yaşında başladınız?.....

60. Hafta sonları ne yapıyorsunuz?

- a) Ailemle geçiriyorum b) Arkadaşlarımla geçiriyorum
c) Ek iş yapıyorum d) Öğrenci olduğum için ödevlerimi yapıyorum
e) Diğer (Belirtiniz.....)

61. Boş zamanlarınızda aşağıdaki aktiviteleri, hangi sıklıkta yapıyorsunuz?

Aktivite	Her gün	Haftada bir kere	Haftada birkaç kere	Ayda bir	Diğer
Sinema					
Kitap okumak					
Gazete okumak					
Spor					

62. Çıraklık Eğitim Merkezi'nde eğitim verilmesini

- a) Yararlı buluyorum b) Yararlı bulmuyorum

63. Çıraklık Eğitim Merkezi'nde öğrendiklerimi

- a)İşyerinde uygulayabiliyorum b)İşyerinde uygulayamıyorum

DURUMLUK-SÜREKLİ KAYGI ENVANTERİ

TEST I

Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları birtakım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da nasıl hissettiğinizi ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyiniz.

SORULAR	HİÇ	BİRAZ	ÇOK	TAMAMIYLA
1. Şu anda sakinim.	(1)	(2)	(3)	(4)
2. Kendimi emniyette hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
3. Şu anda sinirlerim gergin.	(1)	(2)	(3)	(4)
4. Pişmanlık duygusu içindeyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
5. Şu anda huzur içindeyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
6. Şu anda hiç keyfim yok.	(1)	(2)	(3)	(4)
7. Başıma geleceklerden endişe ediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
8. Kendimi dinlenmiş hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
9. Şu anda kaygılıyım.	(1)	(2)	(3)	(4)
10. Kendimi rahat hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
11. Kendime güvenim var.	(1)	(2)	(3)	(4)
12. Şu anda asabım bozuk.	(1)	(2)	(3)	(4)
13. Çok sinirliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
14. Sinirlerimin çok gergin olduğunu hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
15. Kendimi rahatlamış hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
16. Şu anda halimden memnunum.	(1)	(2)	(3)	(4)
17. Şu anda endişeliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
18. Heyecandan kendimi şaşkına dönmüş hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
19. Şu anda sevinçliyim.	(1)	(2)	(3)	(4)
20. Şu anda keyfim yerinde.	(1)	(2)	(3)	(4)

TEST II

Aşağıda kişilerin kendilerine ait duygularını anlatmada kullandıkları birtakım ifadeler verilmiştir. Her ifadeyi okuyun, sonra da genel olarak hissettiğinizi, ifadelerin sağ tarafındaki parantezlerden uygun olanını karalamak suretiyle belirtin. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Herhangi bir ifadenin üzerinde fazla zaman sarfetmeksizin anında nasıl hissettiğinizi gösteren cevabı işaretleyiniz.

SORULAR	HEMEN HİÇBİR ZAMAN	BAZEN	ÇOK ZAMAN	HEMEN HER ZAMAN
21. Genellikle keyfim yerindedir.	(1)	(2)	(3)	(4)
22. Genellikle çabuk yorulurum.	(1)	(2)	(3)	(4)
23. Genellikle kolay ağlarım.	(1)	(2)	(3)	(4)
24. Başkaları kadar mutlu olmak isterim.	(1)	(2)	(3)	(4)
25. Çabuk karar veremediğim için fırsatları kaçıırım.	(1)	(2)	(3)	(4)
26. Kendimi dinlenmiş hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
27. Genellikle sakin, kendime hakim ve soğukkanlıyım.	(1)	(2)	(3)	(4)
28. Güçlüklerin yenemeyeceğim kadar biriktiğini hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
29. Önemsiz şeyler hakkında endişelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
30. Genellikle mutluyum.	(1)	(2)	(3)	(4)
31. Her şeyi ciddiye alırım ve etkilenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
32. Genellikle kendime güvenim yoktur.	(1)	(2)	(3)	(4)
33. Genellikle kendimi güvende hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
34. Sıkıntılı ve güç durumlarla karşılaşmaktan kaçınırım.	(1)	(2)	(3)	(4)
35. Genellikle kendimi hüznümlü hissedirim.	(1)	(2)	(3)	(4)
36. Genellikle hayatımdan memnunum.	(1)	(2)	(3)	(4)
37. Olur olmaz düşünceler beni rahatsız eder.	(1)	(2)	(3)	(4)
38. Hayal kırıklıklarını öylesine ciddiye alırım ki hiç unutamam	(1)	(2)	(3)	(4)
39. Akli başında ve kararlı bir insanım.	(1)	(2)	(3)	(4)
40. Son zamanlarda kafama takılan konular beni tedirgin eder.	(1)	(2)	(3)	(4)